

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Diplomová práce

Dějiny spásy v symbolice byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého

Vedoucí práce: **Ing. Mgr. Zdeněk Demel**

Autor práce: **Jaroslav Fogl**

Studijní obor: **Teolog**

Ročník: **Pátý**

2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem: „*Dějiny spásy v symbolice byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého*“ vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

vlastnoruční podpis autora diplomové práce

Děkuji vedoucímu práce Ing. Mgr. Zdeňkovi Demelovi za připomínky a celkovou podporu při vedení této diplomové práce a svému konzultantovi ThLic. Mgr. Jaromíru Zádrapovi za cenné rady, odborný dohled nad obsahem diplomové práce, jeho připomínky i celkovou podporu při vedení této práce. Velký dík též patří všem, kteří pracovali na korektuře textu.

Obsah

OBSAH.....	4
ÚVOD.....	6
1. LITURGIE JAKO SYMBOLICKÉ JEDNÁNÍ ČLOVĚKA.....	8
1.1. TĚLO, JAKOŽTO DŮLEŽITÁ SOUČÁST KOMUNIKACE S BOHEM.....	10
1.2. TĚLESNÉ SMYSLY, JAKOŽTO CESTA K PROŽÍVÁNÍ LITURGIE.....	11
1.3. BEZ SYMBOLIKY NENÍ LITURGIE MOŽNÁ.....	12
1.4. DUCH VÝCHODNÍHO KŘESŤANSTVÍ.....	13
2. ČÁSTI BOŽSKÉ LITURGIE.....	17
2.1. PŘÍPRAVNÁ ČÁST.....	17
2.1.1. Úvodní a vstupní modlitby.....	17
2.1.2. Oblékání liturgického oděvu a liturgické omývání rukou.....	18
2.2. PROSKOMIDIE.....	18
2.2.1. Příprava darů.....	18
2.3. LITURGIE BOŽÍHO SLOVA - LITURGIE KATECHUMENŮ.....	20
2.4. LITURGIE EUCHARISTIE - LITURGIE VĚRNÝCH.....	21
3. BOŽÍ SEBESDÍLENÍ V LITURGIÍ.....	25
3.1. DĚJINY SPÁSY.....	25
3.2. JEŽÍŠŮV ŽIVOT JAKO VÝCHODISKO LITURGICKÉHO SLAVENÍ – PAMÁTKA A ZPŘÍTOMNĚNÍ (ANAMNESIS)	26
3.3. HOSTINA - SPOLEČENSTVÍ (COMMUNIO).....	28
3.4. OBĚŤ.....	28
3.5. EUCHARISTIE – NAŠE SPASENÍ.....	29
3.6. SHRNTÍ.....	30
4. STRUČNÝ DĚJINNÝ PŘEHLED JEDNOTLIVÝCH PŘEDSTAVITELŮ, KTEŘÍ OVLIVNILI VÝVOJ LITURGICKÉ SYMBOLIKY.....	32
4.1. DŮVOD VZNIKU LITURGICKÝCH KOMENTÁŘŮ.....	32
4.2. ZÁKLAD LITURGICKÝCH KOMENTÁŘŮ.....	33
4.3. LITURGICKÉ KOMENTÁŘE 5. - 14. STOLETÍ.....	33
4.4. SHRNTÍ.....	36
5. PROSKOMIDIE – PŘÍPRAVA DARŮ.....	37
5.1. DĚJINNÝ VÝVOJ PROSKOMIDIE.....	37
5.2. KOMENTÁŘE PROSKOMIDIE V TRADICI BYZANTSKÉ TEOLOGIE.....	39
5.3. SYMBOLICKÉ ZPŘÍTOMNĚNÍ JEŽÍŠOVA ŽIVOTA V PROSKOMIDIÍ.....	41
6. LITURGIE BOŽÍHO SLOVA – LITURGIE KATECHUMENŮ.....	46
6.1. DĚJINNÝ VÝVOJ LITURGIE KATECHUMENŮ.....	47
6.2. KOMENTÁŘE LITURGIE KATECHUMENŮ V TRADICI BYZANTSKÉ TEOLOGIE.....	52
6.2.1. Úvodní obřady.....	52
6.2.2. Malý vchod.....	54
6.2.3. Prokimen, apoštol, alelujová antifona a evangelium.....	55
6.3. SYMBOLICKÉ ZPŘÍTOMNĚNÍ JEŽÍŠOVA ŽIVOTA V LITURGIÍ KATECHUMENŮ.....	57

7. LITURGIE EUCHARISTIE - LITURGIE VĚRNÝCH.....	63
7.1. DĚJINNÝ VÝVOJ LITURGIE VĚRNÝCH.....	63
7.2. KOMENTÁŘE LITURGIE VĚRNÝCH V TRADICI BYZANTSKÉ TEOLOGIE.....	67
7.2.1. <i>Veliký vchod</i>	67
7.2.2. <i>Anafora</i>	69
7.2.3. <i>Po svatém přijímání</i>	72
7.3. SYMBOLICKÉ ZPŘÍTOMNĚNÍ JEŽÍŠOVA ŽIVOTA V LITURGIÍ VĚRNÝCH.....	72
7.3.1. <i>Veliký vchod</i>	72
7.3.2. <i>Eucharistická modlitba – anafora</i>	76
7.3.3. <i>Přijímání těla a krve Kristovy</i>	79
ZÁVĚR.....	82
LITERATURA.....	85
ABECEDNÍ REJSTRÍK.....	92
SEZNAM PŘÍLOH.....	94
PŘÍLOHY.....	95
PŘÍLOHA I. - ŘÁD SVATÉ BOŽSKÉ LITURGIE.....	95
<i>Proskomidie</i>	95
<i>Liturgie katechumenů</i>	106
<i>Liturgie věrných</i>	118
PŘÍLOHA II.....	139
<i>Bohoslužebné oděvy</i>	139
PŘÍLOHA III.....	140
<i>Bohoslužebné předměty</i>	140
PŘÍLOHA IV.....	141
<i>Rozdělení kostela</i>	141
<i>Prostor u ikonostasu</i>	141
PŘÍLOHA V.....	142
<i>Prestol</i>	142
PŘÍLOHA VI.....	142
<i>Prosfora</i>	142
PŘÍLOHA VII.....	143
<i>Píseň vzkříšení</i>	143
ABSTRAKT.....	144
ABSTRACT.....	145

Úvod

"Svatá liturgie je základem a centrem veškeré pravoslavné bohoslužby."¹ Východiskem jejího zrodu byl Ježíšův život, který si skrze symbolická znamení doprovázená slovem připomínáme a zpřítomňujeme, a stáváme se tak i dnes svědky velkého tajemství Kristova návratu ke svým věrným, se kterými se znovu sjednocuje u jednoho stolu.² Hloubku této skutečnosti člověk nemůže uchopit jinak, než za pomoci vnějších znaků, které jej přivádí k prožitku podstatně hlubšímu. Boží slovo a skutky, zaznamenané v Písmu svatém, si zpřítomňujeme symbolickými znameními, které umocňují to, co bylo vysloveno a zprostředkovávají možnost stát se účastníky události tak veliké, jakou je spása člověka. To však nelze bez působení Ducha svatého, který posvěcuje nejen dary, které přinášíme k oběti, ale také nás samé. Proto cílem naší práce bude, abychom nahlédli do této skutečnosti a našli v současném liturgickém textu a ve vnější výrazové formě (skrze symboly a znamení) způsoby, jimiž si připomínáme a zpřítomňujeme to, co Bůh vykonal pro záchranu člověka.

Božská liturgie vznikla jako Ježíšův odkaz budoucím pokolením na památku života toho, který nám přinesl spásu. Proto se nelze divit, že při jejím slavení si musíme připomínat a zpřítomňovat především jeho život, v němž se veškeré Boží činy vůči člověku, které se staly v dějinách, protínají a naplňují.

Bylo by dobré, dříve než se budeme zabývat metodikou této práce, abychom si vysvětlili pojem liturgie (Božská liturgie, svatá liturgie apod.) Nebudeme se dopodrobna zabývat vývojem tohoto pojmu, ale je třeba, abychom si uvědomili fakt, že na Východě postupně tento výraz začal zahrnovat slavnost eucharistie, jakožto centrum křesťanského kultu, z něhož žije celá církev.³ Proto i my věrní východní tradici, budeme chápat výrazy liturgie, Božská liturgie nebo svatá liturgie jako název pro slavení eucharistie.

Je však třeba, abychom blíže specifikovali, o kterou liturgii se jedná, neboť východní církve oplývají velkým bohatstvím nejen teologického myšlení, ale i způsobů slavení, tzv. obřadů. Proto se setkáváme zejména v byzantském obřadu, který má svůj původ v syrské

¹ KRÍVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 4, [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>>.

² Srov. *tamtéž*.

³ Srov. ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. s. 17 a 22; KONGREGACE PRO VÝCHODNÍ CÍRKVE. *Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov Kódexu kánonov východných cirkví*. Kap. VIII., čl. 53. [online]. Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, Congregazione per le Chiese Orientali, 2001 [cit. 2007-04-21]. Slovenský preklad. Dostupný z WWW: <<http://www.grkat.nfo.sk/Texty/instrukcia.html>>.

Antiochii – centra starověkého křesťanstva a jemuž budeme věnovat svoji pozornost, s převážně třemi typy eucharistického slavení – liturgií sv. Bazila Velikého, liturgií sv. Jana Zlatoústého a liturgií Řehoře Velikého, jež je liturgií tzv. předposvěcených darů. My se nebudeme zabývat všemi třemi způsoby slavení. Zaměříme svůj pohled pouze na liturgii sv. Jana Zlatoústého, kterou byzantská tradice slaví v nejhojnější míře, přestože dnes víme, že byla vytvořena později, zkrácením liturgie sv. Bazila Velikého.⁴ To však není důvod, proč se zaměřit na liturgii sv. Bazila Velikého, která je obsáhlejší, neboť tyto oba způsoby slavení nesou stejný symbolický výraz a v mnoha případech obsahují podobné nebo dokonce shodné modlitby i odpovědi lidu.⁵ Proto zejména v druhé části této práce se budeme zabývat analýzou textu liturgie sv. Jana Zlatoústého a nikoliv liturgií sv. Bazila Velikého.

Tímto jsme se dostali k poslední části našeho úvodu, v němž si načrtneme způsob, jakým dojdeme k tvrzení, že v liturgii sv. Jana Zlatoústého se skrze vnější symbolický znak doprovázený slovem připomínají a zpřítomňují dějiny spásy s jeho vrcholem v Ježíši Kristu.

V úvodních částech je třeba si vyjasnit pojmy symbol, symbolické vyjádření a jednání (srov. kapitola „Liturgie jako symbolické jednání člověka“), ukázat si současný způsob slavení Božské liturgie sv. Jana Zlatoústého, abychom byli schopni nahlédnout kontext. V poslední řadě se zaměříme na tzv. Boží sebesdílení v liturgii, tedy na to, jakým způsobem a jak se slavení eucharistie promítá na náš osobní život i život společenství. Tím vyčerpáme úvodní téma a budeme se moci věnovat jednotlivým částem Božské liturgie, čili *proskomidii* (přípravu darů), liturgii katechumenů (liturgii Božího slova) a liturgii věrných (liturgie eucharistie). Budeme se zabývat datací a vznikem jednotlivých modliteb (případně i důvodem vzniku), které nám mohou napomoci vysvětlit, jak se postupně vyvíjela skladba liturgie a případně kým (myšleno na základě jakého teologického myšlení) mohla být ovlivněna. Představíme si některé zástupce, kteří se ve svých liturgických komentářích a teologických spisech zabývali tím, jak symbolika slavené liturgie připomíná a zpřítomňuje Ježíšův život, čímž mnohdy ovlivnili vývoj chápání liturgie i její celou skladbu. Poté se zaměříme, aniž bychom hodnotili názory vybraných představitelů, na analýzu textu, v němž budeme hledat stopy toho, co je cílem naší práce, tedy Ježíšův život připomínaný a zpřítomňovaný právě při slavnosti našeho vykoupení, tedy v Božské liturgii.

⁴ Srov. FEDOR, P. *Biblické horizonty Božskej liturgie Jána Zlatoústeho. Biblia v neverejných častiach byzantskej liturgie.* s. 10-11.

⁵ Srov. ELDÁROV, G. (red.) *Služebnik.* s. 20-59 se s. 63-104.

1. Liturgie jako symbolické jednání člověka

Liturgie byla a stále je nejdůležitější součástí života křesťanů. Již ve Skutcích apoštolů se dočteme, že první křesťané se zúčastňovali „lámání chleba“ (srov. Sk 20,7). Co bylo příčinou tohoto scházení? Tou nebylo nic jiného, než osoba Ježíše Krista (srov. Fp 1,21), který je Bohem (srov. 1 Tm 2,5). Vždyť Bohočlověk - Ježíš, neváhal podstoupit bolestnou smrt na kříži, aby člověku ukázal, jak jej Bůh má rád a nakolik si jej cení. On byl ochoten dát úplně všechno a snést veliká utrpení. A tak skrze svůj příklad ukazuje člověku, jakým způsobem žít život plný lásky, která se neobejde bez obětí, ale která pouze tímto způsobem může jedince vykoupit, proměnit a nasměrovat jej v životě (srov. 2 K 5,14). Vždyť pouze tehdy, když si muž nebo žena uvědomí a prožije, že jej nebo ji má někdo skutečně rád a že je ochoten přinést jakoukoliv oběť, začne si vážit i mít rád milujícího. Takový se stává velmi vzácným člověkem, o kterého nechce přijít, neboť dobře ví, že v jeho osobním životě bude chybět. Tehdy zatouží něco si "schovat na památku", ať už jsou to předměty nebo "rituály". Paralely k tomuto tvrzení lze též nalézt ve vztahu Ježíš - učedníci.

Připomeňme si však, kdo byl Ježíš pro apoštoly. Pro ně, tento milovaný, znamenal světlo (srov. J 1,4n) a cestu života (srov. J 6,68; J 14,6), proto si ani nedokázali představit, že by o něho přišli. Přesto však přichází zkouška jejich víry i jejich vztahu. Předtuchou hrozného odloučení Ježíšova od svých Dvanácti je společná večeře,⁶ která se tak "*stává večeří na rozloučenou.*"⁷ Zde „při stole“ prožívají bolest loučení, jehož vyústěním je ustanovení eucharistie. Pro prosté učedníky muselo toto vybočení z tradiční večeře být velmi překvapivé a nesrozumitelné. „*Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.*“ (Mt 26,26) a „*pijte z něho všichni. Neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů*“ (Mt 26,27-28), které bylo pravděpodobně vyřčeno na místě tzv. *Matzo*, tedy požehnání nekvašených chlebů a tzv. *Bereich*, žehnání třetího kalicha s vínem a jeho následná konzumace.⁸ Přesto to musel být silný zážitek, který měl silný vliv na pozdější „lámání chleba“, které prvokřesťanská obec slavila (srov. Sk 20,7).

Ovšem jejich milovaný Ježíš, který se loučí, je následně zatčen, odsouzen, strašlivě mučen, pověšen na kříž a pohřben. Učedníky přepadá strach a beznaděj. Jejich naděje a smysl života

⁶ Pozn. autora: Nevyřešeným problémem zůstává, zda tato poslední večeře s učedníky byla večeří pesachovou (u synoptiků) nebo večeří v předvečer svátku 13. nisanu (Janovo evangelium). - Srov. KUNETKA, F. *Eucharistie v křesťanské antice*. s. 125.

⁷ HORÁK, J. *Ježíš v evangeliu podle Marka*. s. 229.

⁸ Srov. *Passover: The Passover Seder* [online]. 20.11.2006. Wikipedia - The Free Encyclopedia, 2001, 20.11.2006 [cit. 2006-11-24]. Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Passover>> a KUNETKA, F. *Eucharistie v křesťanské antice*. s. 127.

se bortí jako domeček z karet a nezbyvá než utíkat (srov. Mt 26,56). Přesto však šok odsouzení a smrti toho, kterému věřili a jehož milovali a šok prázdného hrobu, nahradila radost setkání se Vzkříšeným, jehož přítomnost jakoby vyléčila veškeré do té doby způsobené bolesti. Vzkříšení bylo začátkem všeho. Teprve při radostné události, setkání se Vzkříšeným, pochopili smysl Ježíšova života, jeho skutků i slov a jeho strašlivé výkupné smrti.⁹ Pán odchází k Otci, posílá Přímluvce Ducha svatého (srov. J 14,26) a zanechává svým milým na památku svá slova, společně prožité chvíle a to nejcennější, eucharistii - hostinu, při které znovu zasedá a sjednocuje se s těmi, které miluje, aby poodhalil sílu své obětující lásky a smysl svého života: smrt, vzkříšení a nanebevstoupení.¹⁰ Tak je neustále přítomen nejen skrze své slovo, které jeho věrní zaznamenali, a skrze eucharistickou hostinu, kterou jeho lid stále znovu slaví, ale též v srdcích svých milovaných, kteří neustále touží po setkání s ním.

Bůh je skrytý (srov. Iz 45,15), jeho "*nikdo nikdy neviděl; jednorozený Syn, který je v náruči Otcově, nám o něm řekl*" (J 1,18), proto i setkání s ním se stává velmi specifické. Avšak neuspějeme s názorem, že člověk nemá možnost se setkat s někým, koho nemůže vidět. Vždyť život přináší i takové situace, kdy udržujeme s někým styk pouze dopisem. Nikdy jsme dotyčného osobně neviděli a nikdy jsme se s ním nepotkali tváří v tvář, ale přesto jej do určité míry známe, stále poznáváme a možná ho máme i velmi rádi. Vždyť i v dopisu lze vyjádřit své emoce, své postoje apod (srov. 2 Tm 1–4). Dá se tedy říci, že se s ním setkáváme, přestože se setkání neuskutečňuje tváří v tvář.

Víme však, že každé setkání s člověkem, ať chceme nebo nechceme, je v lidském životě provázeno emocemi a z nich vyplývajícími gesty, na kterých se odráží, nakolik si vážíme osoby, se kterou jsme se setkali. Emocemi i gesty tedy vyjadřujeme i to, co někdy nechceme vyjádřit - naše nejhlubší myšlenky a postoje. Jsou to tedy lidské zdroje, které propojují tělesné s duševním a mnozí jistě budou souhlasit s tvrzením, že i s duchovním.¹¹ Podobné je to též při kontaktu s Bohem. I zde necháváme působit celou naši bytost se svojí psychickou, fyzickou i duchovní stránkou. Vždyť převážně východní slavení je tímto pověstné, neboť se velmi dbá na krásu slavené liturgie. K tomu přispívají nejrůznější prvky: "*budova, ikony, roucha, svíce, kadidlo, zvony, zpěv*"¹², chléb¹³, které zaměstnávají všechny smysly člověka:

⁹ HORÁK, J. *Ježíš v evangeliu podle Marka*. s. 339.

¹⁰ AUGÉ, M. *Liturgická spiritualita*. s. 41 - 42.

¹¹ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. s. 94. a BENOIST, L. *Znaky, symboly a mýty*. s. 17 - 18.

¹² ŠPIDLÍK, T. *Modlitba. 2.díl: Spiritualita křesťanského východu*. s. 132.

¹³ Myšleno *antidor*, což je chléb žehnaný při modlitbě Otče náš. - pozn. autora

zrak, čich, sluch, chuť i hmat, a které zároveň působí na duši a pozvedávají ducha.¹⁴ Touto oblastí se budeme zabývat v následující kapitole.

1.1. Tělo, jakožto důležitá součást komunikace s Bohem

Tělo, jak jsme již uvedli, je základním prostředkem, kterým můžeme komunikovat s druhými lidmi a s Bohem. Když Bůh na počátku tvoří člověka k svému obrazu, činí ho sobě podobného tím, že mu dává vládu nad vším stvořeným (srov. Gn 1,26).¹⁵ Člověk může všeho neomezeně využívat. Pouhou podmínkou je nedotknout se a nezneužít toho, co je Boží, nechtít se postavit na jeho roveň (srov. Gn 3,3n). Člověk však neodolá ovoci, které se mu nabízí, hřeší (srov. Gn 3,6) a tím přichází o niterný vztah s Bohem a o štěstí, které z toho vztahu vyplývá (srov. Gn 3,22n). Zneužívá své svobody a svého postavení, a proto musí pracně a stále znovu obnovovat vztah k svému počátku a své Lásce. Musí se velmi namáhat, aby se touha po svém osobním láskyplném Bohu naplnila, přestože často zůstává nenaplněna (srov. Gn 4,4-5). Člověk však o vztah s Bohem usiluje a snaží se využít všech prostředků, aby jeho přizeň získal. Pokud ji ale nenalezne, upadá do beznaděje a neváhá použít i to nejradikálnější řešení. Bůh však nikdy na člověka nezapomíná a stále mu dává šanci,¹⁶ vždyť vše co stvořil je velmi dobré (srov. Gn 1,31). Proto i stvoření člověka je dobré, i když se díky lidské svobodné vůli pokazilo.

Starý zákon vždy chápal člověka jako bytostnou jednotu.¹⁷ Nikdy neodděloval tělo od duše, jako to činila řecká filosofie. Ta zejména v antice následkem uvolněné morálky a kultu těla považovala naši tělesnou stránku za něco méněcenného, čím je třeba pohrdat. Tělo a pozemský život bylo stále více odmítáno jako něco, čeho se je nutné v případě těžkého provinění proti ctnosti zbavit.¹⁸ Tímto myšlením bohužel bylo ovlivněno i nemálo církevních otců, proto stále bojují proti *"žádostivostem těla vzpírajícího se duchu."*¹⁹ Není se však čemu divit, neboť byli stejně jako my, dětmi své doby. Je však patrné, že si též uvědomovali důležitost těla, které není-li zdrávo, narušuje soustředěnost v modlitbě. Důkazem může být i jedna z Bazilových vět o „tělesné modlitbě“, která zní: *„Pozoruj, jak duševní síly ovlivňují tělo a jak city duše závisí na těle.“*²⁰ *„Modlitbou je ostatně samo tělo na cestě ke „zduchovnění“, a tedy k opětovnému nalezení své vlastní přirozenosti. „Když se modlíme,“*

¹⁴ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Modlitba. 2.díl: Spiritualita křesťanského východu.* s. 101.

¹⁵ Srov. LAMARCHE, P. *Obraz* in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie.* s. 286–288.

¹⁶ Srov. příběh Kaina a Ábela (Gn 4).

¹⁷ Srov. MEHLOVÁ-KOEHNLEINOVÁ, H. *Člověk.* in VON ALLMEN, J.-J. *Biblický slovník.* s. 44–48.

¹⁸ Srov. KRATOCHVÍL, J. *Přehledné dějiny filosofie.* s. 25,30. a ŠPIDLÍK, T. *Systematická příručka. 1.díl: Spiritualita křesťanského východu.* s. 150-151.

¹⁹ ŠPIDLÍK, T. *Systematická příručka. 1.díl Spiritualita křesťanského východu.* s. 151.

²⁰ *Hom. In illud. Attende 7.* PG 31,216b in ŠPIDLÍK, T. *Modlitba. 2.díl: Spiritualita křesťanského východu.* s. 100.

píše Ignác Brjančaninov, „naše porušitelné tělo, které bylo stvořeno s touhou po Bohu, ale pádem bylo nakaženo touhou vlastní zvířatům, se díky nevýslovnému Božímu milosrdenství též samo obrátí k modlitbě... Potom je celý člověk uchvácen modlitbou: také jeho ruce, nohy, a jeho prsty mají účast na modlitbě nevýslovným, ale zcela skutečným a poznatelným způsobem, a jsou naplněny silou, kterou lidské slovo nedovede vysvětlit.“²¹

1.2. Tělesné smysly, jakožto cesta k prožívání liturgie

To, co jsme do této chvíle podotkli, můžeme vztáhnout i na naše smysly. Vždyť liturgie, zvláště na Východě, zaměstnává veškeré tělesné smysly. Dává si velmi záležet na tom, aby vše bylo krásné, aby svoji krásou zasáhlo ne pouze zrak, ale i čich, sluch, chuť i hmat a přispělo tak ke sjednocení s našim Pánem.²²

Jistě máme zkušenost s tím, že jsme vešli do kostela a byli jsme osloveni krásou výzdoby. Náš duch byl zasáhnut a my jsme se mnohem snadněji ponořili do modlitby. Toto je cílem chrámu východních křesťanů, u nichž velmi záleží na bohaté výzdobě. Ta má za cíl zasáhnout naše zrakové vjemy a skrze ně našeho ducha. Vždyť chrám byl a je ve spiritualitě východních církví považován za místo, kde člověk může obnovit svoji ztracenou harmonii, kde skrze své přimknutí ke Kristu obnovuje svůj Božský obraz a kde může prožívat skutečnost, že je součástí Kristova těla.²³ K tomuto též dopomáhají další části interiéru: ikony, fresky atd., ale i součástí liturgie, jako je ozdobnost průvodů, rouch, nádob, apod. Toto vše přispívá k atmosféře a proměně ducha. Vždyť *"to, co se předkládá k vidění, má vést k víře."*²⁴

Podobně je zasahován i čich, neboť byzantská liturgie používá mimo kadidla, které je nedílnou součástí každé liturgie,²⁵ i voňavky nebo vůni květin, které při slavení bohoslužby na Velký pátek symbolizují balzám, jímž bylo při pohřbívání natřeno Ježíšovo tělo.²⁶

Dalším nejvíce používaným smyslem při liturgii je sluch. Přestože je nejméně účinný, nelze jej pominout, neboť při slavení každé liturgie patří k základním prostředkům naší komunikace s Bohem i ostatními bratry i sestrami, který má dopad na způsob našeho prožívání. Latinské přísloví říká – *"slova odlétají, napsané zůstává. Analogicky lze prohlásit, že slova mizí, zatímco pohyby se zapisují hlouběji do paměti. Tělesná paměť uchovává své*

²¹ ŠPIDLÍK, T. *Modlitba. 2. díl: Spiritualita křesťanského východu*. s. 101.

²² Srov. *tamtéž*, s. 132.

²³ Srov. *Pravoslavnij chram: Nebesnoe a zemnoe v symbolike pravoslavnogo chrama*. [online]. Liturgy.ru, 2000, 27.11.2006 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.liturgy.ru/docs/1hram1.php>>.

²⁴ DE CLERC, P. *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. s. 46.

²⁵ Pozn. autora: Dbá se na to, aby kadidla používaná v byzantské liturgii byla voňavější, než je naše běžná zkušenost s kadidly při slavení mše sv.

²⁶ Srov. *Velikaja pjatnica: Věčernja Velikoj Pjatonici* [online]. 2000, 27.11.2006 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.liturgy.ru/nav/triod/7triody28.php#pm>>.

záznamy lépe: stačí se jednou naučit plavat, abychom to uměli ještě léta."²⁷ Podobně i církevní otcové zastávali teorii, že je třeba nejdříve něco prožít, abychom poté porozuměli tomu, co se s námi odehrávalo. V souvislosti s tímto sv. Cyril Jeruzalémský řekl svým novokřtěncům: *"Toužil jsem dlouho, právě a vytoužené děti církve, povědět vám o těchto duchovních a nebeských tajemstvích. Ale poněvadž jsem byl pevně přesvědčen, že se očím věří více než uším, čekal jsem na přítomnost vhodného okamžiku, abych vás, lépe připravené k tomu, co bude řečeno, vzal z onoho večera a uvedl na světlejší a voňavější louku tohoto ráje. Kromě toho jste již i schopni, když jste byli povýšeni nejbožštějšími tajemstvími Božského a životodárného křtu. Protože je tedy třeba prostrít stůl dokonalejších poučení, takto vás důkladně vzdělejme, abyste uviděli význam toho, co se vám v ten večer křtu stalo.*"²⁸ Naše sluchové vjemy však přesto silně působí, neboť když slyšíme krásné modlitby, zpěvy, jsme povzbuzováni Božím slovem předčítaným z Písma a homilií, povznáší to našeho ducha a stává se to prostředkem našeho sblížení s Pánem.

Stejně tak chuť i hmat zprostředkovávají zážitky s naším milovaným Pánem. Známe situaci učedníků po Ježíšově zmrtvýchvstání. Bojí se, jsou za zavřenými dveřmi a když Vzkříšený přichází a oni nemohou uvěřit, žádá je o jídlo (srov. L 24,41n) a nechává je dotknout se ran (srov. J 20,27). Východní národy jsou v tomto velmi specifické. Mají potřebu se dotýkat a ochutnávat. Vždyť dotyk nebo polibek je ještě více než na Západě považován za základní složku komunikace. Proto se nikdo např. v Bulharsku nepodiví nad tím, pokud na příklad někdo políbí ikonu. Polibek a dotyk je vyjádřením vztahu k dotyčnému, v tomto případě k Bohu a svatým.

Co se týká chuti, můžeme konstatovat, že východní křesťan nejenže přijímá tělo a krev Páně v podobě chleba a vína, ale též na konci liturgie přijímá požehnaný chléb, tzv. *anaforu*, *anaforu* nebo *antidor*.²⁹

1.3. Bez symboliky není liturgie možná

Modlitba nebo liturgie se tedy bez činnosti těla neobejde.³⁰ Vždyť náboženský život se nemůže projevovat, být naplňován pouze v jediném aspektu, a to pouze duševním. Víra vyžaduje celého člověka, jinak se stává dualistickou a neplodnou. Je potřeba vnějších výrazových prostředků, abychom vyjádřili to, co prožíváme a co je uvnitř našeho srdce.

²⁷ DE CLERC, P. *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. s. 39.

²⁸ SV. CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagógické katechese I*. s. 29.

²⁹ Myslíme tím požehnaný chléb, který se žehná na konci eucharistické modlitby (*anafory*), při modlitbě Otče náš. Považuje se za pozůstatek *agapé* – hostiny lásky, která se konala vždy po eucharistické slavnosti. - Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 108.

³⁰ Srov. DE CLERC, P. *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. s. 39.

Jedním způsobem je jistě jazyk, ale často jsme svědky, že slovy vše vyjádřit nelze. V takových případech nastupují náznaky, znamení a symboly.³¹ V úvodu do kapitoly katechismu bulharské pravoslavné církve se velmi výstižně píše: *"duševnite preživjavanja polučavat i vānšen izraz. Po vida na liceto i po dviženieto na tjaloto nie možem da poznaem, kakvo e duševnoto sāstojanie na čoveka – dali toj e radosten ili skārben, spokoen ili vāzbuden. Za da izrazim njakoe želanie, misāl ili ideja, nie pribjagvame do pomošta na njakoj vānšen znak ili simvol. Sāštoto e i v religioznija život – čovek izrazjava svoite religiozni čuvstva sās sāotvetni vānšni dviženija i simvoli."*³² Díky tomuto úvodu si můžeme symbol specifikovat jako: *"liturgický jav (forma), ktorým sa následkom podobnosti alebo analogického vzťahu vyjadruje akákoľvek náboženská idea, akýkoľvek neviditeľný, duchovný dar Boží, najmä ak je s ním spojená vyššia moc, vyšší efekt. Bohoslužebná symbolika má svoj predmet buď v ľudskom úkone, jako: požehnanie, posvetenie, skladanie rúk atď., alebo v prírodných produktov, ako sú chlieb, víno, olej, kadidlo atď. Ale aj ostatné pre bohoslužbu potrebné predmety jako rúcha, súčasti a iné cirkevné věci majú vyšší symbolický znak, aby skrášil celý obsah bohoslužby svätými a poučnými ideami a pamiatkami. Od symbolu sa odlišuje TYP (typos, znak), ktorý ukazuje na to, čo sa má uskutečniť, prihodiť v budúcnosti... Od prirodzeného alebo symbolického zmyslu bohoslužobných foriem sa líši ich mystický zmysel, zvlášť zmysel hľbší a nejasný, ktorý sa nachádza pod prirodzeným symbolickým zmyslom v bohoslužobných formách. Mystický zmysel bohoslužobných foriem je v liturgike tým, čím je alegorický výklad exegéze."*³³

1.4. Duch východního křesťanství

Zkušenosti našeho každodenního života určitého kulturního kontextu formují způsob života a náhledu na vnitřní i vnější skutečnosti. Jsou zdrojem našeho jednání a to i symbolického. Vždyť symboliku, kterou používá určitý národ, často nepochopí ten, který přichází z jiného „kraje“. Tato zákonitost se promítá i do způsobu myšlení, prožívání a symbolického vyjádření jednotlivých církevních společenství, která v bývalé Východořímské říši vznikla. Vždyť ani ona nemohla zůstat nedotčena kulturami, ze kterých vyrostla a kterými byla vychována. Pouze svým příklonem ke Kristu – vírou mohla změnit způsob jednání a náhledu na svět, avšak nutně v rámci kulturního kontextu, jímž byla formována. Díky tomu bylo již od počátku

³¹ Srov. RAŠKOV, I. *Pravoslavniyat chram – architektura, simbolika, ikonografiska programa.* in KIROV, D., DENEV, I. *Sbornik materialy za kandidat-studenti po bogoslovie.* s. 306.

³² Překlad: Duševní prožitky dostávají vnější výraz. Podle výrazu tváře a podle pohybů těla můžeme poznat, v jakém duševním stavu člověk je – zda-li je radostný, smutný, klidný, rozčilený. Utíkáme se k symbolu, abychom vyjádřili nějaké své přání, myšlenku nebo ideu. Podobně je to i v náboženském životě – člověk vyjadřuje své náboženské city pomocí vnějších pohybů a symbolů. - ARCHIMANDRIT SERAFIM. *Vjara, nadežda, ljubov: Sveštena istorija na Starija i Novija Zavet, pravoslaven katechizis, pravoslavno bogosluženie.* s. 185.

³³ MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika I.* s. 21.

křesťanství patrné rozdílné prožívání křesťanství na Východě a na Západě. Otázkou však zůstává, co je vzhledem k liturgii na Východě specifické, co je kořenem symboliky byzantského ritu!

Je to bezpochyby již samotný náhled na cíl člověka a církve jako takovou. Zde hraje důležitou roli termín „zbožštění“. Přestože vychází z pohanského – novoplatónského prostředí, východní teologie jej časem přijala do své terminologie, jako nejlepší způsob vyjádření toho, jakým způsobem dochází ke spáse každého z nás. Neboť *"vtělené Slovo Boží se stalo člověkem, Syn Boží synem člověka, aby tím umožnil člověku pochopit Syna Božího, stát se adoptí synem Božím"*.³⁴ Jinými slovy: *"on se stal člověkem, abychom se my stali bohy. Zjevil sebe skrze tělo, abychom i my přijali poznání neviditelného Otce. Snesl urážky lidí, abychom měli podíl na neporušitelnosti"*.³⁵

Lidský hřích násilně zrušil tajemné spojení s Bohem – Láskou, která lidskému pokolení dávala vše potřebné k životu (srov. Gn 2-3). Člověk se tak stává nedokonalou napodobeninou Boha. Proto cílem křesťanského žití je znovuobnovit tento vztah – kontakt s Boží přirozeností a připodobnit se Bohu (obraz Boha - ikona), který přichází k člověku v Ježíši Kristu, neváhá kvůli němu obětovat úplně všechno a který touží po tom, aby člověk odpověděl, přimkl se k svému Tvůrci a vytvořil s ním jednotu. Pouze tak se každý z nás stává jeho vlastnictvím,³⁶ dochází k reálné účasti na životě Svaté Trojice a dosahuje tak vrcholu duchovního růstu a spasení. Vždyť každý z nás podvědomě touží po tom, podobat se vzoru nebo tomu, který nás opravdově miluje. Patrné je to zvláště u mladého člověka v období jeho dospívání.³⁷ To je také *"základním rysem víry, vyjádřené v soteriologii východní církve"*³⁸ a východiskem pro teologii církevní obce.

Církev je chápána jako tělo Kristovo, kde Kristus je jeho hlavou (srov. 1Kor 12). On se zjevuje³⁹, vnáší věčnost do časnosti, odhaluje Boží život a dává možnost člověku se na něm

³⁴ IRENEUS. *Adversus haereses III.* in ŠPIDLÍK, T. *Systematická příručka. 1.díl Spiritualita křesťanského východu.* s. 441.

³⁵ ATHANAS ALEX., *De incarnatione* 54,3 in MILKO, P. *Theosis.* s. 1–2. [online]. 2. 8. 2006. www.dogmatika.wz.cz. 2006 [cit. 2006-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/theosis.pdf>>

³⁶ Neboť *"nevíte, že jste Boží chrám a že Duch Boží ve vás přebývá?"* (1 K 3,16) *"Vy však jste Kristovi a Kristus je Boží."* (1 K 3,23)

³⁷ Srov. MILKO, P. *Theosis.* s. 5-6. [online]. 2. 8. 2006. www.dogmatika.wz.cz. 2006 [cit. 2006-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/theosis.pdf>> a BISKUP KRYŠTOF. *Teologie církevní obce.* [online]. 7. 3. 2000. © Pravoslavné publikační dílo 1997-2006 [cit. 2006-12-06]. Dostupný z WWW: <http://www.pravoslav.gts.cz/theolog/cirk_ob.htm>.

³⁸ MILKO, P. *Theosis.* s. 2. [online]. 2. 8. 2006. www.dogmatika.wz.cz. 2006 [cit. 2006-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/theosis.pdf>>

³⁹ Bůh se zjevuje člověku, dává se mu tedy poznat. Ukazuje mu svoji lásku a dává mu účast na svém vnitřním životě. - Srov. *Zjavenie [Božie]* in HERIBAN, J. *Průručný lexikón biblických vied.* s. 1076.

podílet. *"Stává se tak místem setkání a obecenství v něho věřícího lidu."*⁴⁰ Cílem je však „tolikrát opakované“ sjednocení s ním, které je možné pouze v církvi, tedy ve společenství s druhými v Kristu, a skrze *svaté tajiny* (svátosti). Tímto se stává pozemská církev obrazem nebeské, kde dojde k pravému sjednocení s Pánem. To je také základem pro vnímání liturgie a ostatních aspektů křesťanského života na Východě.

Člověk je schopen života v Bohu, proto liturgie jako ústřední činnost církve, představuje určité zázemí účasti na tajemství spásy. Tato účast je tak závažná, že východní křesťan neváhá věnovat dostatek času tomu, aby se spojil se svým vzkříšeným Pánem a prožil tak nebe na zemi, kde je možné zanechat všech pozemských starostí a kontemplotvat Krista. Boží nadpřirozenost (transcendence) je však neuchopitelná, proto onen háv tajemství⁴¹, který je typický pro východního křesťana.

Jeho život by měl být životem ve světle, které symbolizuje Krista (srov. J 1,4n), proto se také velmi dbá na to, aby chrám byl při bohoslužbě plný živého světla, tedy světel svíček apod. Vždyť život ve světle znamená život v Bohu. Pouze skrze toto světlo vidíme na cestu. Ta se bez něho stává velmi obtížnou a neútešnou.⁴²

Dalším důležitým momentem východního křesťanství je jeho napojení na apoštolskou tradici. Písmo a učení církevních otců je jakýmsi východiskem pro věrouku, způsob života jednotlivých církevních obcí, ale nesporně i pro formování liturgie.⁴³

Nelze též pominout Kristovo vzkříšení, z něhož východní teologie žije, kde radost velikonoční noci je považována za určitý program.⁴⁴ Vždyť bez radosti ze vzkříšení by učedníci nepochopili Ježíšův život, nenaplnila by se spása člověka, závislá na Božích skutcích, jakými jsou podle věrouky: vtělení, smrt na kříži, zmrtvýchvstání a nanebevstoupení.⁴⁵ Toto vše jsou ústřední body celého křesťanství a novozákonních spisů. Východ totiž žije radostí velikonoční noci - tomuto tvrzení nasvědčuje již sama skutečnost, že texty liturgie jako takové, *tropary*, obřady a modlitby všech nedělí jsou plné oslavy Ježíšova

⁴⁰ BISKUP KRYŠTOF. *Teologie církevní obce*. [online]. 7. 3. 2000. © Pravoslavné publikační dílo 1997-2006 [cit. 2006-12-06]. Dostupný z WWW: <http://www.pravoslav.gts.cz/theolog/cirk_ob.htm>.

⁴¹ Sami víme, jak je pro západního člověka nepochopitelný ikonostas. Ten je v byzantském chrámu přechodem k neviditelnému, tedy prostoru ne z tohoto světa. Tam již přebývá Bůh, tam se děje posvátná nebeská hostina apod. Proto celý chrám je Kristem viditelným a lidským a prostor za ikonostasem Kristem neviditelným, který symbolizuje jeho Božskou přirozenost. Proto člověk, který přichází do chrámu, má tímto způsobem možnost nahlédnout nebe, tedy místo přebývání Boha. - Srov. FLORENSKIJ, P. A. *Ikonostas*. s. 34n.

⁴² Srov. TAFT, R. F. *Katolicismus východního obřadu: Jeho dědictví a poslání*. s. 13–16.

⁴³ Srov. ILKO, M. *Duch východních obřadov*, s. 1-2. [online]. 1.10.2001. E-zine prešovskej eparchie. ©2006-2007 [cit. 2006-12-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t-duch-vychodnych-obradov.pdf>>.

⁴⁴ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Systematická příručka. I.díl: Spiritualita křesťanského východu*. s. 270.

⁴⁵ Srov. DAMIANOVA, E. *Vzkresenie Christovo*. in ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 65.

zmrtvýchvstání. Vždyť při každé liturgii zní z úst kněze při vsypávání částic proměněného chleba do proměněného vína ono: *"Vzkříšení Kristovo jsme spatřili, pokloňme se Pánu Ježíši, jedinému bezhříšnému. Kříži tvému se klaníme, Kriste, a tvé svaté vzkříšení opěvujeme a slavíme, neboť ty jsi Bůh náš... Pojďte všichni věřící, pokloňme se svatému Kristovu vzkříšení, neboť hle, skrze kříž přišla radost celému světu."*⁴⁶

⁴⁶ GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 48.

2. Části Božské liturgie

Jak jsme již uvedli, liturgie je centrem křesťanského života. Bez ní by život společenství skomíral, neboť by mu chybělo životodárné spojení s Pánem. To je také důvod, proč byly během staletí doplňovány jednotlivé antifony, liturgické modlitby, *epikleze* apod. Vždyť vždy šlo o to, aby se člověk, který žije uprostřed „shonu světa“, mohl setkat se svým Pánem a „vdechnout“ něco z onoho štěstí, které jsme v ráji ztratili (srov. Gn 3,1n).

Asi jsme každý někdy zakusil, že pro „vychutnání“ slavnostní nebo důležité chvíle potřebujeme určitou dobu přípravy. Musíme se na ni tzv. naladit. Do podobné situace se dostáváme i v liturgii. Abychom dobře prožili setkání s Pánem, musíme se na něho připravit, naladit se. V tomto úsilí jsme však slabí, potřebujeme často posilu, aby se naše setkání stalo plodným. Proto bylo během staletí církevními otci a významnými teology zavedeno určité množství liturgických modliteb, které měly za cíl navodit duchovní, duševní i tělesnou atmosféru, v níž by mohl každý být se svým Pánem, spolu s ním projít nejdůležitější okamžiky Božské liturgie a načerpat z těchto chvil co nejvíce. V současné době řád Božské liturgie obsahuje tři části: *proskomidii*, liturgii katechumenů a liturgii věrných.

2.1. Přípravná část

2.1.1. Úvodní a vstupní modlitby

Převážná většina liturgických modliteb byzantského ritu má podobnou „úvodní“ strukturu. Úkolem takovýchto modliteb je připravit srdce na setkání s osobním Bohem skrze důvěrné oslovení plné vděčnosti a zároveň vznést prosby o odstranění všeho, co by tomuto společenství Bůh - člověk bránilo.⁴⁷

Modlitby zpravidla začínají invokací: „*požehnaný je Bůh...*“, následuje: „*sláva tobě...*“ a „*králi nebeský,...*“. Tato modlitba je směřována k Duchu Svatému, v níž se prosí o jeho přítomnost a očištění ode všeho, co brání našemu sjednocení. Duch totiž posvěcuje vše, čeho se dotkne, připravuje a uschopňuje naše srdce, aby bylo schopné otevřít se Bohu a „vytvořit“ mu důstojný příbytek. Následuje skupinka tří modliteb, v nichž se dovoláváme Božího smilování v třikrát vyřčené invokaci „*svatý Bože,...*“, proložené modlitbou „*sláva...*“, směřující k opětovné prosbě o očištění od hříchu, odpuštění nepravostí a uzdravení z nemocí v modlitbě „*přesvatá Trojice,...*“, potvrzené trojnásobným vyslovením „*Pane, smiluj se*“. Celý úsek je shrnut a ukončen modlitbou Otče náš se závěrečnou doxologií (citáty srov.

⁴⁷ Srov. Příloha I.-A. a *Pravoslaven molitvenik*. s. 14, 27.

Příloha I.-A.). Toto vše je společným začátkem všech liturgických modliteb v byzantském ritu. Následují další modlitby, které opět obsahují prosby o očištění od hříchu, aby ten, kdo bude sloužit liturgii, byl shledán hodným své služby.

Zakončením duchovní přípravy sloužícího je uctívání ikony Krista a Bohorodičky. Ve východních církvích má zmíněný náboženský úkon zvlášť velký význam. To je zcela pochopitelné, neboť polibkem vyjadřujeme hlubší vztah k určité osobě. Polibky nerozdáváme tzv. na potkání. Stejnou roli hrají i při uctívání ikony. Neuctíváme totiž materiál nebo obraz, ale osobu, která je na ikoně zobrazena a není pochyb o tom, že osoby vyobrazené na ikonách mají velký význam pro život křesťana a jeho spásu.⁴⁸

Teprve takto připravený duchovní vstupuje do prostoru oltáře, aby se oblékl a připravil dary nutné pro tak velikou a důležitou slavnost, jakou je eucharistie.

2.1.2. Oblékání liturgického oděvu a liturgické omývání rukou

Jak jsme již uvedli v předešlých kapitolách, člověk je tělesně-duševně-duchovní jednota. Proto víra nesmí být oddělována od života a modlitba od běžných věcí. Takový postoj nutně vede k určité „duchovní schizofrenii“. Proto i tak běžná věc, jako je oblékání, může být oduševněna modlitbou, a to zvláště v případě, kdy příprava směřuje k něčemu tak důležitému, jako je slavení eucharistie. Nebudeme se zde zabývat podrobnostmi ohledně oblékání liturgického šatu, protože není důležitý rituál oblékání, ale důležitějším se jeví právě samotná duchovní příprava sloužícího, v níž oblékání, jakožto vnější znak přípravy, má vést k podstatě daleko hlubší. Připomeňme jen, že i tato přípravná část má svůj řád. Kněz nejdříve obléká *stichar* a poté postupně *epitrachil*, pás, narukávníky, nábederník a *felon*.⁴⁹ Do této části se dostalo i liturgické omývání rukou, kterým sloužící vyjadřuje touhu po očištění svého srdce, touhu, aby mu nebyl přičítán žádný hřích a žádné provinění (srov. Příloha I./B)

2.2. Proskomidie

2.2.1. Příprava darů

Dříve než se budeme zabývat strukturou *proskomidie*, je třeba připomenout, že řecké slovo *proskomidzo* znamená přikládám, předkládám. Termín vychází z tradice přinášení obětních darů nutných ke slavení liturgie prvními křesťany. Tak symbolicky vyjadřovali svůj podíl nejen na přípravě darů, ale i na celé liturgii.⁵⁰ Proto i tato část patří mezi důležité

⁴⁸ Srov. BABIC, G. *Ikony*. s. 3–8.

⁴⁹ Srov. Příloha II.

⁵⁰ Srov. NADZAM, M. (red.) *Liturgia sv. Jana Zlatoústého*. s. 5.

a neopomenutelné části liturgie. Je zde totiž připravován chléb a víno, které dříve přinášeli samotní věřící, aby byly následně proměněny v tělo a krev Krista. Zde se nebudeme zabývat vývojem této části a důvodem, proč je tato velmi důležitá část přesunuta ještě před samotné slavení liturgie a proč dnes chléb připravují sloužící, ale zaměříme pozornost na popisnou funkci, abychom v následujících kapitolách mohli objasnit její duchovní hloubku.⁵¹

K slavení liturgie je podle tradice používán kvašený chléb, který je připraven z pšeničné mouky, vody, soli a kvásku.⁵² Takto připravený chléb s pečeti obsahující slova *Isus Christos nika*⁵³ (na pečetí jsou zkratky: ИС, ХР, НИ, КА) se nazývá *prosfora*.⁵⁴ Ta je při *proskomidii* rozřezávána a je z ní vyjmut tzv. *beránek*.⁵⁵

Zaměříme nyní pozornost na řád přípravy darů. Nejdříve se kněz připraví prosbou o očištění „*Bože, buď milostiv...*“, vezme *prosforu* a žehná ji třikrát *kopím*. Poté postupně řezá *prosforu*, aby z ní vyjmul *beránka*, kterého položí na *diskos* (srov. Příloha I./C, III, VI). Po jeho vyjmutí jej probodne *kopím* se slovy: „*jeden z vojáků mu kopím probodl bok...*“ (Příloha I./C1) a vlévá víno s přimíšením malého množství vody do kalicha, neboť podle svědectví Písma vyšla z Kristova boku krev a voda (srov. J 19,34). Následuje vyřezání několika, zpravidla trojúhelníkových částek, které mají připomínat, že nebeské i pozemské bytosti, živé i zemřelé, mají podíl na Boží spáse zprostředkované Ježíšem Kristem. Tak spolu s Kristem, Bohorodičkou, svatými, živými i zemřelými vytváříme ikonu církve, která je cestou ke sjednocení s Bohem a každému z nás zprostředkovává spásu.⁵⁶

Okouřením liturgických předmětů, darů a chrámu se dostáváme na závěr *proskomidie*. Postupně se okouří *hvězda*, *pokrovce*, předložené dary chleba a vína, *žertvenik*, *pre stol* i celý chrám (srov. Příloha I-D). Následuje osobní příprava kněze na slavení liturgie, která zahrnuje Boží chválu, prosby o přítomnost Ducha svatého v srdci sloužícího, jeho očištění a o to, aby byl dobrým Božím nástrojem pro událost tak velkou, jakou je svatá liturgie (srov. Příloha I./E).

⁵¹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 534-540.

⁵² Srov. *Kako se pravi prosfora* [online]. [2006] [cit. 2007-02-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpc.org.mk/Kalendar/prosfora.asp>>.

⁵³ Překlad z řečtiny: Ježíš Kristus vítězí.

⁵⁴ Toto slovo je řeckého původu a znamená přinášet, neboť tento chléb se přináší v oběť Bohu, aby byl proměněn v Kristovo tělo, které opět darováno člověku, aby jej proměnilo. - Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 98.

⁵⁵ *Beránek* je kvadraticky vyřezaná částka z *prosfory*, která je proměněna v Kristovo tělo v části Božské liturgie zvané *anafora*. - Srov. *Agneć* [online]. 2005 [cit. 2007-02-26]. Mír slovarěj. Rusky. Dostupný z WWW: <http://mirslovari.com/content_rel/Agneć-5.html> a Příloha VI.

⁵⁶ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 100 a *O síle modlitebních vzpomínek při proskomidii* [online]. Z časopisu *Pravoslavna Rus* 6/96 in www.pravoslav.gts.cz, 1996 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.pravoslav.gts.cz/liturg/proskom.htm>>.

2.3. Liturgie Božího slova - liturgie katechumenů

Název této části liturgie je odvozen od prvokřesťanské praxe, podle které se katechumeni mohli zúčastňovat naslouchání Božímu slovu a poté byli povinni opustit liturgické shromáždění, neboť ještě nebyli plnými členy církve. Tato praxe ztratila postupem času, především díky převažující praxi křtu dětí, svoji důležitost. Přesto však byla v byzantské liturgii zachována a první část po ní nese název.

Liturgie katechumenů začíná aklamací „*požehnané je království Otce i Syna i svatého Ducha...*“ (Příloha I./F). Toto provolání, jež má trinitární charakter, tak typický pro byzantskou liturgii, bylo s konečnou platností zavedeno v 13. století; pravděpodobně bylo přejato od antiochijské církevní obce.⁵⁷ N. V. Gogol potvrzuje důležitost této aklamace následovně: „*Prostřednictvím vtělení Syna bylo světu objasněno tajemství svaté Trojice; z téže příčiny předchází a ozařuje počátek všech úkonů trojiční provolání a přítomný věřící se má od všeho odpoutat a rázem se pak přenést do království svaté Trojice.*“⁵⁸ Úkolem věřícího je být s Pánem a podělit se o vše, co život přináší. Proto jsou ihned za aklamací „*požehnané je království Otce i Syna i svatého Ducha...*“ (Příloha I./F) zařazeny prosby, které obsahují všeobecné potřeby lidí a církve. Mluvíme zde o tzv. *velké ektenii* (srov. Příloha I./G). V současné době je zařazena před antifony, přestože až do 13. století měla své místo před „*svatý Bože...*“ (srov. Příloha I./M)⁵⁹

Po *velké ektenii* nastupuje komplet tří antifon,⁶⁰ které povzbuzují k další modlitbě. Ty jsou vždy uvedeny modlitbou, při které chór zpívá antifonu. Modlitba je zakončena tzv. *vozhlasem*, což je klasická doxologie,⁶¹ kladená po každé tiché i veřejné modlitbě pronášené předsedajícím. Po 2. antifoně začíná zpěv *troparu* „*jednorozený Synu a Slovo Boží...*“, na který navazuje *malá ektenie* (srov. Příloha I./I).

Při zpěvu třetí antifony začíná tzv. *malý vchod*, při kterém předsedající bere do svých rukou evangelium a vnáší jej opět do oltářního prostoru za *ikonostas*, kde jej klade na *prestol*. Při tomto liturgickém úkonu sbor zpívá: „*Pojďte, pokloňme se a padněme...*“ (Příloha I./K)

⁵⁷ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJIJ. *Liturgika*. s. 512.

⁵⁸ GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 18.

⁵⁹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJIJ. *Liturgika*. s. 512-513.

⁶⁰ Antifony v této části představují zpravidla žalmy (všední den: Ž 91,1.3.16; Ž 92,1-5; Ž 94,1-3; nedělní den: Ž 65,1-4; Ž 66,1-4; Ž 102 nebo blahoslavenství z Mt 5,3-12) prokládané opakujícími se odpověďmi. - Srov. *tamtéž*.

⁶¹ Pro srovnání: „*Doxologie „neboť tvé je království i moc i sláva“ přejímá a znovu do sebe uzavírá první tři prosby k Otci našemu: oslavu jeho jména, příchod jeho království a moc jeho spásné vůle. Avšak toto opakování má nyní podobu klanění a díkůvzdání jako v nebeské liturgii. Vládce tohoto světa si tyto tři tituly království, moci a slávy lživě přivlastňoval; Kristus Pán je navrací svému Otci a našemu Otci, dokud mu neodevzdal království, kdy se definitivně dovrší tajemství spásy a Bůh bude všechno ve všem.*“ KKC §2855

Při modlitbě *Trojsvaté písně* sbor pokračuje ve zpěvu *troparů* a *kondaků*.⁶² Při jejich zakončení předsedající opět zvolá *vozhlas* a následuje *Trojsvatá píseň* (srov. Příloha I./M). *Tropar* byl do liturgie vložen za jednoho z konstantinopolských patriarchů Prokla nebo Miny. V textu vytušíme použití textu proroka Izaiáše: "*Svatý, svatý, svatý je Hospodin zástupů...*" (Iz 6,3), v kterém jsou však použity další Boží atributy, kterými jsou síla a nesmrtelnost. Byzantská tradice v této písni vždy viděla oslavu Boží Trojice.⁶³

Trojsvatou písní jsme se připravili na hlavní část liturgie katechumenů, kterou je naslouchání Božímu slovu. Křesťanům je žehnáno a jsou vyzýváni, aby vnímali životodárná Boží slova z redakce apoštola a evangelisty. Před první čtení, které je vždy z Nového zákona, je vložen tzv. *prokimen*, který uvádí apoštolské čtení. Následuje *alelujová antifona* a evangelium. Někdy bývá vložena homilie, ale častější praktika je, že bezprostředně po evangeliu následuje *sogubaja ektenie*, která má kající charakter, prosící o milosrdenství pro živé i zemřelé (srov. Příloha I./P). Po *ektenii* jsou přítomní katechumeni povinni opustit liturgické shromáždění a předsedající tiše prosí za pokřtěný lid, aby byl očištěn a připraven pro okamžik tak veliký, jakou je eucharistická hostina. Do této přípravy je zahrnuta *Cherubímská píseň*, která má za úkol připravit věřícího tak, aby si uvědomil velikost nadcházející chvíle a odložil vše, co by mu bránilo v jeho vztahu s Bohem (srov. Příloha I./T). Při ní se předsedající opět modlí za čistotu svého srdce i přítomných křesťanů. Následně okužuje oltářní prostor, přítomné kněze, jáhny a lid. Tím se dostáváme do okamžiku *velikého vchodu*, který je součástí liturgie věrných, čili eucharistické hostiny.

2.4. Liturgie eucharistie - liturgie věrných

Velký vchod označuje slavnostní vnášení připravených darů. Předsedající vezme do svých rukou *diskos* s připraveným *beránkem* a kalich s vínem smíšeným s malým množstvím vody a při slovech: „*na našeho svatého otce...*“ (Příloha I./U) prochází chrámem směrem k *carským vratům* v ikonostasu a žehná věřícímu lidu. Po požehnání vchází do oltářního prostoru za ikonostas, pokládá dary na *prestol*, říká: „*ctihodný Josef sňal z kříže...*“ (Příloha I./U) a okužuje. Lid na to odpovídá zpěvem: „*abychom přijali...*“ (Příloha I./U).

Následuje *ektenie nad dary* a pozdravení pokoje, které se v současné době vztahuje pouze na předsedající, zdravící se polibkem, při kterém křesťané vyznávají svoji víru. Po dalších

⁶² *Tropar* je krátká poetická píseň sestavená z několika řádek, která opěvuje např. Kristovo vzkříšení a smrt (*krestovoskresen*), Bohorodičku (*bohorodičen*), Kristovo vtělení a život (*dogmatik*), sv. Trojici (*trojičen*), mučedníky (*mučeničen*), svaté apod. Oproti tomu *kondak* je zpěv, v kterém je obsažena krátká zpráva o určité události dějin spásy nebo svěťce. - Srov. MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 246-255.

⁶³ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 519.

krátkých aklamacích, odpovědích a tichých modlitbách předsedajícího, následuje *vozhlas* s požehnáním, na které bezprostředně navazuje *eucharistická anafora* (srov. Příloha I./X).⁶⁴

Anafora, jako střed Božské liturgie, při které je člověk ponořen do tajemství spásy - smrti a vzkříšení Ježíše Krista, začíná oslavou a díky trojjedinému Bohu za dar spásy (srov. Příloha I./X) a končí tehdy, kdy předsedající žehná křížem lidu se slovy: „*a milost velkého Boha a Spasitele...*“ (Příloha I./AB). Celý blok začíná oslavnou modlitbou, tzv. *prologem*, při němž oslavujeme Boha za jeho veliké skutky, na což lid odpovídá zvoláním: „*svatý, svatý svatý...*“ (tzv. *andělská píseň* - Příloha I./X). Navazuje tzv. *poandělská píseň*, spojená s díkůvzdáním, která předchází „*vyprávění o ustanovení večeře Páně*“ (*naratio institutionis*) se slovy ustanovení (srov. Příloha I./Y a Z) a zpřítomňují nám nejen Ježíšovu poslední večeři s učedníky, ale též Kristovu spasitelnou obět' přinesenou na odpuštění hříchů, jeho pohřbení, vzkříšení, nanebevstoupení, zasednutí po Otcově pravici i druhý slavnostní příchod Krista (srov. Příloha I./Z). Toto vše totiž, co bylo vrcholem našeho vykoupení, si znovu připomínáme v tzv. *anamnezi*⁶⁵ a při následující *epiklezi*,⁶⁶ kdy je za působení Ducha svatého dokonáno proměňování darů chleba a vína v tělo a krev Krista, i eucharistického společenství. Od této chvíle již nemůžeme pochybovat o tom, že předložené dary i celé eucharistické společenství se stalo tělem a krví zmrtvýchvstalého Krista.⁶⁷ Tak se podílíme a jsme přítomni tajemství naší spásy, která by se neuskutečnila bez spolupráce člověka. Proto je na místě připomenout Bohorodičku a svaté, kteří se věrně podíleli a stále spolupracují na spáse lidí. Tak se propojuje nebe se zemí a slavením Božské liturgie na tomto světě jsme spojeni s nebeskou církví. Proto i prosby za jednotlivé lidi živé i zemřelé mají své opodstatnění (srov. Příloha I./AA a AB). Vždyť spása člověka byla a stále je smyslem Ježíšova života. Požehnání se slovy: „*a milost*

⁶⁴ Při *anafoře* (eucharistické modlitbě) se proměňuje chléb v tělo Kristovo a víno v krev Kristovu. - Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rākovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 107.

⁶⁵ *Anamneza* začíná slovy: „*Když si tedy připomínáme toto spasitelné přikázání a vše, co se pro nás stalo: kříž, hrob, zmrtvýchvstání třetího dne, vstoupení na nebesa, zasednutí po pravici, slavný a strašný druhý příchod...*“ (Příloha I./Z)

⁶⁶ *Epikleze* začíná slovy: „*Při přinášení této duchovní a nekrvavé služby... Sešli svého svatého Ducha...*“ a končí slovy: „*...ne k soudu či k odsouzení.*“ (Příloha I./Ž) *Epikleze* je zároveň spojena s *anamnezí*, která připomíná Boží spásné činy. V této *epiklezi* je možné vidět tři momenty: přivolávání Ducha svatého, aby proměnil dary, které mají mít blahodárné účinky pro ty, kteří je budou přijímat, ale také nás samotné. - Srov. DANCÁK, M. *Epikléza v súčasnom ekumenickom dialógu cirkvi východu a západu*. s. 45-46.

⁶⁷ Pozn. autora: Proměnění chleba a vína v tělo a krev Kristovy, není třeba chápat jako určitý jasně stanovený okamžik, ale jako „děj“ proměňování. Nelze totiž Duchu svatému vnějším symbolem, doprovázeného slovem, určit moment, kdy má proměnit dary. Duch svatý všechno proměňuje v průběhu celé liturgie, proto eucharistii lze považovat za neustálou proměnu, a to jak eucharistických darů tak celého eucharistického shromáždění. Je však třeba dodat, že *epikleze* je momentem dokonání toho, co je pochopitelné naší víře, tedy že od této chvíle již nelze pochybovat o tom, že chléb a víno jsou skutečně tělem a krví Kristovými. - Srov. DANCÁK, M. *Epikléza v súčasnom ekumenickom dialógu cirkvi východu a západu*. s. 106-108; KRIVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 4, [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>> a BELEJKANIČ, I. *Pravoslávne dogmatické bohoslovie II*. s. 108n.

velkého Boha...“ (Příloha I./AB) na závěr *anafory* je tedy na místě, neboť je třeba stále vyprošovat spásu svému bližnímu.

Následuje *ektenie* před modlitbou Otče náš i samotná modlitba Páně. Při modlitbě Páně, při slovech „...*chléb náš vezdejší...*“ je požehnán tzv. *antidor*, který je rozdáván na závěr liturgie.⁶⁸

Po následných modlitbách předsedající pozvedá tělo Kristovo a říká: „*svaté svatým!*“ (Příloha I./AE). Po odpovědi lidu: „*jediný je svatý...*“ (Příloha I./AE) a zpěvu antifony zvané *příčasten*, rozlamuje nebeský chléb na čtyři části, klade je na *diskos* ve tvaru kříže a následně částku IC vkládá do kalicha, XC rozdělí mezi kněze a jáhny a ИИ a KA jsou připraveny pro přijímající. Poté vlévá do kalichu tzv. *teplotu*, horkou vodu, která má za úkol ohřát krev Páně na teplotu lidské krve. Po čas těchto úkonů se věřící modlí modlitbu: „*věřím Pane a vyznávám, že ty jsi Kristus...*“ (Příloha I./AH) a po jejím zakončení předsedající vsypává částky do kalichu a vychází s tělem a krví ven z ikonostasu se slovy: „*s bázní Boží a s vírou přistupte!*“ (Příloha I./AI). Po odpovědi přítomných podává lžičkou tělo a krev Páně a říká: „*drahocenné, svaté a přečisté tělo a krev Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista přijímá Boží služebník (Boží služebnice) N. na odpuštění svých hříchů a k životu věčnému. Amen.*“ (Příloha I./AI)

Po přijímání požehná lid kalichem, v němž je tělo a krev Pána, a postaví jej na *prestol*, aby jej okouřil, přičemž tiše vysloví: „*Bože, vznes se na nebesa a nad celou zemí nechť je tvá sláva.*“ (Příloha I./AJ) Lid mezitím zpívá: „*viděli jsme světlo pravé...*“ (Příloha I./AJ). Když zpěv skončí, předsedající se obrací k lidu s kalichem v ruce, pronese příslušnou aklamaci a odchází k *žertveniku*, kde kalich se zbytkem těla a krve Páně odloží. Lid během toho zpívá: „*ať se naplní ústa naše chválou...*“ (Příloha I./AJ). Následující *ektenie*, jejímž předmětem je díky za přijatá dobrodíní a vyprošení daru pokoje, čistoty a oddanosti Kristu, je ukončena modlitbou díky s *vozhlasem* (srov. Příloha I./J).

V našem popisu jsme došli k závěru liturgie. Poslední část se nazývá *otrust* - propuštění. Neobejde se bez požehnání, které skrze knězova slova, doprovázená symbolickým úkonem – křížem, zprostředkovává Bůh. Proto je, v *zaambonové modlitbě*, při které předsedající, koncelebrant nebo jáhen stojí za *ambonem*, tedy pod stupínkem, vyslovena prosba o požehnání, ochranu, stálou přítomnost, pokoj atd. (srov. Příloha I./AM) Po modlitbě odchází ten, který přednášel *zaambonovou modlitbu*, k *žertveniku*, aby přijal zbytek těla a krve Páně.

⁶⁸ *Antidor* (přel. z řečtiny: na místo daru) je chléb – odřezky z *beránka*, které se žehnají při modlitbě Otče náš a rozdávají se těm, kteří nepřijali tělo a krev Páně, aby se tak vyjádřilo jejich společenství s Kristem v eucharistii. - Srov. *Antidor* [online]. www.pravoslavie.ru, ©2000, 24.10.2006 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: <http://days.pravoslavie.ru/Life/slovar2134.htm>.

Lid zatím chválí Pána za všechna dobrodiní slovy: „*necht' je jméno Pánovo velebeno...*“ (Příloha I./AM). Poté i předsedající vzdá chválu a požehná lidu (srov. Příloha I./N). Následuje rozdávání *antidoru*, závěrečné modlitby, propuštění apod. (srov. Příloha I./AM).

3. Boží sebedílení v liturgii

Je jisté, že vnější výrazy při liturgii a atmosféra jsou velmi důležité, ale nejsou v žádném případě cílem. Jsou pouhým prostředkem k tomu, aby se naše srdce mohlo spojit s Pánem a my jsme mohli být spaseni. Slovo „spása“ (hebr. JĚŠA‘) se podle původního hebrejského významu překládá jako: „vytrhnout z nebezpečí života“,⁶⁹ vysvobodit od zlého.⁷⁰ Tento smysl jistě slovo „spása“ mělo, ale tehdejší člověk, a tím méně Izraelita, jej nikdy neodděloval od Boha. Vysvobození a vytrhnutí ze zla v jeho očích vždy zprostředkovával nějaký bůh. Proto tak rozsáhlé rituály, vždyť bylo třeba nejen si naklonit božstvo, ale skrze různé magie oddálit zlo.

Avšak starozákonní pojetí spásy je zcela odlišné, i když do jisté míry využívalo podobných rituálů i pro Hospodinův kult. Ty měly zcela jiné východisko; a tím byl osobní Bůh - JHVH. Ten je jiný než bohové okolních národů. Zjevuje se člověku, mluví s ním, odhaluje mu jeho cestu, dává mu zákon – cestu lásky k Bohu a bližnímu, pečuje o něho, miluje ho a to i v té chvíli, kdy o to nestojí. Toto vše se od počátku vine jako zlatá nit lidskými dějinami, které jsou plné pádů a opětných povstání, odklonů od Boha a opětných příklonů k němu. Je to však milující Bůh, který vždy znovu bojuje o lidská srdce a při sebenepatrném náznaku lítosti a touze po návratu, znovu člověka přijímá. A o této skutečnosti vypovídají biblické texty.

3.1. *Dějiny spásy*

Příběh lidské spásy tedy začíná v momentu jeho pádu. Stvořený člověk, jenž je Božím obrazem, odvrací tvář od svého Stvořitele a chce být jako Bůh, tedy na stejné úrovni. Bují v něm tedy touha po něčem „víc“, na co si nemůže činit nárok (srov. Gn 3,1n). A to se také stává kořenem a zdrojem zla, které se natolik rozrůstá, že Bůh začíná litovat momentu, kdy stvořil lidské pokolení. Avšak Noe nachází u Hospodina milost (srov. Gn 6,6-8). Zjevuje se mu a zachraňuje jej. Nastupuje na scénu Abrahám, jemuž se Hospodin zjevuje a chce být jeho osobním Bohem. Vyvolí si jej a své vyvolení potvrzuje smlouvou (srov. Gn 15,9-17), která je později opět obnovena skrze vnější trvalé znamení na těle Abrahámově i jeho lidí (srov. Gn 17,10-14). Bůh však zkouší věrnost a sílu lásky, proto vyžaduje obětovat vše, co je v životě nejcennější – vlastního syna (srov. Gn 22,1-18). I v tomto se Abrahám osvědčí a poukáže na to, že netouží zaujmout místo Boha. Stává se Božím přítelem (srov. Iz 41,8) a dostává se mu opětovného příslibu, že jeho potomstvo bude rozmnoženo a stane se tak

⁶⁹ LESQUIVIT, C., GRELOT, P. *Spása* in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 463.

⁷⁰ Srov. ŠKRABAL, P. *Spása*, in ŠKRABAL, P. *Příruční slovník biblický*. s. 544.

Božím lidem (srov. Gn 22,16-18). Avšak lid izraelský je sužován otroctvím, nejen vnějším, ale i vnitřním. Bůh vidí bezvýchodnou situaci a povolává Mojžíše, kterému přestože je slabý, zjevuje své jméno a dává zákon, který je cestou lásky ke sjednocení a znovuoobnovení vztahu s JHVH (srov. Ex a Dt). Znovu ukazuje svému vyvolanému lidu, jak jej miluje a jak mu na něm záleží. Ovšem člověk brzy zapomíná na Hospodinovy skutky a znovu volí cestu bez něho. Pán však posílá znovu své soudce, proroky, krále. Láska Boha však jde až tak daleko, že posílá svého vlastního Syna, abychom již nebyli otroky, ale syny (srov. Ga 4,7), vždyť „*v tom se ukázala Boží láska k nám, že Bůh poslal na svět svého jediného Syna, abychom skrze něho měli život. V tom je láska: ne že my jsme si zamilovali Boha, ale že on si zamiloval nás a poslal svého Syna jako oběť smíření za naše hříchy. Milování, jestliže Bůh nás tak miloval, i my se máme navzájem milovat. Boha nikdy nikdo neviděl, ale jestliže se milujeme navzájem, Bůh v nás zůstává a jeho láska v nás dosáhla svého cíle*“ (1 J 4,9-12). A toto se stává východiskem našeho spasení. Pouze v osobě Syna – Ježíše poznáváme lásku Boha, který neváhal jít dobrovolně na smrt, kterou svým vzkříšením přemohl; svojí krví nás očistil od hříchu a obnovil s námi smlouvu (srov. 1 K 11,25). Vždyť my jsme zhřešili, nedodrželi jsme smlouvu, kterou s námi uzavřel.⁷¹ Tím jsme si zasloužili smrt. Ovšem Bůh nás nevydává smrti, ale sám obnovuje smlouvu – staví se na místo člověka a prolévá svoji krev, aby mu znovu vydobyl jeho postavení a vybudoval s ním jednou provždy vztah (srov. Žd 9-10). Není však třeba krve obětních beránků. Proto Ježíš - Boží Syn je vyvrcholením spásy člověka, kterou si při liturgii, podobně jako židé své vyvedení z Egypta, připomínáme, zpřítomňujeme, společně slavíme, abychom došli k sjednocení a obnově vztahu s ním i druhými v církvi, byli jsme proměněni, očištěni a naplněni Duchem svatým.

3.2. Ježíšův život jako východisko liturgického slavení – památka a zpřítomnění (anamnesis)

Srovnejme naši běžnou životní situaci, se situací ve které se nacházeli lidé, kteří byli blízko Ježíše a velmi ho milovali. Když nám zemře někdo hodně blízký máme tendenci si připomínat jeho život. Ještě po mnoho let si připomínáme jeho narozeniny, jeho významná výročí a i velmi bolestnou skutečnost, jíž byla smrt. Ta nás velmi často silně zasáhne a vede k tomu, abychom si uvědomili, nakolik byl určitý člověk pro nás cenný. Do podobné situace se dostávají i ti, kteří byli okolo Ježíše. Do doby, kdy byl ještě s nimi, byl jejich světlem,

⁷¹ Smlouva se uzavírala tím způsobem, že se rozpůlilo zvíře a smluvní strany prošly jejich středem, při jehož průchodu pronášely hrozby proti tomu, kdo by v budoucnu smlouvu nedodržel. Tyto hrozby měly i takový charakter, jakoby říkaly, „ať se mi stane podobně jako tomuto zvířeti, pokud nedodržím tuto smlouvu (srov. Jr 34,18; Gn 15,6-18). - Srov. GIBLET, J., GRELOT, P. *Smlouva*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 448.

jejich smyslem života. Často si do něho promítali i své představy o tom, jaký by měl být, a najednou přichází hrůzná skutečnost smrti. Již poslední večere s učedníky, tak, jak nám ji zachycují evangelia, je vedena v duchu loučení. Avšak sami víme, že při loučení máme tendenci druhým lidem, které máme rádi zanechat nějaký odkaz, říci poslední slova, která shrnou vše, zanechat popřípadě i nějakou věc, „rituál“. Je dobré si toto připomenout, abychom si uvědomili, jak silný odkaz byl dán apoštolům. Milovaný Ježíš umírá, oni upadají do beznaděje a nejsou schopni pochopit, proč ten, který byl vždy dobrý a spravedlivý, je nyní ukřižován jako největší zločinec. Přichází však radost vzkříšení, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého, který pomáhá vše znovu uchopit a pochopit nutnost Ježíšovy oběti a Ježíšova života (srov. Sk 1-2).

Tak se Boží Syn stává nejdůležitější postavou prvních křesťanů, o které mluví, jejíž slova věrně následují a kvůli které jsou ochotni jít na smrt. Bylo však třeba připomínat a zpřítomňovat si Krista i jeho spásné činy, podobně jako si židé připomínali a zpřítomňovali Boží spásné činy v rámci celého roku. Zprvu se to dělo pravidelně „v první den po sobotě“ a postupem času byly určité dny pokládány za významnější. A tak se vyvinul celoroční cyklus s největším svátkem Vzkříšení.⁷²

Východiskem však byla Ježíšova večere s učedníky na rozloučenou, při níž sám Mistr říká: „*to číňte na moji památku*“ (L 22,19). A právě tato slova naplňuje prvokřesťanská komunita, podobně jako celá církev, až do dnešní doby. Neboť večere na rozloučenou je „závěť“ samého Krista. *„Při samotné večeři Ježíš vykládá chléb a víno jako znamení oběti svého života. „Toto (je) moje tělo,“ „toto (je) moje krev“... tím míní „toto jsem já jako ten, který je připraven obětovat svůj život““⁷³* Jeho slova se naplňují a jeho následovatelům zůstává odkaz – památka na něho, která zpřítomňuje celý jeho život - stává se tedy plně reálnou a přítomnou skutečností. Neboť Boží Syn, který je věčný a stal se člověkem kvůli člověku, je živý a to ne pouze v mysli svých věrných, ale fakticky. *„Do jeho věčnosti patří jeho narození a smrt, tajemství jeho pozemského života. V jeho osobě věčnost vstoupila do času a čas do věčnosti.“⁷⁴* Jinými slovy: skrze něho byl zjeven každému z nás Boží život a skrze něho člověk vstoupil do Božího života. To vše se však uskutečňuje při tak prosté události jakou je hostina, při níž se z prostého chleba a vína stává tělo a krev našeho Pána Ježíše Krista a vytváří s námi společenství.

⁷² Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie.* s. 34-37.

⁷³ PORSCHE, F. *Mnoho hlasů, jedna víra.* s. 63.

⁷⁴ ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtnosti.* s. 13.

3.3. Hostina - společenství (*communio*)

Jednou ze základních potřeb každého člověka je přijímání potravy. Bez jídla není život možný. Přesto má každé jídlo ještě další - společenský rozměr. Hostina, nebo lépe jíst s někým, v biblickém pojetí znamenalo vytvořit s ním vztah a společenství. Proto bylo nepřipustné, aby žid zasedl s celníkem nebo nevěstkou. To však Ježíš překračuje a vytváří s hříšníkem společenství, aby mu žehnal, radoval se s ním, odpouštěl apod.⁷⁵

Hostina tedy slouží k tomu, abychom se nasýtli, abychom něco oslavili a projevíli vděčnost svému hostiteli. Ježíš určuje pro budoucí slavení jeho památky chléb a víno. Ty byly v jeho době každodenním nepostradatelným pokrmem a nápojem pro slavnostní chvíle. Ježíš je však přetváří v něco nového. Je to on sám. *"Já jsem chléb života; kdo přichází ke mně, nikdy nebude hladovět, a kdo věří ve mne, nikdy nebude žíznit"* (J 6,35). Tak se obyčejný chléb a obyčejné víno, které nás udržují naživu, skrze působení Svaté Trojice, posvěcené Duchem svatým, stávají pokrmem a nápojem pro život věčný, tedy tělem a krví Kristovou. Tím, že eucharistii konzumujeme, vytváříme společenství s naším Pánem. Jeho tělo se stává naším tělem a jeho krev naší krví. Tak nemáme účast pouze na jeho životě, ale i na Božím životě. Jsme posvěcováni a náš život se stává nesmrtelným.

Avšak vraťme se opět k důležitému aspektu eucharistie, jímž je společenství, církve. Společenství se vždy vytváří za určitým cílem, kvůli určité osobě nebo ideji. Zde je to osoba Krista a vrcholem setkání s ním je naslouchání jeho slovu a „lámání chleba“. Skrze tyto aspekty, jež tvoří základ liturgie, vytváříme jednotu s Kristem i se svými bratry i sestrami. Tak vytváříme církev, která žije z liturgie, jejímž vrcholem je eucharistie. V ní oslavujeme dějiny spásy, jednotlivé významné etapy pozemského života našeho Spasitele, který vstoupil na nebesa a vynesl tak lidskou přirozenost do nebe.⁷⁶ Tak se stává Kristus, jeho eucharistie a naše liturgie pramenem jednoty jednotlivých členů (úďů). Ovšem počátkem všeho je Synova oběť - vtělení, život, smrt na kříži, vzkříšení, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého. Vždyť společenství a jednotu může růst pouze skrze oběť Někoho, s nadějí na vzkříšení a věčný život.⁷⁷

3.4. Oběť

České přísloví praví: „Láska se neobejde bez obětí.“ To si uvědomovali již naši předkové. Sami víme, jak velmi pravdivý je tento výrok. Přesto bibličtí autoři jdou dále. Ví, že počátkem

⁷⁵ Srov. GALOPIN, P. M. *Pokrm*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 342 – 343.

⁷⁶ Srov. BELEJKANIČ, I. *Pravoslávne dogmatické bohoslovie I*. s. 218.

⁷⁷ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtelnosti*. s. 7-11 a 34-43.

všeho je láska Boha, který stále touží po srdci člověka. Člověk má tendenci se odvracet, i když v hloubi svého srdce tuší, že se bez Boha neobejde. Stále touží po svém počátku. Proto je nutné něco obětovat, zřici se kvůli Bohu něčeho, co mám rád, abych mohl získat jeho. Je to Bůh, který se sklání k člověku a říká mu: *"Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, držím tě za pravici, pravím ti: Neboj se, já jsem tvá pomoc."* (Iz 41,13) Neboť *"v tom je láska: ne že my jsme si zamilovali Boha, ale že on si zamiloval nás a poslal svého Syna jako oběť smíření za naše hříchy."* (1 J 4,10) Proto, aby byly smířeny naše hříchy, nechává svého nevinného Syna nespravedlivě trpět. To bylo tou nutnou obětí pro záchranu člověka, který se bude vždy znovu odvracet. Pouze Bůh, který sestoupil a stal se člověkem – tedy přijal lidskou podobu se vším a byl nám podobný ve všem kromě hříchů (srov. Žd 4,15), aby nás mohl svojí obětí zachránit jednou provždy. Skrze svátostný úkon vstupuje tento spasitelný čin znovu do současnosti a stáváme se svědky Božího příchodu na svět, jeho zjevení, křtu, života, večeřadla, mučení, kříže, vzkříšení a nanebevstoupení.⁷⁸ Tak se spolupodílíme a jsme přítomni nejen Kristově oběti, ale celým dějinám spásy, které se zároveň stávají naším spasením. Východiskem je však Bůh, který mne velmi miluje, mnohé pro mě učinil a stále činí.

3.5. Eucharistie – naše spasení

Bůh tedy každého z nás již spasil. Otázkou je, proč se ještě namáhat o svoji spásu! Prvokřesťanská komunita v mnoha případech řešila tuto otázku. Za příklad nám mohou posloužit Pavlova slova: *„Vyznáš-li svými ústy Ježíše jako Pána a uvěříš-li ve svém srdci, že ho Bůh vzkřísil z mrtvých, budeš spasen“* (Ř 10, 9). Ke spáse je tedy třeba poznat Ježíše - celý jeho život, vyznat ho jako svého Pána⁷⁹ a uvěřit ve svém srdci, že byl vzkříšen. Tyto osnovy jsou zdrojem naší osobní spásy. Je tedy nutné nejdříve vybudovat vztah, tedy podle pravoslavné terminologie, sjednotit se se svým Pánem. A to není možné, pokud někoho neznám, někoho nemiluji. Tehdy, kdy se Bůh stane mým Bohem, Kristus mým Kristem, jeho život mým životem, mohu dojít ke spáse. K tomu je ale potřeba osobní kontakt, který se díky jeho slovu i odkazu zprostředkovává svátostně, neboť jak říká Jan Kronštadtský: *„Ve svátosti jsi zcela námi, tvoje tělo se sjednocuje s naším, zatímco Duch se spojuje s naší duší; a my pocítíme požehnání této oživující jednoty, jak je usmiřující a sladká. Vnímáme, že ve sjednocení s tebou v posvátné eucharistii se stáváme jedním duchem s tebou.“*⁸⁰ Vždyť láska touží po sjednocení s milovaným, ať už tělesně nebo duchovně. Je to silný motor

⁷⁸ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtnosti*. s. 25.

⁷⁹ Je-li někdo mým Pánem, já jsem mu služebníkem. Moje existence je možná skrze něho. Toto si první křesťané uvědomovali a proto titul „Pán“ připisovali svému mistru a Pánu – Kristu. - Srov. TERNANT, P. *Pán*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 311-312.

⁸⁰ In ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtnosti*. s. 65.

v životě, který dává sílu k proměně. A láska člověka beze sporu proměňuje. Mění jeho náhled na život, věci, osoby apod. Takový již netouží být pouze já, ale my. Podobné je to i v našem vztahu ke Kristu. Jakmile jej poznáme a opravdově prožíváme vztah k němu, již sama skutečnost, že vchází do našeho srdce, nás nemůže nechat chladnými a bez proměny. Jde to však mnohem dále. Prožitek sjednocení s Pánem očišťuje, vede k rozhodnutí změnit svůj život, pomáhá překonávat pokušení, naplňuje srdce radostí a světlem, neboť silně prožívaná láska k druhému nedovoluje milovaného lehkomyšlně zraňovat a hřešit proti němu. Ovšem na počátku vždy stojí osoba Boha, kterého musím poznávat, hledat, sjednocovat se s ním, neboť nemohu milovat někoho, koho neznám a který nežije v mé přítomnosti. Pokud se podaří hluboce si zamilovat svého Pána, mohu společně s knihou Píseň písní prohlásit: *„Vždyť silná jako smrt je láska, neúprosná jako hrob žárlivost lásky. Žár její - žár ohně, plamen Hospodinův. Lásku neuhásí ani velké vody a řeky ji nezaplaví. Kdyby za lásku chtěl někdo dávat všechno jmění svého domu, sklidil by jen pohrdání“* (Pís 8, 6b-7).

3.6. Shrnutí

Ježíšův život je pro křesťany již od počátku něčím zcela základním. Mají potřebu jej oslavovat a děkovat za něj, neboť jeho oběť se stala naší spásou. Tento život mají potřebu si společně připomínat a zpřítomňovat skrze odkaz předaný učedníkům při jejich společné večeři na rozloučenou. Tato Ježíšova „závěť“ se stala zásadní pro další generace křesťanů. Zprávy o Ježíšově životě, ať už jimi chápeme spisy nebo živá svědectví, vedly k formování jednotlivých obřadů, které prvokřesťanská obec utvářela v kontextu dané kultury. Vždyť člověk je schopen vyjádřit ostatním to, co v srdci cítí, pouze skrze určitou symboliku, která je ovlivněna skupinou osob a kulturou určité oblasti. To je také důvodem toho, proč během staletí z jediného způsobu slavení daného židovskou tradicí a Ježíšem, vzniklo tolik způsobů slavení Božské liturgie. Je to však zcela logické, vždyť v každé kultuře jsou určité projevy vztahu k druhému přijatelné a určité nepřijatelné. Pro byzantskou liturgii, která vznikala na Východě, kde základem všeho je vztah k druhému, bylo pro věřícího směrodatné, aby obnovil vztah k tomu, k němuž jej ztratil již v ráji. A právě Ježíš je ten, kdo nám skrze svoji oběť a vzkříšení navrátí tento ztracený ráj. Proto též jeho život se může stát naším životem jenom tehdy, když si připomeneme a zpřítomníme ty etapy života, které se staly důležitými pro naši spásu. Je totiž třeba si je stále připomínat a zpřítomňovat, abychom mohli Boha oslavovat a vzdávat mu díky za tak veliké dary. Proto kapitoly uvedené do této chvíle měly za úkol vytvořit osnovu pro to, co je cílem tohoto díla. Vše je prochnuto důležitostmi dějin spásy člověka s jeho vrcholem, kdy Boží život vstoupil do lidského, abychom všichni byli

spasení. Proto při zběžné analýze liturgických textů byzantské liturgie nemůžeme nevidět skutečnost, že texty jednotlivých částí Božské liturgie připomínají a zpřítomňují určitou událost křesťany tolik milovaného Ježíše. Je jasné, že texty se vyvíjely v čase, této skutečnosti bychom se také chtěli dotknout, ale to nic nemění na tom, že liturgie připomíná a zpřítomňuje skrze působení Ducha svatého celý Ježíšův život – jeho narození, veřejné působení, večere na rozloučenou, oběť na kříži, vzkříšení, nanebevstoupení, zasednutí po Otcově pravici i druhý příchod Pána. Proto se na dalších stránkách budeme zabývat jednotlivými částmi Božské liturgie: *proskomidí*, která pomocí liturgických textů připomíná a zpřítomňuje Ježíšovo vtělení a oběť; liturgií katechumenů, která připomíná a zpřítomňuje Ježíšovo veřejné působení, jeho odkaz; liturgií věrných, která nás uvádí do Ježíšovy oběti na kříži, jeho vzkříšení, nanebevstoupení atd.⁸¹

⁸¹ Srov. GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 11, 18n.

4. Stručný dějinný přehled jednotlivých představitelů, kteří ovlivnili vývoj liturgické symboliky

V předešlých kapitolách jsme se zabývali neméně důležitými aspekty, jakými jsou význam symboliky a symbolického jednání vůbec a duchovní význam liturgie jako takové, při níž je symbolika neodmyslitelná. Smyslem liturgie je spása člověka. To je také důvodem toho, proč je teologie a liturgie v tak úzkém vztahu a proč patří neodmyslitelně k životu církve. Vždyť *"člověk je do tohoto shromáždění uváděn liturgickým obřadem, křtem. Toto shromáždění vrcholí v „lámání chleba“, to jest v účasti na stole vzkríšeného Krista, který této hostině viditelně předsedá a zve nás k účasti na nebeské liturgii v životě Nejsvětější Trojice."*⁸² Teologie by však bez tohoto prožitku společenství ztratila význam. Vždyť nemohu mluvit o někom koho jsem nepoznal. Její místo je právě tam, kde je nutné sbírat zkušenosti s Bohem, ať už jimi chápeme zjevení Božího slova, znamení doby apod., a reflektovat je spolu s momentální praxí církve. To je také důvodem, proč v dějinách vznikala větší či menší dílka, která vykládala podstatu eucharistické hostiny, z jejíž reflexe se postupně vytvořily jednotlivé rituály a způsoby náhledu na skutečnost tak závažnou, jakou je liturgie. Proto je jistě na místě dotknout se těch nejdůležitějších liturgických komentářů, které v dějinách byzantské liturgie vznikaly.

4.1. Důvod vzniku liturgických komentářů

První křesťanské obce, když slavili eucharistii, pouze nevzpomínali na život Ježíše Krista skrze jeho památku chleba a vína, ale jejich pohled směřoval na přítomný okamžik, v kterém byl s nimi znovu přítomen Ježíš Kristus, ne však v těle, ale skrze Ducha svatého.⁸³ Novozákonní spisy upozorňují ještě na jeden závažný fakt. Ježíšova spásná oběť na kříži je srovnávána se starozákonními oběťmi. Poslední večeře s učedníky má obětní charakter, který se naplňuje druhého dne na kříži a stává se východiskem i pro pozdější „lámání chleba“.

Nelze ovšem pominout, že v dějinách má vše svůj nutný vývoj. Tento vývoj se nemohl vyhnout ani eucharistické hostině. Proto již první apologie sv. Justina, učení Didaché apod., nesou svědectví o tom, jakým způsobem byla slavena liturgie v prvních dvou stoletích. K jisté změně dochází ve 3. století. Liturgie se již dělí na liturgii slova a liturgii oběti a jelikož již nežijí svědkové Ježíšova života, nebo alespoň jeho apoštolů, dochází všeobecně v křesťanských kruzích k tendenci, připomínat si při liturgii nejvážnější momenty života

⁸² Srov. ŠPIDLÍK, T. *Systematická příručka. 1. díl: Spiritualita křesťanského východu*. s. 123.

⁸³ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 27.

Ježíše Krista.⁸⁴ To bylo také důvodem pro vznik prvních děl, která měla za úkol křesťanům vysvětlit symbolickou a mystickou hloubku liturgie a ukázat jim cestu spásy. K těmto významným autorům řadíme především Órigena, který položil základ pro vytváření liturgie i liturgických komentářů a sv. Cyrila Jeruzalémského, jehož Mystagógické katecheze se staly praktickou příručkou pro novokřtěnce.

4.2. Základ liturgických komentářů.

Órigenés (r. 185-254) patřil k jedněm z největších křesťanských vědců své doby. Jeho vědecký záběr je neuvěřitelný, neboť se zabýval všemi možnými oblastmi teologie, kterou systematizoval.⁸⁵ Není tedy divu, že stanovil teologicko-filosofický základ pro budoucí liturgické komentáře. Jeho teorie spásy a eucharistie se zakládá na tvrzení: "*tajnata na spasienieto se aktualizira v realnata dejstvitelnost, vliza v neja posredstvom vidim znak, kojto ednovremenno ja razkriva i skriva*"⁸⁶ Proto jde o to, abychom se s tímto tajemstvím spásy, jíž je Ježíš Kristus, sjednocovali a abychom ji spatřili, neboť vnější realita přikrývá vnitřní. Tak vnější symboly v liturgii vypovídají o vnitřní skutečnosti.⁸⁷ Je nutné dodat, že tento názor je třeba pokládat za správný, přestože v sobě skrývá nebezpečí, že každý pohyb kněze bude považován za symbol, který odkrývá vnitřní skutečnost. Tím mohou být překryty také ty symboly, které jsou mnohem důležitější. Přesto se tato teorie stala východiskem, díky níž se mohly formovat jak liturgické komentáře, tak nové symboly, které obohacují liturgii a lépe vyjadřují to, co se v ní děje.

Sv. Cyril Jeruzalémský jde jiným směrem. I on se zabývá ve svých Mystagógických katechezích teologií, v níž řeší zejména otázku *epikleze*. Jeho dílo je zcela praktické, zaměřené pro ty, kteří byli na slavnost Veliké noci pokřtěni.⁸⁸ Proto i toto jeho dílo lze považovat za předchůdce liturgických komentářů, přestože se v ní velmi málo věnuje symbolice celé liturgie.

4.3. Liturgické komentáře 5. - 14. století

Pokud jsme se do této chvíle věnovali jednotlivým představitelům podrobně, nyní si je pouze zařadíme, neboť se budeme jejich konkrétními komentáři liturgie ještě v následujících kapitolách podrobněji zabývat.

⁸⁴ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 408.

⁸⁵ Srov. *Órigenés* [online]. Wikipedia - The Free Encyclopedia, 2001, 12.1.2007 [cit. 2007-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%93rigen%C3%A9s>>.

⁸⁶ Překlad: Tajemství spásy se aktualizuje v reálné skutečnosti, do níž máme přístup skrze vnější symbol (znak), který ji v jednom čase odkrývá i skrývá. - WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 37.

⁸⁷ Srov. *tamtéž*.

⁸⁸ Srov. SV. CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagógické katechese*. s. 22-23.

Prvním, kterého by bylo dobré zmínit, je sv. Teodor z Mopsuestie (+ 428). Velmi podrobně se zabýval svátostí křtu a eucharistie, jejichž části vykládal alegoricky. V liturgii spatřoval především dvě skutečnosti. Jeho prvním přesvědčením bylo to, že pozemská liturgie je odrazem nebeské a druhým, že při ní si připomínáme pozemský život Ježíše Krista s nejdůležitějšími momenty - jeho smrtí a vzkříšením.⁸⁹

Dalším významným teologem je sv. Maxim Izpovednik (+ 662), který podrobně popisuje ve svém spisu „Mystagogia“ duchovní význam symbolů v liturgii. Tvrdil, že naše spasení se uskutečňuje skrze Kristovo spásné dílo a to pouze tak, že Kristus přebývá v nás a my v něm. Proto liturgie, skrze níž má člověk podíl na Božském životě, je zároveň obrazem (*eikon*) Ježíšova vtělení, života, smrti, zmrtvýchvstání i nanebevstoupení a zároveň obrazem (*eikon*) církve (těla Kristova) na její cestě do nebeského království.⁹⁰

Tímto se dostáváme ke sv. Germanovi, patriarchovi konstantinopolskému (+ 740). Ve svém spise s názvem „Církevní historie a mystické rozjímání“ (*Cărkovna istoria i mističesko săzercanie*) vychází z teorie sv. Dionýsia Areopagity⁹¹ a sv. Maxima Izpovedníka. Důraz ve svém pojetí klade, podobně jako jeho jmenovaní předchůdci, na propojení duchovní - nebeské reality s fyzickou realitou, která je vyjadřována symboly. Proto i liturgie v jeho pojetí je obrazem nebeské reality. Díky svému propojení, duchovního s pozemským, neváhá komentovat symboliku oblékání liturgických oděvů i jednotlivých postojů. Symboliku chrámu chápe jako Kristovo ukřižování, pohřbení i vzkříšení. Nešetří obrazy ani v komentáři samotné liturgie, což do jeho spisu vnáší zmatek a můžeme se správně domnívat, že v chápání samotné symboliky to přináší své potíže. Přesto je jeho liturgický komentář pokládán za první byzantský komentář Božské liturgie.⁹²

Sv. Germanovi bylo Mikulášem z Andidy (11. století) vyčítáno, že se při svém komentování omezuje pouze na Kristovu smrt, pohřbení a vzkříšení. Sám se totiž domníval, že liturgie představuje i narození a rané období Ježíšova života. Toto vše shrnuje ve spisu

⁸⁹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 436-437.

⁹⁰ Srov. ŽIVOV, V. M. *Mistagogia Maksima Izpovedníka i razvitie vizantijskoj teorii obraza*. §2 [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-02-28]. Dostupný z WWW: <http://www.krotov.info/history/00/zhivov/zhivov_01.html>.

⁹¹ Dionýsius Areopagita vnáší do liturgie alexandrijskou teologickou tradici, silně ovlivněnou neoplatonismem. Ve svém spisu „O nebeské hierarchii“ chápe Boha jako duchovní realitu, v které vzniká i zaniká pozemská realita. Reálný svět je tedy ve své podstatě duchovní. Proto člověk nemůže přijmout tento svět, aniž by si pomohl symboly. Jeho cílem (života) je sjednocení s Bohem, v nichž eucharistie hraje velmi vážnou roli. Ta totiž skrze vtělení Ježíše Krista umožňuje toto životodárné sjednocení. Dionýsius nekomentuje symboliku jednotlivých částí, ale dává teoretický základ pro své následovníky. - Srov. DIONISIJ AREOPAGIT. *O nebesnoj ierarchii* [online]. Biblical studies - ruskije stranici, [2005] [cit. 2007-03-02]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Dionis1.html>> a ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 436.

⁹² Srov. WYBREW, H. *Pravoslavna liturgija*. s. 142-148.

„*Proteoria*“. Jeho komentář tedy v sobě zahrnuje celý Ježíšův život s jeho smrtí, vzkříšením, nanebevstoupením i jeho druhým příchodem. Svůj komentář pojímá jako sérii obrazů, které postupně představují Spasitelovo vykoupení. Ovšem nejenom to. Svoji pozornost též zaměřuje na starozákonní obrazy, na eucharistii v podání církevních otců i na liturgii jako nebeskou bohoslužbu. Základem je Kristus. Není tedy divu, že jeho liturgický komentář měl dlouhou dobu poměrně velkou autoritu, takže až do 15. století byl citován v různých spisech týkajících se církve a liturgie. Přesto však mu někteří právem vytýkali jeho absolutizování symbolu. Tvrdili, že symbol by neměl být těsně spjat s tím, co symbolizuje, tedy že např. přechod biskupa na trůn nemůže představovat přechod z období zákona do období milosti. To musí nutně vést k určité nelogičnosti a znásilňování symbolu v liturgii.⁹³

Reakcí na „*Proteorii*“ Mikuláše z Andidy vystupuje ve svém spisu „Vysvětlení liturgie“ (*Izjasnenie na liturgija*) sv. Mikuláš Kabasilský (+ 1371). Tento významný řecký pravoslavný teolog a liturgik ze Soluně vnáší do komentářů o Božské liturgii nejtřízlivějšího ducha. Ve svých spisech reaguje na své předchůdce, především na Mikuláše z Andidy, který se snažil, podobně jako ostatní, ve svých komentářích odkrývat symboliku nejen jednotlivých částí liturgie, ale i vnějších úkonů, při nichž však opomenul to, co je základní. On sám byl přívrženec antiochijské tradice, což znamená, že velmi opatrně používal symbolicko-alegorické interpretace. Spíše se zaměřil na dogmatickou stránku liturgických textů, v nichž spatřoval důležité události pozemského života Ježíše Krista, vyjádřené slovy i úkony.⁹⁴

Posledním v řadě, kterého by bylo záhodno zmínit, je sv. Simeon Soluňský (+1429). Sám se považoval za následovníka sv. Dionýsia Areopagity a sv. Maxima Izpovedníka. Jeho postoj je patrný již z toho, že ve svých komentářích používá alexandrijské principy. Ve svém spisu „O svaté liturgii“ opět zdůrazňuje myšlenku sjednocení s Bohem skrze eucharistii, po vzoru svých předchůdců.⁹⁵ Podle něho je liturgie sestavená ze symbolů, v nichž je skryta duchovní realita, která je zároveň skutečnou a činnou. Proto i chrám jako takový je duchovní realita, která má svůj význam. Simeon tak propojil do tehdejší doby známé komentáře a svým přemítáním se vrátil k myšlence, že liturgie není pouze symbolikou Ježíšova pozemského života, tedy jeho vtělení, umučení, smrti, vzkříšení a nanebevstoupení, ale že v ní se realizují také starozákonní předobrazy Krista.⁹⁶

⁹³ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 159-165 a ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 439.

⁹⁴ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 440.

⁹⁵ Srov. SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji* [online]. Verujem. org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

⁹⁶ Srov. *tamtéž* a ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 440.

4.4. Shrnutí

Zastavili jsme se u nejvýznamnějších představitelů liturgických komentářů, kteří svými myšlenkami značně ovlivnili teologii liturgie a jejich symboliky. To je jistě přínosné, ale čtenáři může vyvstat otázka, k čemu jsou tyto komentáře důležité. Jejich důležitost potvrzuje pravoslavná tradice, která k nim vždy přihlížela a vnímala je jako prostředek, jímž je možné proniknout k větší hloubce pochopení věci tak nepochopitelné, jakou je Božská liturgie. Mezi jednotlivými autory liturgických komentářů je možné najít dva přístupy. První přístup je takový, že liturgie ve své symbolice je chápána jako obrazy důležitých událostí Ježíšova života a druhý přístup, že liturgie se svými symboly je obrazem nejen důležitých událostí Ježíšova života, ale i připomínkou a zpřítomněním celých dějin spásy, která má své naplnění a vysvětlení v Ježíši Kristu. Nelze však také přehlédnout fakt, že liturgie se dlouhá staletí vyvíjela a pochopení toho, co se v liturgii děje, bylo v různých obdobích odlišné. Můžeme se právem domnívat, že bylo snahou těch, kteří utvářeli a komentovali liturgii, aby si Ježíše Krista, jako počátek a smysl toho, proč se křesťané scházejí k „lámání chleba“, připomínali a zpřítomňovali si jeho spásné skutky. Vždyť jak už bylo tolikrát řečeno, naše spása se odvíjí pouze od našeho vztahu k Ježíši Kristu, který je třeba stále znovu a znovu skrze Jeho *sv. tajiny* obnovovat. To však nelze bez znalosti a milování Krista, slyšení jeho slova, svědectví těch, kteří s ním prožili svůj život, jeho těla a krve a ani bez připomínky a zpřítomnění jeho spásných činů.

5. Proskomidie – příprava darů

Nikdo z nás si neumí představit situaci, kdy by musel za vše, co v životě dostal, platit, nebo to musel nějak nahradit. Dar v životě člověka má tedy velmi závažnou roli, obšťastňuje totiž dárce i darovaného. Již od mladého věku přijímáme mnoho věcí, které si nezasloužíme, ale které dostáváme prostě proto, že existujeme a že nás má někdo rád. Přesto však nelze pouze přijímat, i když i to je třeba se učit! Kdybychom totiž pouze přijímali, časem bychom si jich přestali vážit a zde je jen malý krůček k tomu, abychom si přestali vážit nejen daru, ale i toho, který daruje.

Boží láska však směřuje jiným směrem. Hojně obdarovává tam, kde je toho zapotřebí; ví, že dar je velmi důležitý, protože je jedním ze způsobů jak druhému ukázat, že mi na něm opravdově záleží. Avšak vždy očekává, že člověk o dar projeví zájem. Vždyť sami máme zkušenost s tím, že vše, co jsme dostali bez našeho třeba i vnitřního přičinění, časem končí na smetišti. Slavení liturgie vyžaduje, aby do ní člověk něco přinesl, ba dokonce není bez toho myslitelná. Je třeba Bohu darovat chléb a víno, plody naší práce, tedy něco, co stojí námahu. Pouze takové věci mohou být přijaty a proměněny v tělo a krev Krista a jenom takové nás mohou proměnit. Proto již od počátku byly přinášeny plody lidské práce ke slavení památky našeho vykoupení, při níž křesťané toužili stát se jedním tělem a jednou krví Krista, připomenout si a zpřítomnit chvíle, kdy byl Ježíš ještě s nimi. Postupem času i toto přinášení darů získalo vlastní rituál, skrze který se připomínala a zpřítomňovala tak veliká událost Ježíšova života, jakou bylo jeho vtělení, jeho smrt, vzkříšení atd.

5.1. Dějinný vývoj proskomidie

Jak jsme uvedli, již od počátku slavení liturgie křesťané přinášeli dary (chléb, víno, olej, olivy apod.), z nichž byly odděleny chléb a víno ke slavení eucharistie a ostatní byly použity k tzv. hostinám lásky – „*Agapé*“.⁹⁷ Základem této praxe bylo znovu prožít poslední večeři, při níž by byl přítomen Ježíš Kristus. To se nemohlo obejít bez chleba a vína. To, že tyto eucharistické hostiny patřily k základním aktivitám prvokřesťanské komunity, dosvědčují slova sv. Pavla: *"Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.“ Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoli budete pít, na mou památku.“*" (1 K 11,23-25) Neboť těžko by Pavel připomínal událost poslední

⁹⁷ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie.* s. 97.

večeře, pokud by to nepatřilo k tehdy běžnému křesťanskému přesvědčení a praxi. Můžeme si však položit otázku, jak to bylo s přípravou darů! Vše nasvědčuje tomu, že v 1. století byly dary přinášeny, ale neexistoval žádný rituál pro jejich přípravu, i když jejich žehnání před okamžikem pronášení slov ustanovení lze předpokládat, neboť žehnání jídla a pití při slavení *Sabatu* nebo *Paschy*, tzv. *Beraka*, byla běžnou praxí.⁹⁸

Ve 2. a 3. století, kdy jsou křesťané v různých vlnách pronásledování, liturgie ještě nemá pevnou strukturu. Mimoto dochází k přesunu slavení eucharistie z večera na ráno. O tomto období svědčí ve své apologii sv. Justin (+ 167), v jehož dílech se můžeme dočíst též o struktuře liturgie jeho církevní obce, přestože v nich nenalezneme nic o přinášení darů.⁹⁹ Nemůže být však pochyb, že praxe přinášení darů dále pokračovala podle nastolené tradice. V tomto období se ovšem o *proskomidii* v žádném případě nedá ještě mluvit.

V roce 313 císař Konstantin vydává edikt Milánský a křesťané, kterým bylo do té doby zakázáno vyznávat svoji víru, byli pronásledováni a museli žít v ústraní, nyní mohli veřejně hlásat víru v Ježíše Krista. Ovšem uvolnění nepřineslo očekávané plody. Hned z počátku zahltily teologii hereze, které přispěly k postupnému a pevnému zformování liturgie. Do liturgie díky arianismu vnikaly trinitární formule, počet věřících po vzoru „koho vlada, toho náboženství“ značně vzrostl a církevní hierarchie se stala státními úředníky, čímž se rozevřela propast mezi duchovními a věřícími. Objevují se též další obřady. Po skončení liturgie slova je vložen obřad umývání rukou, po němž diákoní vyzvali ty, kteří nebyli pokřtěni, aby opustili chrám. Sami následně přinesli dary ke slavení liturgie. Není známo, kdo jim je poskytoval, ani zda jejich přípravu doprovázel nějaký obřad. Můžeme se pouze domnívat, že je přinášel věřící lid, od kterých byly přijímány a přinášeny k oběti na oltář. Významným teologem pro toto období je sv. Cyril Jeruzalémský. Ten také připravil půdu pro mnoho svých nástupců.¹⁰⁰

Ve 4. století přichází na scénu významný cařihradský patriarcha sv. Jan Zlatoústý, který se velmi aktivně podílel na utváření liturgie. I v tomto případě nemáme důkazů, že by existoval obřad *proskomidie*, i když byla stále živá praxe přinášení darů věřícími.

V 6. a 7. století přichází na scénu významný teolog Maxim Izpovednik, který se velmi zasloužil nejen o utváření liturgie, ale i teologie. Přesto i z této doby nemáme zprávy, že by nějaká *proskomidie* existovala. Pouze víme, že již v této době vzniklo *diákonikonum*

⁹⁸ Srov. *Passover: The Passover Seder* [online]. 20.11.2006. Wikipedia - The Free Encyclopedia, 2001, [cit. 2006-11-24]. Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Passover>>.

⁹⁹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJI. *Liturgika*. s. 407-408.

¹⁰⁰ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 38-54.

(*sádochraniště*), speciální místnost, v níž byly dary připravovány a odtud přinášeny diákoný v obětním průvodu na oltář.

Nastupuje 9. století charakteristické tím, že k liturgii byly přidány další elementy. V tomto případě zaměříme pozornost na *proskomidii*. Jestliže do této chvíle bylo běžnou praxí přinášení darů věřícími do *diákonikonu*, nyní nejenže tato praxe pokračuje, ale ještě k tomu přistupují modlitby a později i obřad při kladení *beránka* na *diskos* a jeho probodění *kopím*. Tato praxe se uchovala až do dnešní doby. *Proskomidie* zřejmě byla zařazena těsně před přinášením darů, tedy před *veliký vchod* a míšení vína s vodou se uskutečňovalo až po předložení darů na *prestole*.

Od 10. do 12. století *proskomidie* opět prodělala velmi znatelné změny. Předsedající se připravovali na slavení liturgie úvodními modlitbami, které v různém období byly různě dlouhé. Bylo přinášeno větší množství *prosfory*, z nichž nebyl vyřezáván pouze *beránek*, jak tomu bylo dříve, ale i částky, které měly připomínat Bohorodičku, svaté, živé i zemřelé. Charakteristické pro toto období také bylo, že *proskomidie* získávala čím dál větší vážnost. To bylo spojeno se snahou věřících, aby liturgie byla slavena na jejich úmysl, tedy aby byly vloženy přímlyvy za jejich živé i zemřelé. Tak se stalo, že *proskomidie* v očích lidí zakrývala důležitější části Božské liturgie, tedy že věřící svoji pozornost zaměřovali především na ni (*proskomidii*). Toto zcestné pojetí vedlo k její transformaci, kterou klademe do období od 14. - 18. století. V tomto období dostává kladení částek *prosfory* svůj řád, *diákonům* je postupně zakazováno vést obřad *proskomidie* a připravovat *beránka* i další částky. Zjevnou změnou již bylo i to, že závaznými se stává obřadná příprava kněze, která již zahrnovala podobně jako dnes úvodní modlitby (formování od 11. století), klanění před ikonami Ježíše Krista i Bohorodičky (formování od 14. století), obřad oblékání (formování od 13. století) a umývání rukou, které bylo přeloženo z přípravy darů před *velikým vchodem* do obřadu *proskomidie*, tedy před liturgii katechumenů (liturgii Božího slova). Mnoho rituálů, které se praktikují i dnes, bylo vneseno díky liturgickým komentářům nejen Mikuláše z Andidy, ale i jeho předchůdců. Tím je také vysvětlena jejich důležitost pro další utváření liturgických obřadů.¹⁰¹

5.2. Komentáře *proskomidie* v tradici byzantské teologie

Jak jsme uvedli, *proskomidie* v dnešním slova smyslu byla součástí liturgie již v 9. století. Tehdy sice předcházela *velikému vchodu*, ale již tehdy se objevovaly povinné modlitby,

¹⁰¹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJE. *Liturgika*. s. 534-540 a WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 38-176.

doprovázející kladení *beránka* na *diskos* a jeho probodení. Postupem času došlo k přesunutí této části liturgie před liturgii slova a byly k ní přidány další modlitby kněze, oblékání, umývání rukou apod. Tím, že se tento obřad dostal před samotné slavení Božské liturgie, nemohlo uniknout pozornosti těch, kteří vytvářeli liturgické komentáře.

Prvním z námi uvedených autorů je sv. German. Ten vychází z alexandrijské teologické tradice, podle níž vše, co existuje, vychází a vrací se k duchovní realitě, kterou je Bůh. Symboly nám napomáhají k navození tohoto vztahu. Proto není divu, že do své symboliky, kterou teologicky vysvětluje, zahrnuje, podobně jako mnoho autorů po něm, chrám, oblečení, ikony apod. Vždyť vše symbolicky působí na člověka a sjednocuje jej s Bohem.¹⁰² Zabývejme se však tím, jakým způsobem komentoval liturgii.

Sv. German si uvědomoval, že chléb, který přinášíme a připravujeme je obrazem štedré Boží milosti, která se člověku ukázala skrze vtělení Božího Syna a jeho oběť za spásu světa. Proto *prosfora* v jeho pojetí symbolizuje chléb sestupující z nebe, který je proboden kopím - umučen a usmrcen; krev s vodou vyteká z Ježíšova boku, je víno a voda připravené v kalichu pro slavení eucharistické oběti. Právě na základě těchto Germanových myšlenek, které interpretují *proskomidii* jako symbolickou připomínku a zpřítomnění Kristova umučení a smrti, vznikl obřad předložení (*proskomidie*).¹⁰³

V 11. století Mikuláš, biskup z Andidy v Pamfilii vystoupil již v úvodu svého spisu „*Proteoria*“ s myšlenkou, že Germanovo pojetí Ježíšova pozemského života je nedostatečné. Domníval se, že symbolika v *proskomidii* nejenže nám připomíná a zpřítomňuje Kristovo umučení a smrt, ale i jeho narození, dětství a mládí. Mikuláš vidí v *prosfoře*, ze které je vyřezáván *beránek*, symbol Marie, která porodila Slovo, v *žertveniku*¹⁰⁴ Betlém, Nazaret i Kafarnaum. Celý obřad *proskomidie* chápal jako určitý časový úsek od Ježíšova narození až do jeho křtu v Jordáně.

Sv. Mikuláš Kabasilský přebírá podobné schéma, jako má jeho předchůdce, avšak jeho interpretace je více teologická. Opíral se totiž více o text a o symboly. Již v druhé kapitole svého spisu mluví o důvodu, proč je důležitá příprava darů. Tvrdí, že též lidé ve Starém zákoně přinášeli Bohu dary k oběti. Ježíšův život je též předloženým darem oběti Bohu, i když samotná oběť byla přinesena až na závěr jeho života.¹⁰⁵ Na základě této myšlenky propojuje symboliku umučení a smrti se symbolikou narození, když říká: „*No tak kak to, čo*

¹⁰² Srov. Poznámka pod čarou č. 81 a WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 142-144.

¹⁰³ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 144.

¹⁰⁴ „stůl“ určený pro přípravu darů (srov. Příloha IV.).

¹⁰⁵ NIKOLAJ KAVASILÁ. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 2. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.

bilo skazano i soveršeno nad chlebom i čem znamenovalas smert Gospodnja, služilo liš izobraženiem i podobiem, a chleb ostaetsja vse ešče chlebom, sdelalsja tolko darom Bogu i potomy izobražaaet soboju Telo Gospodne v pervoe vramja Ego žizni, potomu čto ono tože snačala bilo darom, kak skazano više, po jetoj pročine svjaščenic prilagaet k chlebu i predstavljaet na nem te čudesas, kotorie soveršalis na tem (Telom Gospoda) v to vremja, kogda On bil novoroždennim i ešče ležal v jasljach."¹⁰⁶ Jinými slovy: Mikuláš Kabasilský se odkazuje nejen na Kristovo umučení a smrt, symbolizovanou *beránkem* (*agnec*),¹⁰⁷ který je veden na porážku, probodáván kopím a z jehož boku vytéká krev a voda, ale též Kristovo narození a první etapy jeho života, které se udály a které jsou symbolizovány hvězdou mudrců.¹⁰⁸ Otázkou zůstává, jak je tedy možné propojit narození s umučením. To Mikuláš Kabasilský vysvětluje tak, že již starozákonní prorocví mluví o Mesiáši jako o tom, který přinese oběť za všechny. Proto připomínka a zpřítomnění v *proskomidii* je jistým druhem prorocví o narozeném Kristu, které vypovídá o skutečnosti, že smyslem jeho života je spása člověka uskutečněná skrze jeho umučení, smrt, vzkříšení a nanebevstoupení.¹⁰⁹

Jiný směr zastává sv. Simeon Soluňský. Vrací se ve svém pojetí zpět k alexandrijské teologické tradici zastoupené Dionýsiem Areopagitou a Maximem Izpovedníkem. To znamená, že se ve svých komentářích též zabývá symbolikou chrámu, liturgického oděvu, *žertveniku*, postojů apod. Přesto podobně jako sv. Mikuláš Kabasilský tvrdí, že *prosfora*, tedy předložený chléb, na němž je kopím znázorňován kříž, představuje spásné strádání Spasitelovo a připomínku jeho umučení. *Diskos* pokládá za nebe, z něhož vychází a vtěluje se Boží Syn. To představují slova, doprovázená kladením *hvězdy* nad *beránka*. Sv. Simeon Soluňský též vysvětluje smysl kladení *hvězdy*, jíž se připomíná Kristovo narození. Syn Boží se totiž proto vtělil, aby se vydal v oběť za hříchy světa.¹¹⁰

5.3. Symbolické zpřítomnění Ježíšova života v *proskomidii*

Jestliže jsme se do této chvíle zabývali dějinami vývoje *proskomidie* a významnými autory liturgických komentářů, které se svými teologickými myšlenkami podíleli na tvorbě symboliky byzantské liturgie, nyní bychom chtěli zaměřit svůj zrak na analýzu současného

¹⁰⁶ Překlad: To, co bylo řečeno a vykonáno nad chlebem je podobou a znázorněním Pánovy smrti. Chléb znázorňuje (symbolizuje) Pánovo tělo v prvních etapách jeho života a proto ještě stále zůstává chlebem, který je učiněným darem Bohu, neboť (Pánovo tělo) bylo také od počátku darem, jak bylo řečeno výše. Z toho důvodu kněz ve svých úkonech nad chlebem promlouvá a symbolicky představuje zázraky, které se udály na něm (Pánovu tělu) tehdy, kdy byl ještě novorozencem a ležel v jeslích. - NIKOLAJ KAVASIL. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 11.

¹⁰⁷ Pozn. autora: Souvislost se starozákonním beránkem, který se přináší v oběť.

¹⁰⁸ Srov. Příloha I./D – Když je chléb připraven, klade se nad ní hvězda označující narození Krista.

¹⁰⁹ WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 181-184.

¹¹⁰ SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 14-16. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

textu *proskomidie*, v němž jsou svědectví o dějinách naší spásy, jejímž vrcholem bylo vtělení Božího Syna. Není smyslem zabývat se dopodrobna všemi modlitbami a všemi částmi *proskomidie*, protože tím bychom mohli zkreslit to, co je opravdu důležité, ale naším zájmem bude samotná příprava darů, která má své naplnění a jejímž vrcholem je eucharistická oběť zpřítomňující Ježíšovu výkupnou smrt a vzkříšení. Vždyť úvodní modlitby při vstupu, oblékání liturgického šatu a omývání rukou jsou pouze doprovodné obřady, které mají připravit předsedajícího ke skutečnostem daleko hlubším, jakými jsou příprava *beránka* v *proskomidii*, naslouchání Božímu slovu v liturgii katechumenů a eucharistická oběť, kde se stáváme svědky naší spásy v liturgii věrných.¹¹¹

Již po prvních slovech: „*Bože bud' milostiv mě hříšnému*“ při přípravě darů v *proskomidii*, přichází oslovení Krista, které má děkonný charakter.¹¹² Co znamená ono vykoupení z kletby? V pojetí Starého zákona byl proklet každý, kdo spáchal veliký zločin proti bližnímu nebo Bohu (srov. Dt 27,9n). Zlořečení znamenalo odnětí požehnání.¹¹³ V tomto smyslu ztratil Boží požehnání každý, kdo byl z hlediska lidí nějak trestán. I Ježíš byl považován za někoho, kdo velmi zhřešil, neboť visel na dřevě (srov. Dt 21,23). On však nezhrěšil (1 P 2,22), podstoupil smrt dobrovolně, z lásky k člověku, aby byl člověk schopen vztahu k Bohu, tedy, aby se mu otevřel pramen nesmrtnosti ztracený v ráji. Člověk ovšem nemůže být vykoupen tím, že bude zachovávat Bohem daný zákon. Na to je člověk velmi slabý. Proto se sv. Pavlem můžeme říkat: „...*Kristus nás vykoupil z kletby zákona...*“ (Ga 3,13a). Pouze víra nás může spasit. Tato modlitba je tedy jakýmsi shrnutím smyslu Kristova života. On je spásou pro člověka, která se při komplexním pohledu na celou přípravu darů uskutečňuje již při jeho vtělení.¹¹⁴

Oběť chleba a vína na památku Ježíše Krista,¹¹⁵ je základem eucharistie. Proto při vykrajování *beránka* z *prosfory* je připomínáno Ježíšovo počínání, kdy jako beránek vedený na porážku mlčí i přesto, že je s ním svévolně nakládáno a jeho život je vyrván ze země (srov. Iz 53,7-8).¹¹⁶ Vždyť se obětuje „...*beránek Boží, který snímá hříchy světa, za život světa a jeho spásu*“ (Příloha I./C1). Tak tato připomínka, při které předsedající krájí svatý chléb v podobě kříže, srovnává Ježíše se starozákonní obětí, kdy krev zvířete vykupuje hřích celého izraelského národa, sjednává a obnovuje smlouvu a vytváří společenství

¹¹¹ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 95-97.

¹¹² „*Vykoupil jsi nás z prokletí zákona skrze svou drahocennou krev: dal ses přibit na kříž a kopím probodnout. Tak jsi lidem otevřel pramen nesmrtnosti. Spasiteli náš, sláva tobě.*“ - Příloha I./C

¹¹³ Srov. ŠKRABAL, P. *Zlořečení*, in ŠKRABAL, P. *Příruční slovník biblický*. s. 703.

¹¹⁴ Srov. „*Hvězda šla před nimi...*“; „*Bože, Bože náš, tys poslal...*“ Příloha I./D

¹¹⁵ „*Na památku Pána, Boha a Spasitele našeho Ježíše Krista.*“ Příloha I./C1

¹¹⁶ Srov. Příloha I./C1

s Bohem.¹¹⁷ Ježíš Kristus byl podle Janova evangelia ukřižován v předvečer židovského svátku *Pesach*, proto zřejmě již od počátku křesťané slavili v období těchto svátků památku Ježíšova utrpení a vzkříšení. Při slavení již nebyl důležitý velikonoční beránek, ale Kristus, který se díky své oběti na kříži, stal novým velikonočním beránkem (srov. J 19,33.36; 1 K 5,7).¹¹⁸ Podobně je do obřadu *proskomidie* zařazena i další událost popsána v Janově evangeliu, kdy kněz probodává *beránka* a připomíná tak událost, kdy „*jeden z vojáků mu kopím probodl bok a hned vyšla krev a voda. Ten, který to viděl, vydává o tom svědectví a jeho svědectví je pravdivé*“ (Jan 19,34-35a). Tato evangelní zmínka se stala základem pro symbolické spojení vína a vody, připravované pro slavení eucharistie.

Na slavení liturgie se podílí celá církev, jak nebeská tak pozemská. Proto byla během vývoje *proskomidie* zařazena praxe, kdy k *beránkovi* - chlebu, který je při *anafoře* proměněn v Kristovo tělo a v tuto chvíli ještě symbolizuje narozeného Ježíše, se přidávají další částky *prosfory*, symbolizující Bohorodičku, anděly, proroky, svaté, živé i zemřelé, neboť všichni mají podíl na Kristově spásné oběti, nejen putující, ale i oslavená církev.¹¹⁹ Tak si připomínáme všechny, kteří se podíleli na naší spásě, kteří se za nás přimlouvají a kteří nás předešli, nebo s námi žijí. Tito všichni mají čestné místo u Krista, jímž a jehož krví jsou posvěcováni. Tak se propojuje nebe se zemí a vytváří se spásný vztah mezi Bohem a člověkem.

Podle Žalmu 45 (44) - „*Po své pravici máš královnu, oděnou ve zlatém šatu*“ (Ž 45,10b) klade kněz na pravou stranu od *Beránka* částku symbolizující Bohorodičku, když se říká: „*Ke cti a památce přeblahoslavené Vládkyně naší, Bohorodičky a vždy panny Marie. Na její přimluvy přijmi, Pane, tuto oběť na svém nebeském oltáři*“ (Příloha I./C2). Je přeblahoslavená naše vládkyně, neboť Ježíš je náš vládce (řec. *despótes*). Je Bohorodičkou, neboť porodila Božího Syna a vždy panna (řec. *parthénos*), neboť bez mužského přičinění, za působení Ducha svatého, počne a porodí Božího Syna.

Sami tušíme, co pro maminku znamená dítě a co pro dítě vlastní maminka. Jejich vztah je natolik niterný, že každou prosbu směřovanou jakýmkoliv směrem, nelze tak snadno odmítnout. Tuto skutečnost zaznamenalo i Janovo evangelium (srov. J 2,1-11). V něm je Marie první, která si všímá těžké situace svatební hostiny a žádá svého syna, aby pomohl. Jak

¹¹⁷ Srov. HAURET, CH. *Oběť*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 282-284.

¹¹⁸ Srov. FEDOR, P. *Biblické horizonty Božskej liturgie Jána Zlatoústého. Biblia v neverejných častiach byzantskej liturgie*. s. 116.

¹¹⁹ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 99-100 a BELEJKANIČ, I. *Pravoslávne dogmatické bohoslovie II*. s. 87.

by nevyslyšel skromnou prosbu svého lidu i v tomto případě, kdy Matka nás všech (srov. J 19,26-27) se přimlouvá za to, aby byla eucharistická oběť přijata na nebeský oltář.¹²⁰

Dalším, kdo si zasluhuje, abychom si ho připomínali, je „největší, který se narodil z ženy (srov. Mt 11,11) - sv. Jan Křtitel. Byzantská tradice mu vždy přisuzovala zvláštní úctu, protože byl předchůdcem Pána a posledním ze starozákonních proroků, které představuje. I on, spolu s dalšími starozákonními proroky, má podíl na Kristově vykoupení, stejně jako další světci, které si připomínáme kladením jednotlivých částek *prosfory* (srov. Příloha VI). Ty nejenže se účastní slavení liturgie a mají podíl na Kristově vykoupení, ale jsou našimi přimlůvci. Došli však plného poznání a sjednocení s Bohem, proto se můžeme dovolávat i jejich duchovní podpory.

Lidský život přináší mnoho těžkostí, bolestí a úskalí. Kde by měl člověk prosit o milost, když už ne při liturgii. Vždyť v ní je Kristus, prostředník mezi Bohem a lidmi, přítomen uprostřed svého lidu. Tato praxe přimlůvy za lidi a jejich potřeby je již velmi stará, tedy jak lidstvo samo. Člověk se skrze svoji lidskou slabost dostává do natolik neřešitelných situací, že nezbývá než volat k Bohu, aby ho vyslyšel, vysvobodil a pomohl mu z jeho bídy (srov. Ž 88,10). Kladením částek *prosfory*, které označují konkrétní svaté i konkrétní lidi - živé i zemřelé, je symbolicky vyjádřena i současně vyslovena prosba, konkrétního úmyslu. Tímto způsobem jsou připomenuti ti, kteří mají zodpovědnost za svěřený lid, i ti, kteří potřebují podporu modlitby celého společenství. Neméně pozornosti je věnováno zemřelým, neboť i oni potřebují přimlůvu, aby k nim byl Pán milostivý. Poslední částku kněz klade za sebe a vyjadřuje tak prosbu o milosrdenství a čistotu pro veliký úkol, který jej očekává - slavení nejsvětější oběti.¹²¹

"Pálenie kadidla," které se žehná a připravuje při *proskomidii*, *"v Starom zákone symbolizovalo úctu k Pánovi (por. Mal 1,11) a kadidlo sa v Písme používa ako symbol modlitby, chválospevu k Božej pocte (por. Ž 141 (140), 2; Zj 8,3n). Páliť kadidlo je to isté ako klaňať sa Bohu a zmierovať sa s ním. A tak kadidlo a jeho vôňa napokon symbolizuje dokonalú, nekrvavú bohoslužbu, ktorou budú uctievať Boha na konci dejín spoločne všetky národy (por. Mal 1,11; Iz 60,6; por. Mt 2,11). Táto dokonalá bohoslužba sa uskutočnila Kristovou obeťou: On „vydal seba samého Bohu za nás ako dar a obeť ľúbeznej vône“ (Ef 5,2; por. Ex 29,18). Kresťan má podobne byť: „ako vonné kadidlo vydychujúce Krista“ (por. 2 K 2,14-17), pretože je prostredníctvom krstu a birmovania (myropomazania) Kristovým pomazaným, keď je poznačený svätým myrom, zmesou drahocenných vonných*

¹²⁰ Srov. FEDOR, P. *Biblické horizonty Božskej liturgie Jána Zlatoústého. Biblia v neverejných častiach byzantskej liturgie.* s. 118-120.

¹²¹ Srov. Příloha I./C3-5

*olejov. Tak je kadidlo používané pri proskomídií a ďalej v liturgii znamením modlitieb prednášaných Bohu, ale i kresťanov, ktorí sú Kristovou lúbeznou vôňou, skrze svoje pomazanie a podobnosťou s Kristovým životom."*¹²²

Dostávame se k závěru *proskomidie*, která svými symbolickými úkony i doprovodným slovem zpřítomňuje Kristovo vtělení. Hned po okouření darů, přichází na řadu kladení *hvězdy* nad připravené dary. Vyslovením „*a hvězda šla před nimi, až se zastavila nad místem, kde bylo dítě*“ (srov. Mt 2,9; Příloha I./D) se dostávame do situace, které popisuje Matoušovo evangelium. V něm nacházíme zprávu o tajemné hvězdě zjevené mudrcům, která svědčila o narozeném Spasiteli. Je to malé a bezbranné dítě, které však zachrání mnohé.¹²³ Proto je třeba chválit Hospodina za tak veliká dobrodiní, která pro člověka učinil. Neboť jak vysvětluje ve své knize N. V. Gogol: *"Na svatý chléb, připravený na obětování, pohlíží jako na novorozené Děťátko, na disk (diskos) jako na jesličky, ve kterých leželo Dítě, na roušky (pokrovce) jako pleny, v nichž bylo zavínuto."*¹²⁴ Tato radost nemůže věřícího křesťana nechat chladným. Proto ihned za tuto radostnou zprávu o narození Božího Syna, je kladen Žalm 93 (92), při kterém jsou dary přikryty *pokrovci*. Nyní je vše připraveno a nezbyvá, než prosit Boha o jejich přijetí a přimluvu za ty, za něž jsou přinášeny.¹²⁵

¹²² FEDOR, P. *Biblické horizonty Božskej liturgie Jána Zlatoústeho. Biblia v neverejných častiach byzantskej liturgie.* s. 131-132.

¹²³ „*Vykoupil jsi nás z prokletí zákona skrze svou drahocennou krev: dal ses přibit na kříž a kopím probodnout. Tak jsi lidem otevřel pramen nesmrtelnosti. Spasiteli náš, sláva tobě.*“ Příloha I./C

¹²⁴ GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii.* s. 14.

¹²⁵ „*Bože, Bože náš, tys poslal celému světu za pokrm nebeský chléb, našeho Pána a Boha Ježíše Krista, Spasitele, Vykupitele a Dobrodince, který nás žehná a posvěcuje. Sám tedy požehnej tyto dary a přijmi je na svůj nebeský oltář. Rozpomeň se ve své dobrotě a lásce na ty, kdo je přinášejí, i na ty, za něž jsou přinášeny, a nás zachovej bez odsouzení při posvátném konání tvé svátostné služby. Neboť je svaté a slavné tvé čestné a velkolepé jméno, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.*“ - Příloha I./D

6. Liturgie Božího slova – liturgie katechumenů

Ježíšův život, smrt a jeho vzkříšení, události, které byly teologicky interpretovány poletniční církví, bylo nutné postupem času (během prvních dvou století) zaznamenávat. Vždyť apoštolové, kteří novým učedníkům Vzkříšeného hlásali evangelium, postupně umírali. Bylo tedy nutné zamezit ztrátě slova, které se stalo jejich životem. Evangelium, hlásané a v případě určitého nepochopení opravované apoštoly, totiž natolik oslovovalo, že mnozí pro Krista neváhali podstoupit smrt i velmi drastická mučení. Boží slovo, zvěstované Ježíšem mělo totiž takovou sílu, že přestože již člověk „nemohl dál“, působilo stále a přesvědčovalo dotyčného svojí opravdovostí a láskou. Paralelu k tomuto můžeme hledat u proroka Jeremiáše, který na pokraji svých sil říká: „*Přemlouvals mě, Hospodine, a dal jsem se přemluvit. Zdolal jsi mě a přemohl. Po celé dny jsem jen pro smích, každý se mi vysmívá. Sotvaže promluví, upím, přivolávám násilí a zhoubu, neboť Hospodinovo slovo mi přináší jen potupu a pošklebky po celé dny. Řekl jsem: "Nebudu je připomínat, už nebudu v jeho jménu mluvit", avšak je v mém srdci jak hořící oheň, je uzavřeno v mých kostech, jsem vyčerpán tím, co musím snášet, dál už nemohu*“ (Jr 20,7-9). Tato charakteristika působení Božího slova v životě člověka získává nový rozměr v Janově evangeliu. Tam slovem není již míněno prosté mluvení Božího vyvoleného nebo vyslance, ale Božího Syna, který sestupuje na zem a stává se Slovem (srov. J 1,1n). Je jím myšlena osoba Krista – Mistra, kterému učedník naslouchá, kterého miluje a pro kterého je ochoten obětovat úplně vše. Ještě jasnější obraz naslouchání Kristu, který mluví a objasňuje, podává ve své evangelní zprávě evangelista Lukáš.

Učedníci putující do Emauz rozmlouvají o všem, co se událo. Z Lukášovy zprávy vyplývá, že Kristovi věrní byli všemi událostmi velmi zasaženi, zklamáni a dezorientováni. Věřili Ježíšovi, že je oním mesiášem, na kterého Izrael už dlouhá staletí čekal. On však byl zhanoben, proklet¹²⁶ a pošlapán. Bolest, kterou prožívali jim natolik zaslepila oči, že si ani nevšimli, že se k nim přidal sám Vzkříšený. Ježíš je oslovuje a zjišťuje, co se stalo předmětem jejich rozhovoru a proč jsou tak smutní. Oni mu odpovídají a sdělují mu vše o Ježíšovi, v kterého vkládali všechny své naděje, ale který byl veleradou odsouzen na smrt a ukřižován. Dostali sice zprávu, že ženy, které našly ráno prázdný hrob, viděly anděly, kteří jim říkali, že Pán žije, ale kdo by v takovéto situaci věřil ženám. Ježíš je však neponechává v jejich smutku, ale povzbuzuje je. Vykládá Písmo a velký důraz klade na smysl všeho, co se událo a proč musel Mesiáš tímto způsobem trpět. To na ně zjevně zapůsobilo, protože když už byli blízko vesnice (Emauz), přemlouvají domnělého cizince, jenž jim otevřel smysl Písma, aby

¹²⁶ Srov. Dt 21,23

u nich zůstal a sdílel s nimi společenství stolu (srov. L 24,15-29).¹²⁷ Nebudeme evangelní zprávu rozvíjet dál, neboť tak učiníme v dalších kapitolách. Naším úkolem bude, abychom si uvědomili skutečnost, že autor Lukášova evangelia ve své zprávě vycházel též z praxe církevní obce, jíž přínáležel. Ježíše Krista, našeho Vykupitele, znázorňuje skrze příběh jako toho, který se zjevuje, každého z nás doprovází na cestě (životem) a vysvětluje vyřčené Boží slovo v Písmu svatém. Zároveň osvětluje události, které se udály v našem životě, jež můžeme interpretovat a pochopit pouze ve světle jeho slova.¹²⁸ Proto se po právu lze domnívat v souladu s exegety, že *"toto vyprávění je z hlediska jazyka a redakce ve značné míře Lukášovým výtvozem, jež stojí na starší tradici. Jeho hlavní výpovědi je, že vzkříšený Kristus je ve své církvi a obci přítomen při eucharistickém společenství stolu a že on sám v lámání chleba a četbě Písma „otevřít“ obci smysl Písma svatého."*¹²⁹ To je také důvodem, proč křesťanské společenství zařadilo k původnímu slavení na památku (tedy k eucharistické hostině) i naslouchání Božímu slovu.

Je třeba doplnit, že jednotlivé církevní obce se rozvíjely a nových křesťanů nejen přibývalo, ale docházelo též k jejich pronásledování. Bylo proto nutné chránit poklady církve před těmi, kteří je chtěli zničit nebo zneužít. Proto zřejmě vznikla praxe, která stanovila, že „lámání chleba“ se mohli zúčastnit pouze pokřtění. Nepřipouštět k plnému společenství víry, jež se shromažďovalo kolem eucharistického stolu, ty, kteří do tohoto společenství nepatřili, nebo ty, jejichž víra se teprve rodila, bylo zcela oprávněné. Proto katechumeni, kajícíci nebo ostatní, kteří sympatizovali s vírou v Ježíše Krista, se mohli zúčastňovat naslouchání Božímu slovu a kázání, po nichž museli společenství stolu opustit. Tato praxe dala základ pro vznik názvu liturgie katechumenů, která i v současné době označuje část, v níž nasloucháme Božímu slovu - tomu, co nám Pán chce říci.¹³⁰

6.1. Dějinný vývoj liturgie katechumenů

Jestliže jsme interpretovali v kapitole o *proskomidii* dějinný vývoj kontinuálně, tedy po jednotlivých historických úsecích, zvolíme nyní jiný způsob. Náš zájem zaměříme na jednotlivé modlitby, antifony, *tropary*, *ektenie* apod. tak, jak jdou v současné liturgii po sobě a stručně si objasníme okolnosti jejich vzniku, případně jejich autorství.

Počáteční aklamace *„požehnané je království..“* se dostala do slavení liturgie až ve 13. století z liturgie slavené v Antiochii. Do té doby bylo používáno oslovení *„Pán*

¹²⁷ Srov. MÜLLER, PAUL-G. *Evangelium sv. Lukáše.: Nový zákon 3.: Malý stuttgartský komentář.* s. 169.

¹²⁸ Srov. JOHSON, L. T. *Evangelium podle Lukáše.: Sacra Pagina.* s. 410-411.

¹²⁹ MÜLLER, PAUL-G. *Evangelium sv. Lukáše.: Nový zákon 3.: Malý stuttgartský komentář.* s. 169.

¹³⁰ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie.* s. 101.

s vámi“, které má svůj základ v Novém zákoně (srov. 1 K 16,23). *Veliká ektenie*, která na tuto aklamaci navazuje, byla až do 11. století před *troparem* „*Svatý Bože...*“. Prosby v ní se v Antiochii formovaly již od 3. století a zřejmě byly podobně jako dnes zaměřeny na potřeby celé církve. Konečná podoba *velké ektenie* se klade do 13. století, i když i v současné době je možné ji stále rozšiřovat.¹³¹

Následující tři antifony představují žalmové nebo jiné zpěvy, prokládané odpověďmi (řec. *antifoneo* znamená odpovídat)¹³², jenž byly do liturgie zařazeny zřejmě až v 8. století, protože sv. Maxim Izpovednik (+ 662) se ještě o nich ve svých spisech o liturgii nezmiňuje. Teprve konstantinopolský patriarcha sv. German (+ 740) o nich mluví jako o součásti slavnostních průvodů, které byly zakončovány v chrámu těsně před začátkem liturgie. Avšak je také potřeba uvést fakt, že až do 15. století nebyly antifony v liturgii považovány za závazné. V současné době již zauímají v liturgii pevné místo, na něž vždy navazují modlitby. Ty byly z počátku přednášeny nahlas, ale postupem času se ustálila praxe jejich tichého pronášení předsedajícím, který nahlas zazpíval jejich doxologický závěr.¹³³ Po zpěvu druhé antifony je vložen *tropar* „*jednorozený Synu...*“ (srov. Příloha I./I), který byl zařazen do liturgie už v období císaře Justiniána Velikého, v 6. století. Tento *tropar* si zaslouhuje naši pozornost, neboť právě on je tím, který shrnuje události dějin naší spásy a dá se říci, že je jakýmsi dogmatickým úvodem do liturgie Božího slova, který měl v období velikých herezí chránit čistotu liturgie i víry.¹³⁴

Při třetí antifoně nastává *malý vchod*. Tento obřad, při kterém se slavnostně vnáší evangelium a pokládá se na *pre stol*, se společně s *velikým vchodem* formoval již od 4. století. Je možné, že *malý* i *velký vchod*, byly součástí jednoho slavnostního vchodu; nyní jsou jednotlivé symboly odděleny a každý vchod je vložen samostatně před tu část liturgie, ke které logicky náleží.¹³⁵ Zůstává však stále otázkou, jak se zrodila tradice slavnostních vchodů. Ve velké pravoslavné liturgice archimandrita¹³⁶ doc. Avksentij udává dvě teorie vzniku *malého vchodu*. První teorií tvrdí, že v době pronásledování bylo Písmo uchováváno na tajném místě, odkud bylo slavnostně přinášeno do společenství, kde se předčítalo. Druhá se zase opírá o jeruzalémskou praxi, kdy na den vzkříšení biskup se svými kněžími i jáhny

¹³¹ ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 512-513.

¹³² Srov. MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 238.

¹³³ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 513-516.

¹³⁴ Srov. *tamtéž*, s. 515-516.

¹³⁵ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rākovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 102.

¹³⁶ Archimandrita je v pravoslaví nebo východní církvi představeným kláštera nebo řeholní kongregace. - Srov. *Archimandrita* [online]. Wikipedia - The Free Encyclopedia, ©2001, 21. 2. 2007 [cit. 2007-03-06]. Dostupný z WWW: <<http://it.wikipedia.org/wiki/Archimandrita>>.

slavnostně vcházel do chrámu.¹³⁷ Ať už tato tradice vznikla jakkoli, je nutno dodat, že poprvé ve 14. století dal podnět k trvalejšímu praktikování *malého vchodu* konstantinopolský patriarcha Filotej (+ 1376).¹³⁸

Po *malém vchodu*, následuje modlitba *Trojsvaté písně* (srov. Příloha I./L), při níž věřící zpívají *tropary* a *kondaky*,¹³⁹ které se formovaly již od 8. století. Od 10. do 11. století na tomto místě nebyly *tropary* a *kondaky*, ale *malá ektenie*, kterou postupem času tyto oslavné zpěvy nahradily. Vraťme se však k modlitbě *Trojsvaté písně*, v níž předsedající oslavuje Boží skutky, které nejen že se v dějinách udály, ale zároveň mají dopad na náš osobní život (srov. Příloha I./L).

Trojsvatá píseň, o které jsme se podrobněji zmínili ve 2. kapitole této práce s názvem „Řád Božské liturgie a podnapišem Liturgie katechumenů – liturgie Božího slova, vystihuje jak oslavu Božích spásných skutků, tak naši neutuchající potřebu Božího milosrdenství ve zvolání „*smiluj se nad námi...*“ (srov. Příloha I./M).

Tímto jsme se dostali k jedné z hlavních částí, bez které by každá liturgie velmi utrpěla – neboť jaká by to byla liturgie, tedy oslava s Pánem, kdybychom nechtěli naslouchat tomu, co nám říká skrze čtení a evangelia! I tato část liturgie se vyvíjela, neboť si musíme uvědomit skutečnost, že prvními, kteří začali hlásat Krista byli apoštolové, původem židé, naplnění Duchem svatým. Z toho je možné usuzovat, že *"první bohoslužba slova, jak se slavila v církvi, měla svůj vzor v bohoslužbě synagogy, jejíž těžiště vlastně bylo hlavně v předčítání a vykládání posvátných textů. V sobotu se v synagoze četla dvě čtení: ze "Zákona" a z "Proroků". Tato čtení mohla být potom vykládána, komentována."*¹⁴⁰ V Novém zákoně máme též svědectví, že byly čteny i jiné spisy, neboť již v Pavlových spisech je doporučení, aby se jeho spisy četly při shromáždění církevní obce (srov. 1 Te 5,27). Cílem jejich napsání totiž nebylo pouze povzbuzení křesťanů na určitém místě, ale upravení všeho, co neodpovídalo duchu evangelia a vedlo nejen k špatnému pochopení života a osoby Ježíše Krista, ale i k špatné praxi. Musíme si však uvědomit, že se pohybujeme v období, kdy veškerá liturgie, kterou místní církve slavila neměla ještě pevnou strukturu a čtení byla často vybírána náhodně nebo čtena kontinuálně.¹⁴¹ Tato praxe se mění teprve v 5. století. Do té doby

¹³⁷ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 516.

¹³⁸ Srov. *tamtéž*.

¹³⁹ Pro připomínku: Tropar je krátká poetická píseň sestavená z několika řádek, která opěvuje např. Kristovo vzkříšení a smrt (krestovoskresen), Bohorodičku (bohorodičen), Kristovo vtělení a život (dogmatik), Sv. Trojici (trojičen), mučedníky (mučeničen), svaté apod. Oproti tomu je Kondak něco podobného, jenom s tím rozdílem, že je v nich obsažena krátká zpráva o určité události dějin spásy nebo určitého světce. - Srov. MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 246-255.

¹⁴⁰ KOČÍ, M. Prostřený stůl Božího slova. *Amen : Měsíčník pro vzdělávání ve víře* [online]. 1998, roč. 1998, č. 2 [cit. 2007-03-06]. Dostupný z WWW: <<http://krystal.op.cz/amen/1998/amen2-98/a4.htm>>.

¹⁴¹ Srov. MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 307-308.

představený církevní obce čtení vybíral a též stanovil jejich množství, takže docházelo k tomu, že textu z Písma svatého se četlo tolik, kolik umožňoval čas. Teprve po určité době dochází k utváření jednotlivých novozákonních částí do určitých celků, čili perikop. První zmínky o rozdělování sv. Písem pro účely liturgie máme zaznamenány už před r. 400, kdy Evagrius z Pontu (+ po r. 400) rozdělil Nový zákon na jednotlivé perikopy. Další zmínka se týká alexandrijského diákona Eutalia, který již v 5. století rozdělil Skutky apoštolů, Pavlovy listy a všeobecné listy na padesátšest částí pro potřebu alexandrijské církve. Tyto počiny ovlivňovaly vývoj i v ostatních církevních obcích. Dalším dílem v této oblasti byl bohoslužebný řád datovaný do 10. století, který byl uchovávan na ostrově Patmos a byl používán v Konstantinopoli. V něm není obsažen pouze řád liturgie, ale i výběr a pořadí jednotlivých čtení. Neliší se však příliš od dnešní praxe. V 17. století konstantinopolský diákon Neofit znovu upravuje a dovytváří perikopy do té doby známé a užívané, ale jeho pojetí nese velké množství nejasností a chyb. Ty se snažil opravit v 60 letech 20. století Georgi Rigasov na ostrově Skiatos, když redigoval Neofitovy tabulky perikop pro celý liturgický rok a vydal je ve své knize „*Problémy bohoslužebného řádu*“ v roce 1954 v Aténách.¹⁴²

Přes všechny tyto snahy však můžeme konstatovat, že dodnes není zcela jasné, jakým způsobem perikopy vznikaly. Čtenářovi jistě vyvstane otázka, co tedy bylo kritériem pro výběr liturgických čtení! Odpovědět přesně nedokážeme. Jisté je jen to, že existovala snaha, aby během jednoho církevního roku byla přečtena všechna evangelia, apoštolské listy a Skutky apoštolů.¹⁴³ Stejně tak je těžké vysvětlit, proč byla z Božské liturgie postupně vyřazena starozákonní čtení! Tomu snad napomohlo, že tato čtení byla postupně přesunována do večerních modliteb církve (tzv. *večernja*), až z liturgie zcela vymizela. Přesto se však neztratila úplně, neboť *prokimen* se považuje za veršovaný zkrácený pozůstatek původně starozákonního čtení, který byl před novozákonní čtení - *Apoštola* zařazen v 7. století. První svědectví o alelujové antifoně nacházíme v jedné liturgické knize s kánony, nalezené v 7. století v neznámém klášteře blízko Jeruzaléma; je však možné se domnívat, že praxe tohoto oslavného zpěvu vznikla i mnohem dříve.¹⁴⁴

¹⁴² Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 523.

¹⁴³ Srov. Evangelium podle Jana se začíná prvním dnem slavnosti Vzkříšení a jeho čtením se pokračuje až do slavnosti Pedesátnice (Slavnost seslání Ducha sv.). Evangelium podle Matouše je čteno od Pedesátnice až do slavnosti Svatého kříže. Po něm následuje Lukášovo evangelium, jehož předčítání končí se začátkem doby postní a přes celou dobu postní až do slavnosti Vzkříšení má své místo Markovo evangelium. U novozákonních čtení, tzv. Apoštola, se přes celé velikonoční období do slavnosti Pedesátnice předčítají Skutky apoštolů, po nich následují Pavlovy listy i s listem Židů, které jsou v období od 31. neděle do čtvrtku syropustného týdne proloženy ostatními tzv. katolickými listy. - Srov. MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 311-313.

¹⁴⁴ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 526.

Jelikož jsme se evangeliem a čtením zabývali, nezbývá nyní než přejít k další části liturgie Božího slova, ke kázání nebo jak moderním jazykem správněji říkáme, homilii. Už sv. Pavel dosvědčuje, že homilie měla při eucharistické bohoslužbě, tzv. „lámání chleba“ své místo, když říká: *"Co z toho plyne, bratří? Když se shromažďujete, jeden má žalm, druhý slovo naučení, jiný zjevení od Boha, ještě jiný promluví ve vytržení a další to vyloží. Všecko at' slouží společnému růstu"* (1 K 14,26). Spolu s Pavlovým tvrzením lze tedy konstatovat, že v prvokřesťanské obci měl výklad nebo naučení svůj význam. Bylo totiž nutné předávat evangelium a základy víry. Proto ono Pavlovo: *"Chci vám připomenout, bratří, evangelium, které jsem vám zvěstoval, které jste přijali, které je základem, na němž stojíte, a skrze něž docházíte spásy, držíte-li se ho tak, jak jsem vám je zvěstoval - vždyť jste přece neuvěřili nadarmo. Odevzdal jsem vám především, co jsem sám přijal, že Kristus zemřel za naše hříchy podle Písem a byl pohřben; byl vzkříšen třetího dne podle Písem, ukázal se Petrovi, potom Dvanácti. Poté se ukázal více než pěti stům bratří najednou; většina z nich je posud na živu, někteří však již zesnuli. Pak se ukázal Jakobovi, potom všem apoštolům. Naposledy ze všech se jako nedochůdčeti ukázal i mně"* (1 K 15,1-8). Již ze samé formulace vyplývá, že apoštolové, a jistě i jejich následovníci, předávali Boží slovo ústně, neboť psaná evangelia v jejich době ještě neexistovala. Postupně se, díky různým problémům a zkreslením Kristovy zvěsti omezuje, aby o Božím slově promlouvali a tlumočili je všichni přítomní. Proto již od 4. století promlouvají k věřícím pouze duchovní nebo zasvěcené osoby. V této oblasti vynikali zvláště svatí otcové, kteří pokládali homilii za velmi důležitou. Sami totiž tvrdili, že promluva k lidu je vánkem, který pročišťuje a obnovuje srdce lidí a činí je zářivými.¹⁴⁵

Sogubaja ektenie, jejíž přívlastek je převzat z řečtiny a znamená horlivá, srdečná¹⁴⁶, má, jak jsme již uvedli, kající charakter, kterým prosíme o Boží milosrdenství pro nás samé, pro živé i zemřelé. Někteří kladou historii jejího vzniku do období 7. a 8. století, kdy podobné prosby byly přednášeny při liturgických průvodech v ulicích Konstantinopole, jako připomínka ochrany při přírodních a jiných katastrofách. Lid na ně odpovídal „Pane smiluj se“. Jak tušíme, je velmi těžké určit, odkud jednotlivé *ektenie* pocházejí, neboť o jejich vývoji je velmi málo dochovaných písemných památek. Přesto je možné tvrdit, že jejich konečné usazení na místo po evangeliu a homilii můžeme klást do 8. století a konečnou formu až do 10. století.¹⁴⁷ O této skutečnosti však nemáme bezpečně pravdivých zpráv. Existuje však svědectví ze 4. století, z místního sněmu v Laodiceji, kde otcové sněmu mluví o potřebě

¹⁴⁵ ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 33.

¹⁴⁶ Srov. MATEOS, Ch. *Razvoj vizantijske litrugije* [online]. Iskon, ©1998-1999 [cit. 2007-03-09]. V srbštině. Dostupný z WWW: <http://www.iskon.co.yu/6/liturgija_c.html>.

¹⁴⁷ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 530.

modlitby za ty, kteří opouští chrám, tedy za katechumeny a kajícíky. Nahlédněme do kánonu 19, kde stojí: „*Sled besedite na episkopa, trjabva naj-napred da se izvərši osobena molitva za oglašenite, i podir, kato izljazat te, da se pravi molitva za kaeštite se, a kogato i kaeštite dojdut pod rāka i izljazat, da se izvəršat za vernite tri molitvi: pārvata – v mālčanie, a vtorata i tretata da se izpālňavat glasno...*“¹⁴⁸ Tuto praxi však posunul vývoj dále, neboť dnešní liturgie obsahuje dvě modlitby věrných, které jsou proloženy *malou ektenii*. Na ně navazuje *Cherubímská píseň* (srov. Příloha I./T), která má za úkol připravit křesťany na eucharistickou hostinu. Tato píseň podle tradice vznikla již v 6. století za vlády císaře Justiniána a s konečnou platností byla v 7. - 8. století přijata všemi východními církvemi.

Tichá modlitba předsedajícího, která je přednášena za zpěvu *Cherubímské písně* není byzantského původu, vychází totiž z alexandrijské tradice. Původně byla zařazena v liturgii sv. Bazila, někdy v období do 8. století, a teprve v 10. století nachází své místo i v liturgii sv. Jana Zlatoústého.¹⁴⁹ Po této modlitbě celebranta následuje *veliký vchod*, který je součástí liturgie věrných, tedy slavení eucharistické oběti.

6.2. Komentáře liturgie katechumenů v tradici byzantské teologie

6.2.1. Úvodní obřady

Jak jsme v dějinách vývoje liturgie katechumenů uvedli, vše, co se nachází v dnešní liturgii mezi úvodními obřady a *malým vchodem*, bylo povětšinou do Božské liturgie vloženo až ve 13. století, i když jsme svědky jejich formování již od počátku 8. století. Pro toto období je charakteristické, že docházelo k jisté systematizaci nejen teologie samé, ale i liturgie jako takové.¹⁵⁰ V 8. století přichází na scénu významný teolog sv. German, který se ve svém spise „*Církevní historie a mystické rozjímání*“ (*Cārkovna istoria i mističesko sǎzercanie*) mimo jiné věnuje úvodním obřadům Božské liturgie. Tvrdí, že dějiny spásy se při liturgii odkrývají již s úvodními antifonami. Ty jsou starozákonními proroctvími o příchodu Božího Syna a jeho vtělení. Toto proroctví je plně dokresleno nadcházejícím *malým vchodem*, při kterém andělské chóry zpívají oslavné písně, ke kterým se přidáváme i my veršem 6 ze Žalmu 95 (94).¹⁵¹

¹⁴⁸ Překlad: Po biskupském kázání, je nutné, aby byla pronesena modlitba za katechumeny a po té, když odejdou z chrámu, ať se společenství modlí za kajícíky a když si přijdou pro požehnání a odejdou, ať je modleno za věrné: první modlitba v tichosti, druhá a třetí nahlas. - STEFANOV, Ivan. *Pravila na Svetija Laodikijski Pomesten Sābor*. Kánon 19. [online]. 1936. Sofia : Sābor na sveštēničeskite bratstva v Bālgaria - Omofor, ©2005 [cit. 2007-03-09]. Bulharský překlad. Dostupný z WWW: <http://pravoslavie.bg/component/option,com_remository/Itemid,327/func,select/id,52/page,2/>.

¹⁴⁹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 540-542.

¹⁵⁰ Srov. *tamtéž*, s. 410.

¹⁵¹ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 145.

Tuto Germanovu teorii rozvíjí Mikuláš z Andidy (11. století), který nejenže jim přisuzuje, podobně jako sv. German, úlohu jistého proroctví Starého zákona o Božím Synu, který přijde spasit svět, ale mluví o nich jako o prorocké činnosti sv. Jana Křtitele, jakožto předchůdce Páně. Proto kněz v úvodních obřadech symbolizuje sv. Jana Křtitele, který Kristu slouží a připravuje mu cestu. K této přípravě používá slova antifon – prorocká čtení, která mají dosvědčit onu Mesiášskou předpověď. *Tropar „jednorozený Synu...“* (srov. Příloha I./I) se váže k tajemství Božího vtělení a narození, které vypovídá o skutečnosti, potvrzené na ekumenickém koncilu v Nicei (r. 323), že Boží Syn je zrozený, ne stvořený, jedné podstaty s Otcem.¹⁵² Tuto výpověď plně dokresluje *Trojsvatá píseň*, která je, podle Mikuláše Andidy, adresovaná Svaté Trojici, v níž jsou jednotlivé osoby soupodstatné.¹⁵³

Podobný názor zastává i sv. Mikuláš Kabasilský. Ten podobně jako jeho předchůdci považoval úvodní obřady za prorocká svědectví o příchodu Ježíše Krista, zpřítomnění a připomínku etapy Ježíšova života od narození až do jeho křtu sv. Janem Křtitelem v Jordánu. Velkou důležitost přikládá již úvodnímu zvolání „*požehnané je království Otce...*“ (Příloha I./F) V tomto zvolání se dotýkáme tajemství vtělení Syna, neboť jak tvrdí, nebýt tohoto Božského vtělení, nedošlo by ke zjevení dalších osob Svaté Trojice, kterým je nutno již od počátku vzdávat dík. Proto skrze toto zvolání vyjadřujeme chválu a požehnání těm, za jejichž záchranu vděčíme, sami sebe stavíme na druhé místo a „*vyznáváme*“ Boží svrchovanost nad námi. S tímto postojem je podle Mikuláše Kabasilského potřeba přistupovat ke slavení nejsvětější oběti. Velký význam též spatřuje v antifonách, v nichž vidí prorockou výpověď o Kristových činech, kterými byl proslaven jeho Otec, neboť Boží Syn přišel, aby měl podíl na naší bídě i smrti. A to je a musí být naší radostí. Jelikož však pokládá jednotlivé antifony za proroctví zjevující budoucí události, je třeba je chápat jako svědectví o skrytém životě Ježíše Krista před jeho křtem v Jordánu.¹⁵⁴

Tímto se dostáváme k řadě poslednímu představiteli, který se k této části liturgie vyjadřoval. Sv. Simeon Soluňský, jak jsme výše uvedli, do svých myšlenek zakomponoval nejen to, co se dělo a říkalo, ale i jednotlivé „*předměty*“, osoby a samotný chrám. O chrámu mluvil jako nebi, *prestolu* jako o Božím hrobě, z něhož třetího dne vstal Kristus z mrtvých a o oltáři jako o velesvatyni. Biskup je v jeho pojetí představován jako samotný Kristus, na kterého se vztahují veškeré žalmy a antifony, symbolizující nejen proroctví o příchodu

¹⁵² Srov. *First council of Nicaea (325)* [online]. Tidewater, VA USA: Legion of Mary, ©2006, 25.2.2007 [cit. 2007-03-13]. Anglický překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.legionofmarytidewater.com/faith/Ecum01.htm#2>>.

¹⁵³ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 161.

¹⁵⁴ Srov. NIKOLAJ KAVASILA. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 12-19. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.

Mesiáše, ale též samotné vtělení Slova. Kněží představují anděle, kteří při *malém vchodu* oslavují Kristovo vzkříšení.¹⁵⁵

6.2.2. Malý vchod

Malý vchod, obřad, při kterém se slavnostně vnáší evangelium, se formuje již od 4. století a již od počátku dostává svůj symbolický význam.¹⁵⁶ Proto, přestože se sv. Maxim Izpovednik ve své „Mystagogii“ nezmiňuje o *proskomidii* a úvodních obřadech samotné liturgie, svoji pozornost zaměřuje na *malý vchod* a interpretuje jej jako Kristovo vtělení, výkupnou smrt a vzkříšení. Biskup, který vstupuje do chrámu – vysvětluje - představuje obraz Božího Syna, který přijal lidskou podobu a svým vtělením a svou obětí na kříži vykoupil lidskou přirozenost tím, že zaplatil veliký dluh. Vzkříšení, které následovalo, symbolizuje biskupův vstup do prostoru oltáře; nanebevstoupení poté jeho usednutí na biskupský trůn.¹⁵⁷

Sv. German, který ve svých komentářích vychází mimo jiné i z Maxima Izpovednika, se s ním shoduje, že *malý vchod*, tedy vnášení evangelia do oltářního prostoru, symbolizuje vtělení Božího Syna. Avšak jeho teologické vysvětlení symboliky postrádá logičnost a systematizaci. Přechází totiž od vtělení ke vzkříšení a nanebevstoupení, aby se opět vrátil ke vtělení. *Epitrachil* (srov. Příloha II.), který si biskup obléká, označuje lidskou přirozenost, do které se „dobrý pastýř“ oblékl a jehož příchod je oslavován andělskými písněmi „*pojďte, pokloňme se a padněme...*“ (Příloha I./K). Následující biskupský výstup na trůn symbolizuje, že Kristus již dovršil spásu člověka a jeho oběť je Otcem přijata jeho nanebevstoupením.¹⁵⁸

Mikuláš z Andidy i sv. Mikuláš Kabasilský mluví o *malém vchodu* jako o momentu, kdy se Ježíš Kristus zjevil lidu při svém křtu v Jordánu. Avšak sv. Mikuláš Kabasilský to dále nerozebírá, neboť o evangeliu mluví jako o zjevujícím se Božím Synu, který přichází ke svému lidu. Naproti tomu Mikuláš z Andidy svoji teorii ještě více rozvíjí a mluví o knězi jako o sv. Janu Křtiteli, jenž se stahuje do pozadí, podobně jako kněz, který při liturgii až do *malého vchodu* předsedá liturgii. V této chvíli její vedení předává biskupovi, který po přijetí evangelia usedá na trůn, čímž vyjadřuje skutečnost přechodu od zákona, zjeveného ve Starém zákoně, k "milosti".¹⁵⁹

¹⁵⁵ Srov. SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 41-42. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

¹⁵⁶ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebnik po liturgika: Kratko rākovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 102.

¹⁵⁷ Srov. MAXIM IZPOVEDNIK. *Mistagogija*. kap. 8. [online]. Biblical studies - ruskije stranici, 2005 [cit. 2007-03-16]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicallstudies.ru/Lib/Father58/Maksim7.html>>.

¹⁵⁸ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 145.

¹⁵⁹ Srov. *Tamtěž*. s. 161-162 a NIKOLAJ KAVASILA. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 19-20. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.

Sv. Simeon Soluňský ve svém spisu „*O svaté liturgii*“ mluví o symbolice *malého vchodu* jako o Kristově umučení, vítězství nad smrtí, vzkříšení a nanebevstoupení. Tehdy, kdy biskup usedá na trůn, mluví o usednutí Božího Syna po Otcově pravici v království Božím.¹⁶⁰

6.2.3. Prokimen, apoštol, alelujová antifona a evangelium

Jestliže jednotliví představitelé komentářů věnovali pozornost přípravným částem liturgie a *malému vchodu*, čtenář si snadno domyslí, že není možné opomenout tak závažnou část liturgie, jakou je čtení *Apoštola*¹⁶¹ a evangelia. Jim všechny komentáře věnují pozornost, i když je jasné, že tuto proměnlivou část liturgie nelze příliš komentovat z hlediska její symboliky. Přesto však k nim všichni významní představitelé zaujali jisté stanovisko.

Prvním z našich představitelů liturgických komentářů je sv. Maxim Izpovednik. On považuje čtení Písma sv. v liturgii za velmi důležité, když říká: „*božestvennie čtenija Svjaščenic knih otkrivajut božestvenie i blaženie volenija i soveti Vsesvjatogo Boga.*“¹⁶² Tyto svaté knihy nás totiž poučují, zasahují, ukazují směr a disponují k plnění Božích zákonů. Písne, které předchází čtení *apoštola* a evangelia, tedy *prokimen* a *alelujová antifona*, mají pozvednout ducha k milujícímu a blaženému Bohu, abychom se mohli při čtení evangelia setkat s Kristem, jehož druhý příchod i jeho soud očekáváme.¹⁶³

Sv. German, přestože mluvil o *malém vchodu* jako o nanebevstoupení a dokončeném vykupitelském díle, tvrdí, že *prokimen* i *alelujová antifona* jsou proroctvími, která předpovídají Boží vtělení. Tuto myšlenku totiž spojuje s okuřováním liturgického prostoru, kde zpívané „aleluja“ je lidská přirozenost Krista, oheň, jeho Božská přirozenost a dým, vycházející z kadidelnice, symbolizuje Ducha svatého, jehož duch vane, kde chce. Čtením evangelia rozumí výše uvedené vtělení, kde v následném biskupském žehnání vidí druhý příchod Krista.¹⁶⁴

Mikuláš z Andidy, přestože mu byla vyčítána neadekvátní a znásilňující teologická interpretace symbolu, zastává v tomto případě trochu reálnější pohled na *Apoštola* i evangelium. Ten mluví o *Apoštolovi*, tedy čtení ze Skutků apoštolů a jednotlivých apoštolských novozákonních listů, jako o symbolu, které připomíná a zpřítomňuje povolání

¹⁶⁰ Srov. SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 42-43. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

¹⁶¹ *Apoštol* je název pro novozákonní čtení, které předchází evangeliu. - pozn. autor

¹⁶² Překlad: Božská čtení svatých knih nám odkrývají Božské a blažené chtění a rady přesvatého Boha. - MAXIM IZPOVEDNIK. *Mistagogija*. kap. 10. [online]. Biblical studies - ruskije stranici, 2005 [cit. 2007-03-16]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Maksim7.html>>.

¹⁶³ Srov. MAXIM IZPOVEDNIK. *Mistagogija*. kap. 10-13. [online]. Biblical studies - ruskije stranici, 2005 [cit. 2007-03-16]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Maksim7.html>>.

¹⁶⁴ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 145.

apoštolů. Uvádí též důvod, proč čtení předchází evangeliu. Důvodem toho je, že *apoštol* představuje určitý obraz, který se odkazuje na praobraz – tedy Krista. Oproti tomu evangelium chápe jako Kristovo slovo, které učí lid, jemuž předchází zpěv *alelujové antifony*, při níž dochází k okuřování liturgického prostoru, což chápe jako paralelu letnic – Duch svatý sestupuje na učedníky.¹⁶⁵

Sv. Mikuláš Kabasilský, který některým svým předchůdcům, hlavně Mikuláši z Andidy oprávněně vyčítal neadekvátní teologickou interpretaci symbolů, zastává reálnější pohled na symboličnost četby Písma svatého při liturgii. V 22. kapitole svého spisu „*Vysvětlení liturgie*“ (*Izjasnenie na liturgija*) s názvem „*O čtení Písma, jejich pořádku a o tom, co znamenají*“ (*o čtenii Pisanij, porjadok ich i znamenovanija*) se mimo jiné zabývá *apoštolem* a evangeliem. Toto Boží slovo chápe jako přípravu na to, co se bude dít při *anafoře* a spatřuje v nich symbol Kristova zjevení, které následovalo po jeho křtu v Jordánu. Zde také řeší důvod toho, proč *apoštol* předchází evangeliu. V tomto čtení totiž spatřuje Pánovo zjevení apoštolům a v evangeliu je jeho a Otcovo slovo zjeveno lidu.¹⁶⁶

Zcela jiný pohled nalezneme u sv. Simeona Soluňského. On mluví o čtení *apoštola* jako o zpřítomnění a připomínce toho, kdy nanebevstupující Kristus posílá své učedníky ke všem národům kázat, předčítat a vysvětlovat evangelium. Evangelium, které následuje, je již Kristova řeč, jež je těmito učedníky zvěstována. Biskup, jako jeho služebník, při ní sundává *omofor*.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 163.

¹⁶⁶ Srov. NIKOLAJ KAVASILA. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 22. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.

¹⁶⁷ Srov. SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 43-44. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>. - poznámka: „*Omofor je najvýznamnejšie a najdôležitejšie biskupské liturgické rúcho, bez ktorého biskup nemôže konať ani jeden dôležitý biskupský posvätný úkon. Je teda výhradne biskupským rúchom a kladie sa na obidve ramená biskupa. Takto predstavuje najprv stratenú a potom nájdenú ovečku, ktorú Ježiš Kristus vzal na svoje plecia a priviedol k Bohu Otcovi. Omofor teda, podľa Otcov Cirkvi, znamená vtelenie Boha Slova, pretože On, nájduc nás, stratenú ovcu, nosil na svojich pleciach. Týmto bohoslužobným odevom sa symbolizuje vykúpenie ľudského pokolenia a prijatie ľudskej prirodzenosti Ježišom Kristom.*“ - ИЛКО, Мiрослав. *Омофор* [online]. Zoe.sk - E-zine Prešovskej eparchie, 2006-2007 [cit. 2007-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/?zoepedia&heslo=Omofor>>.

6.3. Symbolické zpřítomnění Ježíšova života v liturgii katechumenů

Jestliže jsme se do této chvíle věnovali dějinám, nyní svoji pozornost zaměříme na analýzu současného liturgického textu liturgie sv. Jana Zlatoústého. Není třeba hodnotit jednotlivé zmíněné autory liturgických komentářů, ale je třeba se zabývat tím, co se skutečně děje při slavení liturgie katechumenů, tedy vnější znaky spojené s doprovodným slovem, které zahrnují dějiny spásy s jeho naplněním v Ježíši Kristu. Jelikož je liturgie katechumenů liturgií Božího slova, zaměříme svůj pohled nejprve na to, co „slovo“ znamená.

Lidské slovo v běžném životě zaujímá velmi důležitou roli, neboť jako lidé vztahoví máme potřebu druhému sdělovat to, co „máme na srdci“ (své potřeby, zážitky apod.), vytvářet společenství s druhými a navazovat vztahy. Protože pouze ve vztahu k „ty“ se může člověk stát plně člověkem.¹⁶⁸ Pokud toto tvrzení převedeme na vztah k Bohu, lze tvrdit, že plnými lidmi se můžeme stát pouze ve vztahu k „Ty“, tedy Bohu. Slovem mnohé vyjadřujeme, ale nejen, skrze ně přijímáme nové informace, jež nám v některých případech mohou zachránit život. Svědkem toho je samotná liturgie, skrze níž se při liturgii Božího slova a eucharistické oběti sjednocujeme s Bohem, kterým jsme proměňováni, očišťováni a z jehož rukou přijímáme život věčný.¹⁶⁹ Východiskem však je ono království¹⁷⁰ Otce i Syna i Ducha svatého (srov. Příloha I./F), z jejichž vzájemné lásky jsme byli stvořeni, vykoupeni a docházíme sjednocení.¹⁷¹ Člověku tedy nezbývá než děkovat – prohlašovat je za požehnané, neboť je v pravém smyslu darem Boha, za nějž musí být každý z nás ochoten dát vše, co má (srov. Mt 13,44n). Tímto darem je však nejen Kristovo vtělení, díky němuž máme podíl na tomto království i Božím životě, ale i jeho smrt, zmrtvýchvstání a nanebevstoupení.¹⁷² Přesto však je nutné si uvědomit, že ve všem závisíme na něm a bez něho nemůžeme konat nic (srov. J 15,5). Proto je na místě, abychom úpěnlivě prosili nejen za sebe, ale sjednotili se v modlitbě za všechny lidi, i za ty, kteří mají moc, *"abychom mohli žít tichým a klidným životem v opravdové zbožnosti a vážnosti"* (1 K 2,1-2).

¹⁶⁸ Srov. MACHULA, T. *Osob, jako rozumové bytí ve vztahu*. s. 14-15. [online]. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity - eAmos, 2004 [cit. 2004-04-02]. Dostupný z WWW: <http://www.eamos.cz/amos/kfi/externi/kfi_744/fil-antrop.pdf>.

¹⁶⁹ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtelnosti*. s. 65-69.

¹⁷⁰ Pojem Boží království, které vzniklo na základě určitého eschatologického očekávání židů, u Ježíše dostává nový význam. Ono totiž přichází ve chvíli, kdy je lidem hlášáno Boží slovo – semínko, zaseté do země a rostoucí bez lidského přičinění (srov. Mk 4,26-29). Avšak Ježíš, Boží Slovo (srov. Jan 1,1n), vstupuje na nebesa, zanechává zde své následovníky, aby svědčili o Božím království, které ve své plnosti přijde na konci času. - Srov. DEVILLE, R. a GRELOT, P. *Království* in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 184-186.

¹⁷¹ Srov. BELEJKANIČ, I. *Pravoslavné dogmatické bohoslovie I*. s. 65-67.

¹⁷² Srov. DEVILLE, R., GRELOT, P. *Království*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 184-186.

Zakončením *velké ektenie* přecházíme k antifonám, které oslavují Hospodina za jeho veliká dobrodiní. Abychom ještě hlouběji pronikli do toho, co nám chtějí říci, je třeba konstatovat, že antifony jsou v našem případě oslavné žalmy (Ž 91,1-3.16; 92,1-5; 94,1-3; 65,1-4; 66,1-4; 102; blahoslavenství u Mt 5,3-12) proložené prosbami lidu za jejich spásu.¹⁷³ Je však třeba si uvědomit příčinu, proč tyto oslavné žalmy byly vkládány do liturgie! Protopresbyter Dr. Lazar Mirkovič ve své „*Pravoslavné liturgice*“ uvádí tento důvod: „*Svätí apoštoli užívali na svojich zhromažďňniach žalmy preto, že sa nimi potvrdzoval príchod sľúbeného Spasiteľa a celé vykupiteľské dielo Isusa Christa. V nich sú vložené veľké dobrodenia pre ľudské pokolenie, nimi sa nabádajú ľudia k pokániu a vďakyvdaniu za tieto dobrodenia.*“¹⁷⁴ Tomu nasvědčuje i ten fakt, že do liturgie byly vybírány takové žalmy, které z dnešního pohledu křesťanství předpovídají příchod Mesiáše, tedy Božího Syna, na svět, přestože postupem času docházelo k jejich zkracování.¹⁷⁵ Antifonám též předchází modlitby kněze, které mají vesměs oslavný charakter zakončený prosbou o milosrdenství a slitování (první modlitba), spásu a stálou přítomnost (druhá modlitba), vyslyšení prosb, poznání pravdy a věčný život (třetí modlitba) (srov. Příloha I./H-J). V nich též nacházíme teologická východiska toho, jak došlo k lidskému vykoupení. V první modlitbě je zmínka nejen o velikosti Boží, ale též o jeho lásce k člověku, která nemá hranice. Tento láskyplný příklon Boha k člověku je do určité míry nepochopitelný, ale člověk z něho žije. Je totiž blahodárným vzduchem, který dýcháme. To je východiskem, bez kterého by to nešlo, ale na nás je, abychom tzv. neusnuli na růžích, abychom se přičinili a svoji odpověď lásky dosvědčili skutky (srov. Jk 2,14). Naše slabost je však patrná, proto nezbývá než prosit o milost, což je předmětem vložených *malých ektenií* i obou modliteb před druhou a třetí antifonou (srov. Příloha I./I a J). Jestliže tedy antifony chápeme jako mesiášská proroctví, potom v modlitbě „*jednorozený Synu i Slovo Boží, jenž jsi nesmrtelný...*“ (Příloha I./I), kterou se kněz modlí po druhé antifoně, je nastíněn vrchol dějin spásy, tedy Kristovo vtělení, jeho přijetí lidství, umučení, smrt a jeho vzkříšení – moment, kdy sám Bůh sestupuje, aby ukázal člověku, jak jej má rád a že mu na něm záleží.¹⁷⁶

Tímto se dostáváme k *malému vchodu*. Tento prostý symbolický úkon, kdy kněz bere do rukou evangelium, v němž je obsažené Boží slovo, vychází s ním levými dveřmi a opět vchází *carskými vraty* do oltářního prostoru za ikonostas, tradice vysvětluje jako symbolické vyjití Spasitele, aby hlásal Boží slovo všem lidem.¹⁷⁷ Evangeliář reálně představuje knihu,

¹⁷³ Srov. ELDÁROV, G. (red.) *Služebník*. s. 22-28.

¹⁷⁴ MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 229.

¹⁷⁵ Srov. GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 19.

¹⁷⁶ Srov. BOUBLÍK, V. *Setkání s Ježíšem*. s. 63-65.

¹⁷⁷ Srov. ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rākovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 102 a GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 22.

v nichž jsou obsaženy jednotlivé perikopy evangelií tradičně vysvětlované jako vlastní Kristova slova (*ipsissima verba*). Dnes sice víme, že tomu zcela tak není, neboť přestože jsou Bohem inspirovaná, podílel se na jejich tvorbě člověk, zasažený Bohem, jehož snahou vždy bylo, aby odkryl druhému co možná nejuvěrnější tvář Ježíše Krista. Tomuto tvrzení také nasvědčuje fakt, že život Ježíše byl pochopen až po jeho strašlivé smrti a zmrtvýchvstání. Teprve tam získává to, co za života vykonal a co říkal, konečný smysl a veškeré události Starého zákona mohou být vykládány jako předobrazy zvěstující příchod Božího Syna.¹⁷⁸ Vždyť i my máme zkušenost s tím, že dokud žijeme s určitým člověkem, jsme jakoby slepí k jeho činům. Obrat teprve nastává v okamžiku ztráty, tehdy je nám zvlášť blízký a my máme touhu zmapovat jeho život a všimnout si toho, čím byl pro nás tak důležitý.

Zdá se, že není třeba zacházet do podrobností, protože bychom nezůstali na poli liturgie. Nutné je však konstatovat, že při slavení liturgie nikdy nebylo pochybováno o tom, že by obsah evangelií nepředstavoval pravou tvář Krista, nebo že by biblické texty čtené při liturgii nebyly inspirované. Vždy totiž byly považovány za slovo Boží, jak je řečeno v 2. listu Timoteovi: *"veškeré Písmo pochází z Božího Ducha a je dobré k učení, k usvědčování, k nápravě, k výchově ve spravedlnosti, aby Boží člověk byl náležitě připraven ke každému dobrému činu"* (2 Tm 3,16-17). Avšak pro nás je nosné to, že *"mnohokrát a mnohými způsoby mluvil Bůh k otcům ústy proroků; v tomto posledním čase k nám promluvil ve svém Synu"* (Žd 1,1-2a). Proto nelze pochybovat o tom, že by to co je napsané v evangeliích nebylo napsané v Ježíšově duchu, anebo že by nám neodhalovalo pravou tvář Krista. Vždy tam je obsažené to, co nám Bůh chce říci.

Bůh promluvil, člověk jeho slova zaznamenal lidským způsobem a utřídil je do svých knih, aby tak skrze své slovo mohl být stále přítomný uprostřed svého lidu. A právě toto je smyslem symboliky *malého vchodu*. Při něm totiž, skrze své slovo obsažené a symbolizované evangeliem, přichází sám Pán, který projevil svoji lásku až do krajnosti, za což mu projevujeme svoji vděčnost a úctu (srov. Příloha I./K - *„Pojďte, pokloňme...“*), aby promlouval do života každého z nás a mohl se stát naší cestou, pravdou i životem (srov. J 14,6). Tak se nejen zpřítomňuje, ale i aktualizuje příchod Slova (Božího Syna, Ježíše – srov. J 1,1n), které promlouvá a je naším spasením, ale též se zpřítomňují a aktualizují slova, která k nám mluvil, když byl ještě na zemi, ale která získávají ten správný úhel pohledu ve světle Ježíšovy smrti a jeho vzkříšení.¹⁷⁹ Tak můžeme i my za působení Ducha svatého společně se sv. Pavlem prohlásit: *„Ježíš je Pán“* (1 K 12,3b) a jestliže věříme, že vstoupil na nebesa, kde

¹⁷⁸ Srov. ZIÓLKOWSKI, Z. *Nejtěžší stránky Bible*. s. 47-49.

¹⁷⁹ Srov. ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtelnosti*. s. 54, 57 a o významu vzkříšení in PORSCH, F. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 16-19.

sedí po Boží pravici, je na místě, aby se tak zásadního okamžiku, kdy k nám Kristus přichází ve svém slově, zúčastnily též sbory andělů a archandělů, zmíněné v modlitbě vchodu (srov. Příloha I./K).

Následuje zpěv *troparů*. Při těchto oslavných hymnech opěvujících určitou událost dějin spásy (např. vzkříšení Ježíše Krista při nedělních bohoslužbách) nebo život svatého se předsedající modlí *modlitbu Trojsvaté písně*. Tato modlitba má dvě části. V první se hovoří o Boží všemohoucnosti, která se milostivě sklonila k člověku, přestože si zasloužil trest a v druhé je obsažena prosba za to, aby každého z nás učinil Bůh hodnými účasti na svém slově, tedy aby otevřel naše srdce zraněné hříchem a učinil nás schopnými naslouchání (srov. Příloha I./L). Lze tedy říci, že modlitba je konstruována tak, jak to odpovídá základnímu teologickému pohledu na liturgii i dějiny spásy (*anabaticko-katabatickému principu*).¹⁸⁰ Bůh, nejvyšší láska a počátek všeho, tvoří člověka jako svůj obraz (potřebného milovat a dávat lásku), jemuž dává své přebohaté dary. Člověk si neváží těchto darů a hřeší proti tomu, který jej miluje a dává mu vše potřebné. Bůh však opět shlíží a usiluje o lásku hříšníka, kterého vede k spasitelnému pokání, tedy nabízí mu cestu návratu. Tak se toto východisko lidské spásy, které se každého z nás dotýká při poctivém naslouchání Božímu slovu, stává cestou k našemu očistění o něž při této modlitbě prosíme, neboť v Božím světle poznáváme svoji nedokonalost, hříšnost a sobectví, které nás oddělují od pramene vody živé.¹⁸¹ Proto i v následující *Trojsvaté písni*, kterou zpívá lid, si připomínáme jak Boží příklon k člověku, tak lidské poznání hříšnosti, které vede k zvolání *smiluj se nad námi* (Příloha I./M). Tato píseň totiž obsahuje základní atributy života Svaté Trojice. Jejich svatost, která nejenže vyjadřuje celé bohatství Božího života, moci a dobroty, ale je charakteristickým znakem Božství, před níž každý v pokoře padá a třese se, neboť si je vědomý své hříšnosti.¹⁸² Bůh však je i silný (řec. *ischyroteros*), tedy mocný, nad vším panující (srov. Zj 18,8, Mt 3,11) a nesmrtelný (řec. *athanatos*), tedy věčně živý (srov. Ž 42,3, 1 Tm 6,16). Při setkání s takovým Bohem nezbývá než volat „smiluj se nad námi“, vždyť lidský hřích nemůže být spojen s Boží čistotou a svatostí, neboť ta odkrývá hnusotu hříchu, kterou chceme každý z nás před Bohem i druhými ukrýt. Je však třeba souhlasně s N. V. Gogolem vidět fakt, že *"vzýváním svatý Bože zvěstuje tato píseň Boha Otce, vzýváním svatý Silný – Boha Syna jeho sílu, jeho tvůrčí Slovo; vzýváním svatý Nesmrtelný – jeho nesmrtelnou mysl, věčně živoucí vůli Boha – Duchu*

¹⁸⁰ Srov. KUNETKA, F. *Slavnost našeho vykoupění*. s. 50-55.

¹⁸¹ Srov. ČEKAN, J. *Biblia v liturgii svatého Jana Zlatoústého*. s. 23-26.

¹⁸² Srov. DE VAULX, J. *Svatý*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 486. - Pro lepší pochopení této skutečnosti je možné si připomenout povolání sv. Petra Ježíšem (srov. L 5,1n). Při něm Petr, když vidí, jaké množství ryb s Ježíšem ulovili v čas, kdy to nebylo myslitelné, říká: „odejdi ode mne, Pane, vždyť já jsem člověk hříšný“ (L 5,8b), neboť poznává Ježíšovu velikost a svatost. - pozn. autor

svatého.¹⁸³ Tak se dotýkáme skutečnosti, že v Bohu, jenž je věčně živý, věčně přebývalo Slovo, kterému nechyběl Duch svatý, neboť *"nebesa byla učiněna Hospodinovým slovem, dechem jeho úst pak všechn jejich zástup"* (Ž 33,6). Tak se dostáváme k samotnému přednesu a slyšení Božího slova.

Jestliže jsme *malý vchod* chápali jako „Kristus – Boží slovo přichází, aby promluvil k člověku“, nyní jej můžeme chápat tak jako „Bůh skrze své Slovo (Krista) mluví ke svému lidu“. Podívejme se však podrobněji na to, co je pro Boží slovo charakteristické.

Projdeme-li celé dějiny spásy, nelze si nevšimnout toho, že Bůh po staletí mluví k jednotlivci i celému národu, aby jim ukázal, jak moc stojí o jejich přízeň. Člověk je osloven a Boží slovo, jímž je zasažen, proměněn a nasměrován, nemůže v sobě udržet - musí jej hlásat, neboť Boží slovo není určeno jenom nějakým Božím vyvolencům, ale všem lidem (srov. Jr 20,7-9). Ono je člověku skrze Boží mluvení zjeveno, uvádí lidské myšlení do souladu s Božím, stává se pro člověka zákonem a pravidlem pro život, pomáhá chápat smysl věcí a událostí, ohlašuje a přislubuje budoucnost. Jelikož má očišťující funkci, hlásající se často setkává s odporem, neboť přestože pravda osvobozuje, tak také bolí a nutí člověka ke změně. Avšak Bůh stále usiluje o to, aby mu člověk naslouchal. Neváhá pro to poslat svého Syna, který je podle prvotní církve zosobněným slovem Boha. On nejenže mluví a zvěstuje Boží lásku k člověku, ale naplňuje ji skutkem. Proto podobně jako Bůh tvoří svět slovem, nyní jedná skrze samotného Ježíše, který je sám Bohem.¹⁸⁴ Tím jsme se dostali k jádru věci.

Ježíš, Boží Syn, žije svůj pozemský život. Mnoho lidí jej následuje a po jeho strašlivé smrti, zmrtvýchvstání a nanebevstoupení o něm svědčí. Chtějí totiž druhým zprostředkovat pravou tvář jejich Mistra. Mluví o Ježíši, svědčí o jeho životě a postupem času, když umírají první apoštolové i jejich následovníci, vše zaznamenávají v evangeliích. Víra je však živým organismem, který se stále vytváří. Proto špatná interpretace Kristova evangelia je upravována v apoštolských listech – v *Apoštolu*¹⁸⁵, jejichž nejznámějším a snad i nejplodnějším autorem byl sv. Pavel. On nejenže opravuje zcestné myšlenky a obrazy Krista, které určovaly praxi jednotlivých církevních obcí, ale stanovuje normy pro život křesťanů, které zpětně dokreslují to, jak Ježíš myslel, jak učil, jak jednal, kým byl i zároveň je. Vždyť pouze on se stává normou pro život každého člověka, pouze on jej může proměnit a pouze on mu může pomoci nalézt ztracený ráj, který ztratil svým hříchem. Proto smysl Písma v liturgii je následující: *"Veškeré Písmo pochází z Božího Ducha a je dobré k učení, k usvědčování, k nápravě,*

¹⁸³ Srov. GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 23.

¹⁸⁴ Srov. FEUILLET, A., GRELOT, P. *Slovo Boží*, in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 436-440.

¹⁸⁵ Pozn. autora: *Apoštol* je název pro první novozákonní čtení.

k výchově ve spravedlnosti, aby Boží člověk byl náležitě připraven ke každému dobrému činu" (2 Tm 3,16-17). Protože Bůh mluví, zjevuje člověku svoji nekonečnou lásku, ukazuje mu, co vše pro něho vykonal a když se dotkne lidského srdce, jeho slovo proniká do morku kostí (srov. Žd 4,12) a začíná určovat směr lidského života. Ovšem Pán k nám mluví skrze svědectví evangelia. Mluví a dává nám svůj příklad, stejně jako mluvil a dával příklad lidem své doby. Tak se jeho mluvení a jednání přenáší do současnosti. I dnes jsme stále znovu svědky jeho slov a skutků, dotýká se našeho srdce a skrze náš vztah k němu, který je východiskem křesťanského života, máme podíl na jeho životě, jemuž se snažíme připodobňovat, tedy vytvářet jeho obraz v nás.¹⁸⁶

Boží slovo zaznělo, člověk je jím zasažen a pociťuje tíhu svého hříchu. Proto je nutné dovolávat se prostřednictvím *sogubaji ektenie* Božího milosrdenství (srov. Příloha I./P). Vždyť křesťan netrpí pouze svými hříchy, ale i hříchy jiných. Ty vytváří často i neřešitelné problémy, kvůli kterým strádá velmi mnoho lidí.

Po opuštění liturgického prostoru katechumeny následují dvě modlitby věřících, v kterých opět můžeme pozorovat dvě dimenze: lidskou hříšnost, z ní vyplývající nehodnost a Boží lásku, která přijímá hříšníka takového jaký je, má snahu vstoupit do jeho srdce, očistit jej a uschopnit jej pro setkání s ním u eucharistického stolu (srov. Příloha I./S). Z naší strany je třeba odložit veškeré světské starosti, které člověku brání k přijetí Boží milosti, jak je to vyjádřené v *Cherubímské písni*, při níž se předsedající i lid připravují na eucharistickou obětní hostinu (srov. Příloha I./T).

¹⁸⁶ Srov. MILKO, P. *Theosis*. s. 3-5. [online]. 2. 8. 2006. www.dogmatika.wz.cz. 2006 [cit. 2007-04-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/theosis.pdf>>

7. Liturgie eucharistie - liturgie věrných

Vraťme se a připomeňme si opět Lukášův příběh emauzských učedníků, kterým jsme se zabývali v úvodu předcházející kapitoly. Tito učedníci, jak již bylo řečeno, jdou do Emauz plní bolesti ze ztráty jim drahého Ježíše, v kterého vkládali veškeré své mesiášské naděje, živěné již od doby, kdy Izrael ztratil krále. Ježíš se k nim přidává a aniž ho poznají, dává se s nimi do rozhovoru. Mluví o proroctvích, která se měla na mesiášovi naplnit a o smyslu toho, proč bylo nutné, podstoupit tak drastickou a pokořující smrt. Jejich rozhovor končí, oni mnohé z toho, co proroci Starého zákona předpovídali, pochopili a přicházejí do vesnice. Po krátkém přemlouvání tajemný cizinec vstupuje do jejich domu a usedá s nimi ke společnému stolu. Vytváří s nimi společenství, při kterém bere do rukou chléb, který láme. Tehdy se jim otevírají oči a oni poznávají toho, který se stal světlem jejich života. A právě tento zážitek je znovu motivuje, aby se vrátili do Jeruzaléma a informovali o zjevení Vzkříšeného (srov. L 24,13-35).

Jak je naznačeno v tomto krásném příběhu, Ježíš vždy znovu touží po setkání s člověkem. Chce s ním vytvářet společenství stolu, při kterém se chléb a víno, nedílné součásti společné hostiny, proměňují v eucharistii, tedy v jeho tělo a krev, které za nás byly přineseny v oběť. Tak se stáváme svědky, kdy vzkříšený Ježíš znovu přichází a nechává nás nahlédnout do tajemství jeho oběti, vzkříšení, nanebevstoupení, usednutí po Otcově pravici i očekávání druhého slavného příchodu, kdy znovu láme chléb, který je jeho tělem, aby nás nasýtil a znovu nabízí víno, jeho krev, aby nás napojil.

7.1. Dějinný vývoj liturgie věrných

Liturgie věrných začíná po zpěvu *Cherubímské písně, velikým vchodem*, který má svůj počátek v praxi přinášení darů věřícími (srov. 5. kapitola - *Proskomidie*), jejich přebírání a vnášení diákonů do oltářního prostoru. Do 8. století měla tato část liturgie své místo po druhé modlitbě věrných, kdy diákon spolu s kněžími i biskupem, za zpěvu *Cherubímské písně*, slavnostně přinášeli dary, které byly biskupem přijaty a požehnány. Postupným vývojem liturgie však docházelo i k jistým zkreslením, neboť darům, přinášeným ve *velikém vchodu*, byla vzdávána větší úcta, než samotné eucharistii, což bylo velmi přísně a s konečnou platností odsouzeno v 17. století na biskupském sněmu v Moskvě.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 542-543.

Následné kladení obětních darů na *prestol* je doprovázeno *troparem* „*ctihodný Josef sňal z kříže...*“ (Příloha I./U). Tento *tropar* byl do liturgie vložen ve 14. století konstantinopolským patriarchou Filoteem (+ 1376). Lze se též domnívat, že je produktem jednoho z liturgických komentářů, které již v té době mluvili o *prestolu* jako o hrobu Krista, kam je ukládáno Ježíšovo tělo po jeho smrti na kříži. Tuto teorii zastává sv. Teodor z Mopsuestie již v 6. století, z něhož později čerpá myšlenky pro teologicko-liturgický komentář také sv. German (+ 740).¹⁸⁸

Následnou *ektenii nad dary*, do liturgie vložené ještě před 5. stoletím, se dostáváme k *vyznání víry*. Je pravděpodobné, že společné vyznání víry při slavení liturgie je prastará praxe, neboť pomocí ní určitá křesťanská obec nebo celá církev vyjadřovala jednotu společné víry. To je také důvodem toho, proč až do ekumenického koncilu v Nicei církevní obce používaly různé formulace vyznání své víry. Ty totiž byly tvořeny spontánně a byly předávány tradicí, v níž nemalou autoritu mělo tzv. apoštolské vyznání víry. Avšak po sestavení nicejsko-cařihradského vyznání víry na Nicejském (r. 325) a Cařihradském koncilu (r. 381), císař Justinián II. speciálním ediktem z r. 565 nařizuje jeho používání po čas slavení každé Božské liturgie. Je však nutné ještě uvést, že v 8. století se k tomuto vyznání přidal úkon, kdy se *vozduchem* při pronášení vyznání víry věje nad dary, což předsedající provádí dodnes. Tento úkon se i dnes interpretuje jako zeměřesení při Kristově vzkříšení a současně svolávání Ducha svatého, který se stejně jako tehdy při stvoření vznášel nad vodami. Avšak prvotní smysl tohoto ovívání je spojen s ochranou proti vniknutí hmyzu do vína, teprve později je mu přisouzen symbolický charakter.¹⁸⁹

Samotnému vyznání víry však předchází pozdrav polibkem (smíření polibkem). Tento způsob pozdravu - smíření je zřejmě v liturgii mezi jednotlivými křesťany praktikován od počátku, ale postupem času přešlo pouze na předsedajícího s ostatními kněžími i jáhny. Od 13. století též do liturgie vnikla praxe, líbání *pokrovců*, která předchází vzájemnému polibku předsedajících.¹⁹⁰

Tímto se dostáváme k nejdůležitější části Božské liturgie tzv. *anafoře*, při níž dochází k připomínce i zpřítomnění Kristových spásných činů a skrze působení Ducha svatého k proměnění darů chleba a vína v tělo a krev Božího Syna, kterými i my jsme proměňováni. Tuto část je možné rozdělit do následujících celků: úvodní požehnání, úvodní dialog, *prolog*

¹⁸⁸ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 65n. a 146n. a ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 544.

¹⁸⁹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 547-549 a ARCHIMANDRIT JONA. *Učebnik po liturgika: Kratko rākovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 106.

¹⁹⁰ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 546-547.

(preface), *andělská píseň* (sanctus), *poandělská píseň* (postsanctus), *naratio institutionis* (ustanovující vypravování) se slovy ustanovení, *anamnéza* s obětováním, *epikleze* (konsekrační a komunální), přímluvné modlitby s tzv. *diptychy* (prosby za živé i zemřelé) a požehnání na konec anafory.¹⁹¹

Anafora tedy začíná úvodním dialogem a *prologem* (srov. Příloha I./X). Ve všech liturgických ritech má velmi dlouhou tradici vzniku, i když je nutné si uvědomit, že z počátku byly modlitby při „lámání chleba“ v jednotlivých církevních obcích vytvářeny spontánně (charismaticky) a často obsahovaly židovské způsoby díkůvzdání a chvály.¹⁹² Přesto první písemné zmínky o praxi úvodního dialogu a prologu v *anafore*, máme ve spisu „*Apoštolská tradice*“ sv. Hippolyta Římského. Tam též najdeme zmínku o celé *anafore* i se slovy ustanovení, *anamnezí* i *epiklezí*.¹⁹³ *Anafora* se však stále vyvíjela a byla ovlivňována různými východními rity. Proto v ní lze hledat stopy především jeruzalémské tradice s její liturgií sv. Jakuba,¹⁹⁴ antiochijské tradice a řecko-alexandrijské tradice. Avšak konečný text celé *anafory* lze klást již do 7. století.¹⁹⁵

U následující *ektenie před modlitbou Otče náš* (*prositelna ektenia*), není jasné, kdy se objevila na tomto místě, ale předpokládá se, že se její jednotlivé prosby vyvíjely velmi dlouho. Můžeme se ptát po smyslu této *ektenie* a důvodu „proč“ byla vložena před modlitbu Páně! Avšak dříve, než si zodpovíme tuto otázku, je třeba konstatovat, že o modlitbě „Otče náš“ pronášené při slavení liturgie, která má dnes v každé křesťanské tradici své místo, nemluví žádné nám dochované svědectví z takřka prvních 3. století, i když tento fakt nemusí nutně vypovídat o tom, že by tato modlitba nebyla při shromáždění křesťanské obce za účelem „lámání chleba“ pronášena. Prvokřesťanský spis „*Didaché*“, totiž v osmé kapitole mluví o nutnosti modlitby „Otče náš“ třikrát denně, což svědčí o jejím zvláštním významu pro život křesťana, kterou ji přikládaly křesťanské obce již v prvním století.¹⁹⁶ Avšak tvrzení, že do 3. století nebyla modlitba „Otče náš“ součástí liturgie, nasvědčuje fakt, že o tom chybí zmínka v „*Apoštolské tradici*“ Hippolyta Římského.¹⁹⁷ Za první nepřímou zmínku o používání modlitby „Otče náš“ v liturgii můžeme považovat spis s názvem „O modlitbě Páně“

¹⁹¹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJI. *Liturgika*. s. 550 a KUNETKA, F. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. s. 91.

¹⁹² Srov. ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. s. 29.

¹⁹³ Srov. HYPOLIT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. k. 4. s. 20.

¹⁹⁴ Srov. Anafora z liturgie sv. Jakuba. *Getsemany* [online]. 2003, roč. léto 2003, č. 141 [cit. 2007-03-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.getsemany.cz/node/557>>. ISSN 1210-485X.

¹⁹⁵ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJI. *Liturgika*. s. 551-568 a Liturgie sv. Jana Zlatoústého. *Getsemany* [online]. 2003, roč. říjen 2003, č. 143 [cit. 2007-03-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.getsemany.cz/node/580>>. ISSN 1210-485X.

¹⁹⁶ Srov. NOVÁK, J. (red.) *Učení Pána, hlášené národům dvanácti apoštolů (Didaché)* 8,2-3, in *Druhá patristická čítanka (Teol. Studie)*. Praha: Česká katolická charita, 1985, s. 11.

¹⁹⁷ Srov. HYPOLIT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. k. 1-43. s. 17-49.

sv. Cypriána z Kartága (+ 258), i když je nutné jej spíše pokládat za určitou formu meditace nad modlitbou, než za přímý důkaz jejího používání při slavení eucharistie.¹⁹⁸ Zcela jinak však musíme pohlížet na pátou knihu „*Mystagógických katechezí*“ sv. Cyrila Jeruzalémského, která jasně vypovídá o tom, že modlitba „Otče náš“ byla již tehdy pevnou součástí druhé části liturgie konané ve 4. století v Jeruzalémě.¹⁹⁹ Tak se modlitba Páně spolu s *prositelnou ektení* stala součástí přípravných obřadů, které předcházely přijímání. Rovněž se mezi tyto obřady ve 4. století s konečnou platností dostaly modlitby „*Děkujeme ti, neviditelný králi, neboť...*“ (Příloha I./AD) a „*Pane Ježíši Kriste, Bože náš, shlédni na nás...*“ (Příloha I./AD), které předcházejí pozvedání Kristova těla a jeho lámání.²⁰⁰

Lámání svatého chleba, tedy těla Kristova, patří k nejstarším praktikám, po kterých bylo pojmenováno eucharistické shromáždění již od vzniku křesťanství (srov. Sk 20,7). Protože sám sv. Pavel dosvědčuje: „*Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: "Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku."* Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: „*Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoli budete pít, na mou památku.*“ (1Kor 11,23b-25).

V 6. století se ve východních liturgiích objevila praxe tzv. *teploty*. Tento symbolický úkon se provádí i dnes a jejím cílem je skrze přimíšení horké vody do krve Kristovy, navodit teplotu lidské krve. Přesto tento obřad do 14. století nebyl přijat ve všech patriarchátech, kde se slavil byzantský obřad. Ani dnes ještě není tento zvyk všemi přijímán.²⁰¹

Modlitba před přijímáním „*Věřím, Pane, a vyznávám...*“ (Příloha I./AH), jejímž autorem je zřejmě sv. Simeon Metafrast (+ 940), byla do liturgie vložena v 10. století. Po ní již tehdy následovalo přijímání těla a krve Kristovy, nejdříve biskupem, kněžími a diákoný a po té i jednotlivým věřícím. Před přijímáním, po modlitbě „*Věřím, Pane, a vyznávám...*“, se zpívá *tropar* tzv. *přičasten*, o němž je první zmínka u sv. Cyrila Jeruzalémského.²⁰² Při zpěvu *tropáru* předsedající vsypává tělo Kristovo do kalicha. Je otázkou, v kterém století se tato praktika ujala, neboť první křesťané přistupovali k přijetí těla a krve Páně samostatně a eucharistické způsoby přijímali odděleně, nejprve tělo a poté krev Páně. Změna zřejmě nastala díky velikému přílivu nových křesťanů po Konstantinovském obratu (r. 313), kdy bylo nutné zabránit možnému zneuctění nebo zneužití eucharistie. To lze považovat za východisko

¹⁹⁸ Srov. KIPRIAN KARFAGENSKIJ. *Kniga o molitve Gospodnej* [online]. Biblical studies - ruskije stranici, [2005] [cit. 2007-03-26]. Ruský překlad Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father3/Kiprian2.html>>

¹⁹⁹ Srov. SV. CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagógické katechese 5,1*. s. 62-65.

²⁰⁰ Srov. ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. s. 208 a ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 551-571.

²⁰¹ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJ. *Liturgika*. s. 572.

²⁰² Srov. SV. CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagógické katechese 5,20*. s. 65.

pro zpřísnění pravidel pro přijímající. Přesto však ještě do 9. století převažovala praxe přijímání na ruku a pití z kalicha. S rozšířením přijímání do úst, které se rozšířilo kvůli obavě, aby nedocházelo k profanaci a zneuctění eucharistie, vznikl problém, jakým způsobem podávat krev Páně. Západní církev postupně upustila od podávání krve Páně a východní církev, pro něž nebylo myslitelné opustit tradici nastolenou Kristem, se přidržely podávání pod obojí způsobou tak, že částky proměněného chleba vkládali do krve Páně a předsedající za pomoci *lžičky (lávvis)* podával po té těm, kteří přistupovali, aby přijali eucharistii. O tomto typicky ortodoxním způsobu podávání eucharistických způsobů do úst, který byzantská tradice do dnes neopustila, se ve svém listu ze 17. století adresovanému moskevskému patriarchovi Nikonu, zmiňuje konstantinopolský patriarcha Paisij I.²⁰³

Následující aklamace „*S bázní Boží, s vírou a láskou přistupte!*“ (Příloha I./AI), při níž vychází biskup nebo kněz s eucharistií *carskými vraty* k lidu, aby mohli přijmout proměněného Krista, byla do liturgie doplněna v 18. století. Do té doby bylo používáno zvolání „*přistupte*“. Aklamace „*spas lid svůj, Pane, a požehnej dědictví své*“ a „*požehnaný je Bůh náš stále, nyní i vždycky a na věky věků*“ (Příloha I./AJ), byly objeveny ve 13. století v knihovně kláštera sv. Jana Teologa na ostrově Patmos v kodexu označeném číslem 105 a do liturgie vloženy v 14. století.²⁰⁴ Následná aklamace lidu: „*at' se naplní ústa naše chválou...*“ (Příloha I./AJ) je staršího data a do liturgie byla vložena okolo roku 627 konstantinopolským patriarchou Sergejem (+ 638), jako výraz vděčnosti za přijaté dary.

Dnes netušíme, kdy byla na místo po obřadu sv. přijímání vložena *ektenie po přijímání*, ale pravděpodobně to byl následek zmenšujícího se počtu věřících, kteří přistupovali ke „*stolu Páně*“. Následující závěrečné obřady tzv. *otpustu*, tedy *zaambonové modlitby* a požehnání, našly pravděpodobně své místo v liturgii ve 12. století. Jejich konečná redakce pochází někdy z období 15. - 17. století, i když je třeba podotknout, že od počátku společného „*lámání chleba*“ prvními křesťany, bylo liturgické shromáždění vždy zakončeno požehnáním.²⁰⁵

7.2. Komentáře liturgie věrných v tradici byzantské teologie

7.2.1. Veliký vchod

Úvodem do liturgie věrných je tzv. *veliký vchod*. Ten postupem času získává na vážnosti a je mu přisuzován symbolicko-teologický význam. Prvním představitelem, který hledal

²⁰³ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJIJ. *Liturgika*. s. 573-576; ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. s. 210-211; MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. s. 122-123; ARCHIMANDRIT JONA. *Učebník po liturgika: Kratko rákovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. s. 109-110.

²⁰⁴ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENIJIJ. *Liturgika*. s. 578.

²⁰⁵ Srov. *tamtéž*, s. 578-583.

teologický smysl tohoto symbolického vcházení, byl sv. Teodor z Mopsuestie (+ 429). Ten ve svém „Katechetickém poučení“ (*Katechetično poučenie*) píše: *"Imenno djakonite vnasjat тази žertva, kojato te razpolagat i podreždat vărchu vnušavaštija strachopočitanie prestol - gledka, kojato vnušava strachopočitanie dori i u obiknovenite nabljudateli. V tezi simvoli trjabva da vidim Christos, Kojto sega izliza i se otpravja kăm stradanijata i Kojto v sledvaštija moment šte bade zaklan za nas na oltara... I kogato iznesat tova, te go postavjat vărchu svetija prestol, za da predstavjat cjalostno stradanijata. Taka nie možem, da mislim za Nego, če e položen vărchu prestola, kojto otsega natatäk sjakaš e sveštena grobnice..."*²⁰⁶ Chléb a víno tedy představují Krista, který jde vstříc smrti.

Sv. Maxim Izpovednik uvažuje jiným směrem, neboť ve svém spisu „Mystagogia“ se nezaměřil pouze na *veliký vchod* a *anaforu*, ale i na ostatní části liturgie, v nichž začíná u *malého vchodu*. Jelikož však ve svých liturgických komentářích neodděloval symboliku prostoru chrámu, kterou chápal jako nedílnou součást teologicky interpretované liturgie, od toho, co bylo činěno, mohl chápat *veliký vchod* jako „zjevení Božích tajemství spásy“, které se naplňují při smrti člověka, tedy při setkání tváří v tvář s Kristem.²⁰⁷

Sv. German, který zpravidla rozvíjí Maximovu interpretaci, se nyní s Maximem rozchází a přiklání k sv. Teodoru z Mopsuestie. Ve *velikém vchodu* tedy vidí Krista symbolizovaného připraveným chlebem a vínem, který kráčí, za zpěvu *Cherubímské písně*, symbolizující zástupy andělů, vstříc své mystické oběti. *Iliton* považuje za pohřební plátina, *diskos* za ruce Josefa z Arimatie a Nikodéma, *aer* za kámen, který uzavíral vchod do hrobu.²⁰⁸

Mikuláš z Andidy, společně se sv. Mikulášem Kabasilským, přistupuje k interpretaci *velikého vchodu* ze zcela jiného úhlu. Jak jsme již uvedli, za východisko jejich liturgických komentářů pokládali Ježíšův život, jako vrchol dějin spásy, který se během slavení Božské liturgie kontinuálně připomíná a zpřítomňuje. Proto je jasné, že jestliže Ježíš skrze evangelium zjevuje svoji podstatu, tak *veliký vchod* musí být jejich nutným předělem mezi připomínkou a zpřítomněním Ježíšovi smrti, vzkříšení a nanebevstoupení. Čím jiným by mohl být tento předěl než synoptiky nastíněné směřování do Jeruzaléma.²⁰⁹ Nyní se však budeme zabývat liturgickým komentářem Mikuláše z Andidy, který pokládá *velký vchod* za obraz

²⁰⁶ Překlad: Právě, když diákon přináší tuto oběť (myšleno obětní dary), kterou pokládají na prestol, který vzbuzuje úctu – představuje pohled, který vzbuzuje úctu i u prostých přihlízejících. V těchto symbolech je třeba, abychom viděli Krista, který nyní vychází, jde vstříc strádání a který bude v následujících okamžicích kvůli nám na oltáři usmrcen... A když toto pronesou, položí ho na svatý prestol, aby tak celistvě představili strádání (Krista). Tak i my můžeme myslet na něho a na tu skutečnost, že je položen na prestol, který od této chvíle stává jakoby svatým hrobem... - WYBREW, H. *Pravoslavna liturgija*. s. 63-64.

²⁰⁷ Srov. MAXIM IZPOVEDNIK. *Mistagogija*. kap. 16. [online]. Biblical studies - ruskije stranici, 2005 [cit. 2007-03-16]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Maksim7.html>>.

²⁰⁸ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavna liturgija*. s. 145-147.

²⁰⁹ Srov. PORSCH, F. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 105.

putování Krista z Betanie do Jeruzaléma. On vchází do Jeruzaléma a nechává učedníky připravit velikonoční hostinu beránka, která je předzvěstí jeho strašlivé smrti na kříži. Proto *prestol*, na který se pokládají přinášené dary chleba a vína označují onu místnost večere na rozloučenou.²¹⁰

Sv. Mikuláš Kabasilský ve svém spisu „Vysvětlení liturgie“ (*Izjasnenie na liturgija*) velmi podrobně popisuje každé počínání kněze, který vnáší připravené dary. Nabádá v nich věřící, poklekající před knězem držícím *diskos* s *beránkem* a kalich s vínem a kráčejícím k oltáři, aby v tuto chvíli prosili Pána o to, aby se nad nimi smiloval. Vždyť můžeme spolu s dary na oltář přinést i nás samé. Nesmí se však tyto dary zaměňovat za tělo a krev Kristovy a tak jim být vzdávána úcta, neboť jimi ještě nejsou. Jsou totiž pouze chlebem a vínem, které přinášíme v oběť na oltáři. Co však znamená tento průvod? Zde Mikuláš Kabasilský vysvětluje: "*Èto možet označavat poslednee javlenie Christa, kotorym vosplamenena byla osobenno nanavist evreev, i šestvie Ego iz otečestva v Ierusalim, v kotorim nadležalo Emu prinesti Sebja v žertvu, v"ezd Ego v gorod v predšestvii i při chvalebnych vosklicanijach naroda.*"²¹¹

Jestliže se do tohoto okamžiku jednotliví autoři liturgických komentářů téměř shodovali, sv. Simeon Soluňský razí podobně jako sv. Maxim Izpovednik zcela jinou cestu. Sám ve svém spisu „O svaté liturgii“ uvádí: "*Iza toga biva veliki vchod, koji označava drugi dolazak Christa s neba u slavi...*"²¹²

7.2.2. Anafora

Přestože *anafoře* předchází ještě několik přípravných obřadů – *ektenie nad dary* a vyznání víry a někteří z autorů liturgických komentářů jim též věnují určitou pozornost, my se jimi nebudeme zabývat, neboť ani v jednom případě jim není přisouzen teologicko-symbolický význam zaměřený na dějiny spásy. Avšak zcela jinak je tomu u *anafory*, kterou každý z nich vysvětluje zcela specificky.

Prvním z nich je již zmíněný sv. Teodor z Mopsuestie. Ten přisuzuje *velikému vchodu* obraz odváděného Krista na smrt, položením svatých darů na oltář připomíná jeho uložení do hrobu a při *anafoře* jeho vzkříšení, když říká: "*...i kogato vidim žertvata vărchu prestola,*

²¹⁰ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavna liturgija*. s. 162-163.

²¹¹ Překlad: To může označovat poslední zjevení Krista, skrze které vybuchla nenávisť Hebrejů; též i Jeho směřování (průvod) z rodného kraje do Jeruzaléma, v kterém byl povinován sám sebe přinést v oběť; Jeho slavnostní vjezd do města, které bylo provázeno slavnostním voláním lidu. - NIKOLAJ KAVASILA. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 24. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.

²¹² Překlad: Po té bývá veliký vchod, který symbolizuje druhý příchod Krista z nebe ve slávě... - SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 45. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

sjakaš položená v grobnica sled smärta, pälna tišina se väzcarjava sred prisästvaštite. Poneže tova, koeto se slučva, vnušava strachopočitanie, te trjabva da go väzpriemat v razmisäl i strach, zaštoto sega e momentät v liturgijata, kogato Christos našija Gospod väzkräsva, väzvestjavajki na vsički učastieto im v neopisuemi blaga. Sledovatelno v evcharistijnite darove nie pomenavame smärta na Gospoda, zaštoto te ni javjavat väzkresenieto i neopisuemite blaga."²¹³

Sv. Maxim Izpovednik se ve své „Mystagogii“ zabývá pouze zvoláním „svatý, svatý, svatý...“ (Příloha I./X), ostatní eucharistické modlitby vypouští, i když nelze pochybovat o tom, že by jim nepřikládal veliký význam. V jeho slovech je patrná jeho soteriologie, tedy tzv. *teosis*. Neboť jak říká: "*svjatym pričastiem prečistych i životvorjaščich tajn (pokazyvaetsja) obščnost' i toždestvo s Bogom po sopričastnosti, vosprinimaemye čerez naše podobie (Emu), posredstvom pričaşčeniija čelovek udostaivaetsja stat' iz čeloveka bogom.*"²¹⁴ To jsou plody eucharistie, neboť skrze ní se „sjednocujeme“ s Bohem i všemi anděly a svatými. Jak je toto možné? Jen skrze liturgii, která je podle něho „obrazem“ nebeské liturgie. Proto andělský zpěv „svatý, svatý, svatý...“ je výrazem našeho sjednocení s „beztělesnými nebeskými silami“ s nimiž oslavujeme a budeme oslavovat trojjediného Boha. Ovšem v budoucnu se všichni věrní sjednotí s Bohem, což podle Maxima vyjadřuje odpověď lidu na pozvedání eucharistického chleba - „*jediný je svatý...*“ (Příloha I./AE)²¹⁵

Sv. German ve svém spise „Církevní historie“ zastává názor, že u *anafor*y není třeba se zabývat, jakým způsobem se promítají dějiny spásy do její symboliky, neboť samotné úkony i pronášená slova jsou realizací našeho vykoupení. Avšak o úvodním dialogu *anafor*y a snímání *aera* i *pokrovců* (srov. Příloha I./X), mluví jako o radostné zprávě Ježíšova vzkříšení. Ten, který byl pohřben, vstal z mrtvých a my díky němu máme účast nejen na nebeské hostině, jejíž obrazem je Božská liturgie, ale i na vnitřním životě Svaté Trojice.²¹⁶

Mikuláš z Andidy vidí v *anafoře* poslední události Ježíšova života před jeho odsouzením a smrtí, tedy poslední večeře s učedníky, jimž věřící v chrámu přihlížejí. Sám se zabývá

²¹³ Překlad: A když spatříme obětní dary (obět) na oltáři (pre stol), jakoby položené po smrti do hrobky, rozhostí se mezi přítomnými ticho, protože to, co se právě nyní udává, vnáší mezi ně úctu, kterou musí přijímat s rozmyslem a strachem, protože nyní v liturgii nastal moment, kdy Kristus náš Pán vstal z mrtvých, ohlašující všem účast na nepopsatelných milostech. A proto v eucharistických způsobách si připomínáme Pánovu smrt, protože nám zjevují (Jeho) vzkříšení a nepopsatelné milosti. - WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 66.

²¹⁴ Překlad: ...svatým přijímáním přečistých a životodárných tajin (svátostí) [se vynořuje ~ vytváří] společenství a totožnost s Bohem – jsme s ním podobní a máme spoluúčast na jeho životě. Tak se prostřednictvím přijímání stává z člověka bůh. - MAXIM IZPOVEDNIK. *Mistagogija*. kap. 23. [online]. Biblical studies - ruskije stranici, 2005 [cit. 2007-03-16]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Maksim7.html>>.

²¹⁵ Srov. *tamtéž*, kap. 20-21.

²¹⁶ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 147.

detaily jednotlivých symbolů a tvrdí, že zavírání *carských vrat*, zatahování závěsů na *ikonostasu* a pokrývání darů na *prestolu pokrovcem* představuje noc, kdy byl Ježíš zrazen a souzen; odkrytí darů, odhrnutí závěsu a otevření *carských vrat* symbolizuje ráno, kdy byl předán Pilátovi. Pozdvihování těla Kristova (srov. Příloha I./AE) už představují centrální události Ježíšova života, tedy Jeho přibití na kříž, smrt a vzkříšení.²¹⁷

Sv. Mikuláš Kabasilský, který byl velikým kritikem Mikuláše z Andidy, právě pro jeho přehnanou snahu v každé symbolice vidět část z Ježíšova života, mluví ve svém spisu „Vysvětlení liturgie“ (*Izjasnenie na liturgija*) s odkazem na sv. Pavla o tom, že každá Božská liturgie je „konáním na památku“, které se však zpřítomňuje tady a teď.²¹⁸ Proto po posvěcení darů, kdy se z nich stávají tělo a krev, se též aktualizují dějiny našeho vykoupení. *"Posle sich slov vse svjaštenodejstvje okončeno i soveršeno; dary osvjaščeny, žertva ygotvana, velikij i svjaščenij Agnec, zaklannyj za grehi mira... Ibo chleb Tela Gospodnja uže ne obraz... ne izobraženie nekoje spasitel'nych stradanij, kak by na kartine, no..., samoe vsesvjatoe Vladyčnee Telo,...razpjatoe, probodennoe... Podobnym obrazom i vino est' samaja Krov', istakšaja iz probodennogo tela. Èto ta Plot' i ta Krov', kotorye soedineny Duchom Svjatym v odno Telo, roždennoe ot Svjatoj Devy, pogrebennoe, voskressšee v tretij den', vosšedšee na nebesa i sedjaščee odesnuju Otca."*²¹⁹ Proto *"...osvjaščenie darov, ili samaja žertva vozveščae Ego smert'. Voskresenie i Voznesenie, potomu čto èti čestnye dary pretvorjatsja v samoe Telo Gospodne."*²²⁰

Sv. Simeon Soluňský se též zabývá ve svém spise „O svaté liturgii“ *anaforou*, avšak pouze z toho hlediska, že potvrzuje reálnou přítomnost těla a krve Kristovy ve způsobách chleba a vína, kterými jsme uzdraveni. V žádném případě o ní nemluví jako o obrazu určité části Ježíšova života. *Anaforu* chápe jako oběť, která se aktualizuje v tomto čase.²²¹ Zabývá se však pozdvihováním těla Kristova, které podle něho symbolizuje Spasitelovo přibití na kříž,

²¹⁷ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 164-165.

²¹⁸ *Stejně vzal po večeri i kalich a řekl: "Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to čiňte, kdykoli budete pít, na mou památku."* (1Kor 11,25) - Srov. NIKOLAJ KAVASILA. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii*. kap. 7 a 9. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.

²¹⁹ Překlad: Po těch slovech je veškeré posvěcování (darů) ukončeno; dary jsou posvěceny, oběť dokonána, velký a svatý beránek je zabit za hříchy světa... Neboť chléb Pánova těla už není obrazem... není zobrazením nějakých spasitelných strádání jako na obrázku, ale... samotné přesvaté Pánovo tělo,... přibité na kříž, probodnuté... Podobným obrazem je možné vyložit i víno, které je samotnou Krví, která vytekla z proboděného těla. Hle to tělo a ta krev, která skrze Ducha svatého sjednocuje v jedno tělo, narozené ze svaté děvy, pohřbené, vzkříšené třetího dne, vyvýšené (vstoupit) na nebesa a sedící po Otcově pravici. - *Tamtéž*, kap. 27.

²²⁰ Překlad: ...posvěcení darů, nebo samotná oběť zvěstuje Jeho smrt. Vzkříšení a nanebevstoupení, po té, co jsou tyto čestné dary proměněny v samotné Pánovo tělo. - *Tamtéž*, kap. 1.

²²¹ Srov. SIMEON SOLUNSKÍ. *O svetoj liturgiji*. s. 45. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

Kristův příchod i jeho oběť na kříži.²²² Tímto však se odklání od koncepce sv. Maxima Izpovedníka a sv. Germana a přiklání se ke komentáři Mikuláše z Andidy.

7.2.3. Po svatém přijímání

Tímto jsme se dostali na závěr našich komentářů, neboť autoři liturgických komentářů po většinou končí *anaforou*. Přijímáním eucharistie, kterou lze považovat za Kristovo vzkříšení, který proměněn přichází ke svému lidu,²²³ se již tito autoři, nezabývali. Někteří z nich zaměřili svůj pohled pouze na přenášení eucharistických způsobů po přijímání věřících. Za ně lze považovat: Mikuláše z Andidy a sv. Simeona Soluňského.

Mikuláš z Andidy chápal toto přenášení darů jako symbol Kristova nanebevstoupení, které je dovršeno darem Ducha svatého symbolizované okuřováním.²²⁴ Podobně smýšlí i sv. Simeon Soluňský, když říká: "*zatim opet kadi prestol i oltar, blagodareći telu koje se uznelo, koje je živo i koje je svojom slavom ispunilo ceo svet.*"²²⁵

7.3. Symbolické zpřítomnění Ježíšova života v liturgii věrných

Je nesporné, že liturgické komentáře vždy byly a i dnes jsou přínosné pro naše lepší pochopení a prožívání liturgie, avšak je třeba, abychom se skrze analýzu dnešních liturgických textů pokusili vytáhnout to, co je opravdu nosné. Nelze totiž rozložit liturgii na co nejmenší částičky a každé přisoudit nějaký byt' i velmi zbožný symbolický význam. Je třeba zachovat celistvost a zaměřit se na kontext jednotlivých textů – sledovat tedy zlatou nit připomínky, zpřítomnění a uskutečňování dějin spásy, která se táhne celou liturgií. Z tohoto důvodu se budeme postupně zabývat jednotlivými texty liturgie věrných, které budeme nahlížet v kontextu předešlých i navazujících (textů), abychom zodpověděli otázku, co konkrétně z dějin spásy si připomínáme a zpřítomňujeme při liturgii eucharistie, tedy liturgii věrných.

7.3.1. Veliký vchod

Jak jsme již uvedli, liturgie věrných začíná *velikým vchodem*, při kterém předsedající nebo diákon bere do rukou při *proskomidii* připraveného *beránka* a přináší jej k oběti na *prestol*

²²² Srov. SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 47. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

²²³ Srov. GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 48.

²²⁴ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 165.

²²⁵ Překlad: Přitom opět okuřuje prestol i oltář a blahořečí tělu, které se vzneslo (vstoupilo na nebesa), které je živé a které svojí slávou naplnilo celý svět. - SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji*. s. 50. [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.

(srov. Příloha I./U). Tak se propojuje to, co jsme si připomněli a zpřítomnili v *proskomidii* s tím, co bude následovat při *anafoře*, neboť jak již víme, *proskomidie* byla během svého vývoje přesunuta z místa, které předcházelo *velkému vchodu*, před liturgií katechumenů.²²⁶ Při *proskomidii* je totiž připravován přinesený chléb a víno, který je při *anafoře* proměněn v tělo a krev samého Krista. Součástí této přípravné bohoslužby je vykrajování několika částek z *prosfory*. Nejdůležitější částičkou je tzv. *beránek*, symbolizující jak narozeného, tak umučeného Krista. Mimo ni kněz vyřezává i ostatní částky, které symbolizují celou nebeskou i pozemskou církev. Tak se na *diskosu* vytváří ikona církve se svojí hlavou v Kristu (srov. Ef 5,23), která vypovídá o skutečnosti, že všichni mají účast na spasitelné oběti a na našem vykoupení. Vždyť jejich životy, symbolizované částkami vyřezanými z *prosfory* jsou při jejich vsypávání do krve Kristovy skrze tuto krev proměněny.²²⁷ Tato účast všech a především živých je připomínána při prosbě za živé členy pozemské církve přednášené knězem při *velkém vchodu*, kdy jsou vnášeny již připravené dary chleba a vína, tedy *beránek* vedený na porážku, z jehož boku vytekla krev a voda (srov. Příloha I./C1) a ostatní částky symbolizující nebeskou i pozemskou církev (srov. Příloha I./C2-C5). Lid si skrze svoji odpověď připomíná nutnost přijetí tohoto krále, který zemřel za spásu každého z nás (srov. Příloha I./U). Následným uložením svatých darů na *pre stol* si skrze slova: „*ctihodný Josef sňal z kříže tvé přečisté tělo, ovinul je čistým plátnem, natřel vonnými mastmi a položil je do nového hrobu*“ (Příloha I./U) připomínáme a současně zpřítomňujeme situaci, kdy je mrtvé Kristovo tělo uloženo do hrobu. Avšak do této chvíle jsme byli liturgicky přítomni tomu, že se Boží Syn jako *beránek* vedený na porážku (srov. Příloha I./C1), který přišel na svět, aby svojí smrtí a vzkříšením vykoupil člověka, symbolicky narodil (*proskomidie*), promlouval k našim srdcím (*liturgie katechumenů*) a nyní je jeho umučené tělo uloženo do hrobu (*velký vchod*). Tím jsme si připomněli celý Ježíšův pozemský život, který podobně jako náš končí smrtí. Avšak my víme, „*že Kristus, když byl vzkříšen z mrtvých, už neumírá, smrt nad ním už nepanuje*“ (Ř 6,9). Toto radostné zvolání, na němž i my máme podíl skrze svůj křest (srov. Ř 6,4-6), se nově uskutečňuje při *anafoře*. Tam jsme totiž skrze víru svědky Ježíšovy oběti kříže, jeho smrti, zmrtvýchvstání, vstoupení na nebesa, zasednutí po Otcově pravici a druhého příchodu (srov. Příloha I./Z). Nesmíme však zapomenout, že tato slova: „*ctihodný Josef sňal z kříže tvé přečisté tělo, ovinul je čistým plátnem, natřel vonnými mastmi a položil je do nového hrobu*“ (Příloha I./U), byla do liturgie vložena až v době, kdy už dávno *proskomidie* předcházela

²²⁶ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 534-537.

²²⁷ Srov. kapitola 6.3.; Příloha I./C-D.; LUKJANOV, V. *O síle modlitebních vzpomínek při proskomidii* [online]. Z časopisu Pravoslavná Rus 6/96 (upraveno, rozšířeno): Pravoslavné publikační dílo, 1997 [cit. 2007-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://orthodoxia.cz/liturg/proskom.htm>>. zajímavý pohled též: Z DOPISU PRAVOSLAVNÉHO KNĚZE. *Modlitby za nepravoslavné* [online]. Pravoslavné publikační dílo, 1997 [cit. 2007-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.orthodoxia.cz/srovn/proskom2.htm>>.

liturgii katechumenů. Je také oprávněné se domnívat, že vznik této úcty byl ovlivněn liturgickými komentáři z předcházejících staletí.²²⁸ Otázkou však zůstává, jakým způsobem vysvětlit onu nesouslednost připomínek událostí dějin spásy s jejím vrcholem v Ježíši Kristu, při nichž jsme svědky po čas celé liturgie, kdy ještě před samotnou připomínkou, zpřítomněním a aktualizováním Ježíšova spásného činu při *anafore* si připomínáme jeho smrt a uložení do hrobu. Pro vysvětlení je třeba zajít k samotné podstatě toho, jakým způsobem se stáváme svědky i účastníky naší spásy při *anafore*. Znaky pro rozšifrování je zřejmě nutné hledat tam. Avšak pro lepší pochopení se musíme nejdříve zaměřit na základní události spásy, jimiž pro židy je přechod Rudým mořem a pro křesťany Kristova smrt a zmrtvýchvstání.²²⁹

V Bibli je obsažené svědectví, sepsané již před dávnými věky, že v předvečer východu Izraele z Egypta a přechodu Rudým mořem, který byl zásadní, se uskutečňuje poslední večeře Izraelců v Egyptě, která se má stát budoucím pokolením znamením Boží lásky a péče o svůj lid, svázaný hříchem, avšak osvobozovaný ze svého otroctví milujícím Bohem. Krev z obětovaného beránka, jež je spatřena Bohem, je znamením jejich příslušnosti k němu, takže na ně nedolehne poslední rána, kterou je bit Egypt (srov. Ex 12,13). Toto znamení krve se naopak stává důvodem jejich propuštění (srov. Ex 12,30-33). Avšak tato večeře - obřad, který se slaví v předvečer tohoto zázračného osvobození, je prorockým znamením blízké budoucnosti (*il futuro immediato*), které se naplní druhý den, vstupem do vod smrti, z nichž vystupuje již osvobozený a očištěný lid, který již navždy náleží Bohu. Již nejsou otroky, ale lidmi svobodnými. Avšak tuto neopakovatelnou událost Boží spásy vyvoleného Božího lidu je třeba (příkaz) si každý rok nejen připomínat, ale i zpřítomňovat (srov. Ex 12,24). Izrael je tedy povinen, skrze rituální večeři slavenou každý rok při svátku *Paschy*, se znovu vracet k vodám Rudého moře, které se staly jeho osvobozením a spásou. Tak se tyto události, jejichž naplnění v blízké budoucnosti (*il futuro immediato*) předcházela večeře spojená s prorockým znamením (její prorockví se tedy naplňuje následně), znovu a nově uskutečňují i dnes skrze prorocká znamení při večeři na památku, tedy ve vzdálené budoucnosti (*il futuro lontano*), přestože se udály před mnoha staletími.²³⁰ Jestliže jsme tento model použili na základní události dějin spásy Izraele, pak jej můžeme vztáhnout i na každého křesťana, neboť i on se stává svědkem a účastníkem Kristova ukřížování, smrti, pohřbení, vzkříšení, nanebevstoupení, usednutí po Otcově pravici i Jeho druhého příchodu (srov. Příloha I./Z). I on slaví spolu s ostatními učedníky tzv. poslední večeři, nebo večeři na rozloučenou, která je předpovědí Ježíšovi

²²⁸ Srov. WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. s. 65n. a 146n. a ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 544.

²²⁹ Srov. KUNETKA, F. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. s. 74.

²³⁰ Srov. GIRAUDO, C. *Fate questo in memoriale di me* in ed. MARANI, G. *Omelle di Pasqua*. s. 20-27. - Pozn. autora: Tyto termíny se vztahují k přechodu Rudým mořem.

strašlivé smrti i vzkříšení, jež následovaly. Proto podobně jako slavení židovské večeře *Paschy* předpovídalo (bylo prorockým znamením) a v současnosti připomíná a zpřítomňuje událost spásy, tedy přechod Rudým mořem, tak se i v tomto případě – v situaci neopakovatelné večeře na rozloučenou. Ježíš se loučí se svými učedníky a přenechává jim svůj odkaz - tuto poslední večeři, která se stává prorockým znamením (předzvěstí), které se naplní ve velmi blízkých chvílích (*il futuro immediato*), ale které se skrze připomínku a toto prorocké znamení, přikázané samotným Ježíšem (srov. L 22,19; 1 K 11,24-25), zpřítomňuje a aktualizuje tady a teď, tedy ve vzdálené budoucnosti (*il futuro lontano*).²³¹ Proto každý křesťan, má-li žít z Krista a uvědomovat si velikost Boží lásky a zdarma nabídnutého daru, na něž je nutné, aby odpověděl, musí se při slavení každé eucharistické hostiny, znovu navracet k situaci Ježíšova odsouzení, ponížení, smrti, pohřbu, vzkříšení, nanebevstoupení, usednutí po Otcově pravici a druhého příchodu, událostí, díky kterým jsme dosáhli spásy.²³² Jestliže si tedy po čas celé liturgie připomínáme důležité události spásy člověka, tedy „že se to stalo“, pak je možné chápat *anaforu*, při které si na památku Kristova spasení zpřítomňujeme a aktualizujeme tyto velké události, které přinesly vykoupění celému lidstvu, ne pouze tak, „že se to stalo“, ale i „jak se to stalo“, skrze „vyprávění o ustanovení Večeře Páně“ (tzv. *naratio institutionis*), které je zároveň prorockým znamením ve smyslu *il futuro lontano*, tedy základem našeho liturgického slavení dnes, při kterém vzdáváme díky za veliké Boží dary. Pouze tímto způsobem můžeme být nově přítomni u důležitých chvil Kristova spasení, které si zároveň zpřítomňujeme a zúčastňujeme se jich stejně, jako učedníci před mnoha staletími. Tímto způsobem je snad i možné vysvětlit počáteční nesouslednost, že v *proskomidii* připravený chléb a víno, které od té chvíle symbolizují Krista – *beránka* a jeho prolitou krev a které jsou přinášeny při *velkém vchodu* a pokládány na *pre stol*, mohou opravdu vyjadřovat Ježíšovo uložení do hrobu. Vždyť právě do této chvíle jsme svědky onoho „že se to stalo“, tedy že došlo k tomu, že jsme byli spaseni, avšak pro naši osobní spásu je důležité, abychom prošli spolu s Ježíšem jeho křížovou cestu, abychom byli u jeho kříže, u jeho umírání, uložení do hrobu i u jeho vzkříšení. Pouze tak si můžeme hlouběji uvědomit a prožít velikost lásky, kterou má Bůh k nám a tento prožitek se může stát motorem naší lásky k němu, stejně jako naší oddanosti, oběti, služby apod. K tomu pouhé vědění v žádném případě nestačí, i když je jejím nutným východiskem.

²³¹ Srov. GIRAUDO, C. *Fate questo in memoriale di me*, in MARANI, G. (red.) *Omellie di Pasqua*. s. 28-38. - Pozn. autora: Tyto termíny se vztahují k základním událostem dějin spásy, tedy ke Kristově smrti a vzkříšení - několik století od chvíle, kdy Ježíš nás svými spásnými činy spasil.

²³² Srov. *tamtéž*, s. 28-38.

Dary jsou přineseny, položeny na *pre stol* a naše prosby (*ektenie nad dary*) o jejich přijetí směřují k Bohu. K oběti jsou tedy připraveny jednotlivé plody naší práce - z *prosfory* vykrájený chléb symbolizující *beránka* připraveného k oběti, jíž se účastní celá nebeská i pozemská církev, symbolizovaná několika částkami a víno s malým množstvím vody, krev obětovaného Krista - *beránka*, která na Golgotě vytryskla z jeho boku (srov. Příloha I./C-D a V). Oběť je tedy připravena, avšak je ještě nutné vyznat svoji lásku k Bohu skrze své vyznání víry. Ta však není upřímná, pokud se nemilujeme navzájem. V současné době se pozdravení pokoje polibkem zúčastňují pouze předsedající, přestože je výzva směřovaná i na ty, kteří se liturgie účastní.²³³ Výzvou k pozornosti a hlavně aklamací předsedajícího: "*milost našeho Pána Ježíše Krista, láska Boha Otce a společenství svatého Ducha ať je se všemi vámi*" (Příloha I./X) začíná eucharistická modlitba – *anafora*, při které se stáváme svědky a tudíž jsme přítomni událostem naší spásy.

7.3.2. Eucharistická modlitba – anafora

Při celistvém pohledu na *anaforu* liturgie sv. Jana Zlatoústého, lze vyjmenovat její základní části, na kterých je postavena ona připomínka i zpřítomnění Kristových vykupitelských činů. Mezi tyto části zahrnujeme: úvodní požehnání a dialog, *prolog* (preface), *andělská píseň* (sanctus), *poandělská píseň* (postsanctus), *naratio institutionis* (vyprávění o ustanovení večeře Páně) se slovy ustanovení, *anamneza* s obětováním, *epikleze* (konsekrační i komunální), přímluvná modlitba s tzv. *diptychy* (prosby za živé i zemřelé) a závěrečné požehnání.²³⁴ Na nás není, abychom se jimi podrobně zabývali, ale abychom své zraky zaměřili na jejich vnitřní výpověď se zřetelem na dějiny spásy člověka s Ježíšem Kristem, jejím vrcholem.

Hned v úvodu *anafory*, jež je podle Girauda *anamnetická*, což znamená, že tzv. *naratio* předchází *epiklezi*²³⁵, se nachází *prolog*, v němž chválíme Boha za jeho nevýslovnou dobrotu, která nás stvořila, vykoupila, tedy znovu pomohla z našeho pádu, z naší bezvýchodné situace. Boha, který nás neopustil, ale učinil vše, aby nás spasil a dal nám podíl na svém království. On nám na památku dal tuto svatou službu, kterou si můžeme připomínat jeho dobrotu, ale také skrze kterou máme podíl na jeho životě. Za to vše je třeba děkovat spolu se zástupy andělů, kteří zpívají vítěznou píseň, jásají, plesají a volají: „*svatý, svatý, svatý...*“ (srov. Příloha I./X). Vždyť pouze skrze uvědomění si velikosti daru se stává člověk vděčným a je-li vděčný a uvědomuje-li si velikost daru, který dostal, pak si váží dárce, nepohrdá darem

²³³ Srov. Příloha I./V-W a GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. s. 34n.

²³⁴ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 550 a KUNETKA, F. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. s. 91.

²³⁵ Příklad a rozbor anamnetických anafor srov. Girauda, *Struttura* 277-321; *Eucaristia* 384-452, in KUNETKA, F. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. s. 91-92.

a může být vpuštěn do „intimních“ částí liturgie, neboť nemá zájem pošlapat to, co je cenné a svaté.

Poandělskou písní a tzv. *naratio institutionis* (dále jenom *naratio*) se slovy ustanovení, které jsou plodem tradice, tudíž nejsou totožné se žádným úryvkem Nového zákona, který vypovídá o této události (srov. Mk 14,22-24; Mt 26,26-28; L 22,19-20; 1 K 11,24-25),²³⁶ a *anamnezí* spojenou s obětí, jež vytváří spolu s *epiklezí* nedělitelný celek (srov. Příloha I./Y-Ž), se dostáváme k nejdůležitější části Božské liturgie, bez které by liturgie nebyla liturgií, i když nelze v žádném případě oddělovat nebo podceňovat její ostatní části. V tomto „bloku“ nejenže si připomínáme i zpřítomňujeme poslední večeři, slavenou s učedníky na rozloučenou, ale též již tolikrát zmiňovanou Kristovu smrt a vzkříšení. Jak je to možné? K tomuto vysvětlení je třeba, abychom shrnuli zprávy z evangelií a prvního listu Korint'ánům a hledali v nich důležitá východiska, která vedla k pozdějšímu ustanovení „Večeře na památku“.

Historicky věrohodná svědectví vypovídají o tom, že výklad poslední večeře s učedníky a toho, co se při ní dělo, podal samotný Ježíš krátce před svým utrpením. Totiž chléb a víno, je v kontextu jeho nadcházející oběti vysvětlováno jako znamení oběti jeho života (smrt), tedy jeho tělo a krev, obětované za život světa (srov. J 6,51n), skrze kterou bude obnoveno a umožněno společenství s Bohem. Toto se stalo východiskem pro slavení eucharistických hostin – „lámání chleba“, které se již od počátku formovalo v křesťanských obcích a mělo za úkol vzpomínat na Ježíšovu smrt a vzkříšení a tak s ním zůstat ve společenství dokud on nepřijde. Vždyť Ježíšovu večeři na rozloučenou je možné chápat jako shrnutí a zhuštění celého jeho života a jeho lásky ke každému člověku. Je totiž předpovědí jeho oběti, které dovršuje smysl jeho vtělení i poslání, která spočívala v lásce až do krajnosti.²³⁷ Na toto téma je jistě možné napsat veliké množství knih, přesto však je nutné, abychom si uvědomili onu skutečnost, kterou jsme se již jednou na těchto stránkách zabývali. Ježíš spolu s učedníky prožil jedinečnou a neopakovatelnou večeři na rozloučenou, která se pro budoucí pokolení (*il futuro lontano*) stala prorockým znamením přítomnosti a památky na tak velikou spásnou událost, jakou byla záchrana (odpuštění hříchů) a znovuobnovení vztahu s Bohem skrze oběť Bohočlověka, ale která byla právě v tu chvíli společné večeře prorockým znamením, tedy předpovědí, které se událo v brzké budoucnosti (*il futuro immediato*).²³⁸ Tak *„si připomínáme to, co Bůh koná pro člověka prostřednictvím Ježíše Krista“*,²³⁹ tedy to, co se stalo kvůli nám:

²³⁶ Srov. ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. s. 555.

²³⁷ Srov. PORSCH, F. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 62-64.

²³⁸ Srov. GIRAUDDO, C. *Fate questo in memoriale di me* in ed. MARANI, G. *Omelle di Pasqua*. s. 20-38.

²³⁹ KUNETKA, F. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*. s. 224.

"kříž, hrob, zmrtvýchvstání třetího dne, vstoupení na nebesa, zasednutí po pravici, slavný a strašný druhý příchod" (Příloha I./Z). A pouze toto se stává obětí, která se aktualizuje vždy znovu při slavení liturgie, do níž my vnášíme plody naší práce, tedy chléb a víno. Neboť "Kristus je zde zároveň obětí i obětujícím, tím, kdo obětuje, i tím, kdo oběť přijímá"²⁴⁰ Je však nutné podotknout, že je třeba, aby to, co se událo v dějinách spásy (Boží jednání vůči člověku dovršené obětí a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista), se nějakým způsobem přeneslo z minulosti do přítomnosti. Tedy, aby se Boží příklon, o kterém se vypravovalo a který jsme si připomněli, zároveň projevil i na nás. A to je právě prostor, pro působení Ducha svatého, kterého prosíme, abychom se stali svědky *anamnezí* zpřítomněných událostí dějin spásy, z nichž budeme čerpat, takže nikdy nebudeme hladovět a nikdy nebudeme žíznit (srov. J 6,35), tedy aby proměnil přinesené dary i shromážděné společenství, z nichž se jeho působením stanou tělem a krví samého Krista, jimiž budou následně živeny a napojeny. Pouze tímto způsobem se podílíme na možnosti Boží spásy, která je nám skrze víru udělena Otcem skrze Ježíše Krista v Duchu svatém.

Když to tedy shrneme, v *anamnezi*, při níž se stáváme svědky Boží lásky, jsou zpřítomňovány události Kristova spasení a v *epiklezi* prosíme, aby silou a vanutím Ducha, jež proměňuje chléb a víno v tělo a krev Ježíše Krista, jsme byly též proměněny a nově formovány.²⁴¹ Je však nutné, abychom si uvědomili jednu základní věc, totiž, že "proměnění se již nevztahuje k chlebu, který přestal existovat, ale k Tělu Ježíše Krista, ve které se proměnil. Oběť se neuskutečňuje skrze aktuální zabití Beránka, ale skrze proměnění chleba v Beránka již zabitého. Proměnění se opakuje, ale to, v čem dochází k proměně, zůstává neměnné."²⁴²

Je třeba, abychom neulpěli u této nepochopitelné skutečnosti, neboť na toto téma by bylo možné napsat velmi mnoho knih a ještě bychom to zcela neuchopili. Je třeba zde totiž vzít v potaz to, že se pohybujeme na poli víry, tedy nelze žádným vědeckým důkazem dokázat, že se to tak děje, ale můžeme pouze skrze svoji víru pronikat ke stále většímu společenství s Bohem, kde toto vše má zvlášť velký význam. Ovšem oběť je přinášena za celou církev, tedy nebeskou i pozemskou, jak jasně naznačuje *přímluvná modlitba* po *epiklezi*, proto se tato oběť týká nejen nás živých, ale i našich zemřelých a všech svatých. Tyto všichni mají čestné

²⁴⁰ Paralela k: "Tvé z tvého tobě přinášíme za všechny a za všechno" (Příloha I./Z) in KŘIVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 4-6. [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>>.

²⁴¹ Srov. KUNETKA, F. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*. s. 224-226.

²⁴² KŘIVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 6. [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>>.

místo vedle Krista, neboť on za všechny položil svůj život (srov. Příloha I./AA-AB).²⁴³ Závěrečným požehnáním (srov. Příloha I./AB) končí *anafora* a začínají modlitby a obřady směřující k přijímání těla a krve Páně.

7.3.3. Přijímání těla a krve Kristovy

Následuje chvíle, kdy je třeba, aby se tělo a krev Ježíše Krista, které byly obětovány, staly našim životodárným pokrmem a nápojem, abychom již nikdy nehladověli a nežíznil (srov. Jan 6,35) a abychom mohli přijmout věčný život, tedy ono trvalé sjednocení s Bohem, ke kterému všichni spějeme a které je cílem našeho žití.²⁴⁴ Proto tělo Kristovo se musí stát součástí našeho těla, v němž bude zároveň s naší kolovat i jeho krev. S tímto pojetím se setkáváme již ve Starém zákoně (i v pohanství), kdy pojídání oběti bylo považováno za jistý způsob ztotožňování se s obětí.²⁴⁵ *"Tak život oběti přecházel do života obětujícího a lidu."*²⁴⁶ Jelikož jsme se jednou zabývali touto otázkou již v předešlé kapitole této práce s názvem „Boží sebesdílení v liturgii“, nebudeme se zde tímto dále zabývat.

Eucharistický chléb je po určitých modlitbách předsedajícího a celého společenství rozlámán, po příkladu Ježíšova konání, a připravován ke konzumaci (srov. Příloha I./AC-AI). Avšak naším úkolem bude, abychom se zaměřili na to, co nám má samotné přijímání, tedy „zjevení proměněného Krista“, připomenout a zpřítomnit. Abychom odpověděli na tuto otázku, je třeba znovu nahlédnout do liturgických textů a zaměřit se na tu část Kristova života, tedy dějiny spásy, které jsou připomínány a zpřítomňovány.

Tehdy, kdy předsedající nebo jáhen vychází s tělem a krví Kristovou, aby jej dali k pojetí a napití všem přítomným a říkají: „*s bázní Boží, s vírou a láskou přistupte!*“

²⁴³ Paralela k: *"při proskomidii je především připravován přinesený chléb a víno k liturgické oběti, proměně na přesvaté Tělo a Krev Kristovy a následnému svatému přijímání těchto svátostí. Důležitou součástí této přípravy chleba a vína je pak vyjmutí mnoha částíček z přinesených prosfor (bochníčků obětího kvašeného bílého chleba), které se přidávají k chlebu připravenému k proměnění na přecistě Tělo Kristovo - tomuto připravenému chlebu se říká Beránek. Částičky, o kterých byla výše řeč, vykrajuje kněz z prosfor a při tom vzpomíná jména pravoslavných věřících, za něž se církevní shromáždění zvláště - jmenovitě - modlí. Každá vykrojená částička je spojena s jedním či více jmény a kladena na diskos (kovový talířek na stopce) k Beránkovi, tím jsou jmenovaní křesťané duchovním způsobem přítomni skrze ony částičky, které byly za ně vyjmuty a položeny na diskos při konání eucharistické oběti, neboť diskos s Beránkem i s částičkami vyjmutými za živé i zesnulé pravoslavné křesťany je přinášén na svatý prestol k oběti a proměnění daru chleba, na něm neseném, a vína smíšeného s vodou, přinášéném spolu s chlebem v kalichu. Duch Svatý, sestupující na shromážděný církevní lid a proměňující chléb Beránka na Tělo Kristovo a víno na Kristovu Krev, sestupuje i na částičky, které jsou kolem Beránka na diskosu a zpřítomňují tam věřící jmenované při jejich vykrajování na proskomidii."* - LUKJANOV, V. *O síle modlitebních vzpomínek při proskomidii* [online]. Z časopisu Pravoslavná Rus 6/96 (upraveno, rozšířeno): Pravoslavné publikační dílo, 1997 [cit. 2007-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://orthodoxia.cz/liturg/proskom.htm>>.

²⁴⁴ Srov. MILKO, Pavel. *Theosis*. s. 2. [online]. 2. 8. 2006. www.dogmatika.wz.cz. 2006 [cit. 2006-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/theosis.pdf>>

²⁴⁵ Srov. BENOIT, P. *Eucharistie* in LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. s. 106.

²⁴⁶ KRÍVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 6, [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>>.

(Příloha I./AI), lid odpovídá: „*Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně. Bůh je Pán a zjevil se nám*“ (Příloha I./AI). Tato odpověď, která vychází z předlohy 26 verše Žalmu 118 (117), je děkovnou písní zpívanou při vstupu do chrámu, jíž byl vítán král. Když v pozdější době král chybí, vítání je směřované na očekávaného davidovského mesiáše.²⁴⁷ I v této chvíli, kdy Ježíš Kristus se zjevuje (tedy jeho tělo a krev je vyneseno z oltáře, tedy z *ikonostasu*, před zrak přítomných), je třeba jej slavnostně vítat. Avšak tradice si touto slavnostní chvílí, tímto zjevením, kdy Kristus ve způsobách těla a krve vychází ke svému lidu, připomínala jeho vzkříšení. Neboť proměněný a vzkříšený Kristus přichází ke svému lidu a sytí jej svým tělem a pojí svojí krví. Tuto skutečnost též dosvědčuje doprovodná píseň (čistě technicky námi pojmenovanou jako modlitba vzkříšení – srov. Příloha VII.), která v různých tradicích byzantské liturgie zaujímá různé místo. Někde je totiž kladena před samotné přijímání těla a krve Kristovy přítomnými a někde až za ni (zvláště v pravoslavné církvi). V některých tradicích jsou při této modlitbě vsypávány ostatní částky²⁴⁸ – symboly nebeské i pozemské církve a v některých až po ni (srov. Příloha VII.).²⁴⁹ Každopádně již první slova této tiché modlitby vyjadřují to, co se děje. „*Voskresenije Christovo vid'ivše, poklonimsja Svjatomu Hospodu Isusu, jedinomu bezhrišnomu, Krestu Tvojemu poklaňajemsja, Christe, i svjatoje Voskresenije pojem i slavim:...*“²⁵⁰ Z toho lze tedy usuzovat, že tím, kdo vychází je proměněný a vzkříšený Ježíš Kristus ve svém těle a krvi. On však nejenže vychází k nám, ale může a především touží vstoupit do našeho srdce, aby náš smutek z prázdného hrobu a veškeré zklamané naděje, prozářila radost jeho vzkříšení, v jehož světle jsme schopni pochopit celý jeho život a vzbudit touhu po lepším následování (srov. Lk 24,13-32). Avšak podobně jako v evangeliích, Kristus vstupuje na nebesa, aby naplnil své spasitelné dílo a poslal svým učedníkům Ducha svatého, tak i v této části liturgie symbolicky vstupuje na nebesa a sesílá nám Ducha svatého, aby se mohlo realizovat vše potřebné pro naši spásu.²⁵¹ Toto si totiž připomínáme a zpřítomňujeme skrze slova předsedajícího při okuřování *svatých tajin*, které následuje po přijímání přítomných. „*Bože, vznes se na nebesa a nad celou zemí nechť je tvá*

²⁴⁷ Srov. ČEKAN, J. *Biblia v liturgii svätého Jána Zlatoústého*. 84; výklad podle: BIČ, M. (red.) *Žalmy: Starý zákon 9 – překlad s výkladem*. s. 443-445.

²⁴⁸ „...Tím je na diskosu při proskomidii vytvářena ikona Církve, která je pak (spolu s vínem v kalichu) při tzv. „velkém vchodu“ slavnostně nesena na svatý prestol a proměňována na Tělo Kristovo. Na závěr liturgie je tato ikona sesypána do kalicha s Božskou Krví - všechny částičky jsou tím napojeny Krví Kristovou a jakoby se rozpustí v Božské Krví (krev = život)...“ - Z DOPISU PRAVOSLAVNÉHO KNĚZE. *Modlitby za nepravoslavné* [online]. Pravoslavné publikační dílo, 1997 [cit. 2007-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.orthodoxia.cz/srovn/proskom2.htm>>.

²⁴⁹ Srov. NADZAM, M. (ed.) *Liturgia sv. Jána Zlatoústého*. s. 112-113 a ELDÁROV, G. (red.) *Služebník*. s. 53-54.

²⁵⁰ Překlad: Když jsme uviděli Kristovo vzkříšení, pokloňme se Pánu Ježíši, jedinému bezhříšnému. Kriste, klaníme se Tvému kříži a Tvé svaté vzkříšení opěvujeme a slavíme:... - NADZAM, M. (red.) *Liturgia sv. Jána Zlatoústého*. s. 112.

²⁵¹ Srov. BELEJKANIČ, I. *Pravoslavné dogmatické bohoslovie I*. s. 219.

sláva" (srov. Příloha I./AJ).

Je však třeba si všimnout ještě jedné věci. Tomuto symbolickému nanebevstoupení předchází slova předsedajícího (tedy po přijímání přítomných): *"spas lid svůj, Pane, a požehnej dědictví své"* (srov. Příloha I./AJ), na které lid odpovídá: *„viděli jsme světlo pravé, přijali jsme Ducha nebeského, našli jsme víru pravou. Nerozdílné Trojici se klaníme, vždyť ona nás spasila“* (Příloha I./AJ). Při podrobnějším rozboru této věty si jistě domyslíme, že je v ní obsaženo právě to, co je plodem eucharistie. Kdybychom to v zkratce shrnuli, je možné říci, že jsme v ní (eucharistii) uviděli Ježíše narozeného, prožívajícího život, mučeného, zabitého, uloženého do hrobu, zmrtvýchvstalého, nanebevstupujícího, ale i toho, který usedl po Boží pravici (viz *otpust*) - pravé světlo, byli jsme naplněni Duchem svatým - posvěceni a našli pravou víru. Prožitek našeho sjednocení s Kristem nás nemůže nechat zcela chladnými. Nezbyvá tedy, než chválit Svatou Trojici, která vždy usilovala o přízeň člověka a byla ochotná obětovat Božího Syna, za záchranu člověka.

Závěr

Pokusme se o závěrečné shrnutí a vyhodnocení výsledků práce.

Božská liturgie, jakožto základ a centrum života církve, se rodí v době, kdy se Ježíš loučí se svými učedníky. Spoluprožitá večeře, která se podle všeho stává jakýmsi shrnutím a odkazem celého jeho života a jeho nesmírné lásky, ochotné za záchranu člověka obětovat úplně všechno, je zároveň předobrazem jeho nadcházející oběti (*il futuro immediato*), která má být dovršením jeho spasitelného poslání.²⁵² Jejich Mistr, do kterého vkládali všechny své naděje, je ve velmi blízkém čase nespravedlivě zajat, souzen, mučen, ukřižován, pohřben a učedníci upadají do veliké beznaděje. Ježíš však třetího dne vstává z mrtvých, objasňuje smysl všeho toho, co se událo a zanechává jim na památku, aby si ho mohli připomínat a zpřítomňovat, prostý obřad „lámání chleba“. Právě tímto lámáním chleba mají možnost s ním znovu být, nahlédnout jeho život, pochopit, poznat a uvěřit (srov. L 24,13-32). Avšak jak jsme uvedli v první části této práce, lásku k Pánu, i ke každému člověku, nelze oddělit od vnějších znaků, jimiž druhému jasně naznačujeme, jak opravdově prožíváme náš vzájemný vztah. Proto i během staletí vznikají v různých kulturách různé způsoby pro vyjádření našeho citu, nebo vztahu k druhému. Tak vnější chování - symbolika, kterou v běžném životě používáme, často ovlivňuje i náš vnější výraz při liturgii, přestože se vyvíjela (symbolika) dlouhá staletí a dnes má vesměs pevnou strukturu. My jsme ji nevytvořili, ale přesto se na jejím vývoji stále podílíme. Skrze ni si totiž můžeme snadněji zpřítomnit toho, který nás zachránil, tedy znovuobnovil ztracený vztah k Bohu. Avšak tato východiska je nutné chápat v kontextu východního křesťanství, jemuž je též věnována jedna podkapitola. Nelze totiž v žádném případě oddělit vnější výraz od vnitřního prožívání. Proto skrze tyto prostředky – lidské tělo a duch, které jsme dostali od Boha darem, můžeme hlouběji prožívat a stávat se svědky naší spásy. Jistě je nutné, abychom nejprve poznali Boha a jeho spásné skutky, které vykonal pro každého z nás, ale sami dobře víme, že pouhé poznání nestačí – je třeba prožít, podílet se, být jím proměněn, což již není postavené pouze na naší snaze, ale i na Božím působení – působení Ducha svatého. Člověk si sice skrze svoji ztrátu životodárného spojení zasloužil smrt - vždyť strom bez vody též nevydrží, ale Bůh jej svojí láskou, kterou si v žádném případě nezasloužil, udržuje při životě a dává mu možnost nového života ve spojení s ním. Toto jeho sebesdílení je neuvěřitelné, ale všichni z něho čerpáme, ať už si to uvědomujeme. Hmatatelným pramenem tohoto Božího sebesdílení je liturgie, která obnovuje vztah člověka s Bohem, slučuje nebe se zemí, poznání s prožíváním, skutečnost se symbolem

²⁵² Srov. PORSCHE, F. *Mnoho hlasů, jedna víra*. s. 64.

a událost s přítomností. Pouze v tomto smyslu je možné liturgii chápat jako symbolické představení a rozjímání o Kristově životě, jehož vrcholem je oběť na Golgotě a slavné vzkříšení. Skrze ni, se Kristus znovu tajemně vrací, aby se s každým z nás znovu sjednotil.²⁵³

Nám však nešlo ani tak o plody eucharistie, i když je nelze oddělovat a to ani teoreticky, ale právě o toto představení, zpřítomnění a připomínku (*anamnezi*) dějin spásy a Kristova života, které se děje při slavení liturgie. Charakter anamnetické chvály má totiž celá slavnost eucharistie.²⁵⁴ V dějinách vývoje Božské liturgie bylo mnoho autorů, kteří vysvětlovali jednotlivé části jako určité etapy Ježíšova života. Tímto způsobem do značné míry ovlivnili celý následující vývoj. Proto se v této práci nelze vyhnout tématům, která pojednávají o vzniku jednotlivých modliteb, *troparů* apod., ani tomu, jak se v historii východní církve vyvíjely jednotlivé teologicko-liturgické koncepce zaznamenané v dílech – komentářích, jednotlivých zmíněných autorů, tedy sv. Teodora z Mopsuestie, sv. Maxima Izpovedníka, sv. Germana, Mikuláše z Andidy, sv. Mikuláše Kabasilského a sv. Simeona Soluňského. Jejich práce totiž do značné míry ovlivnila nejen vývoj, ale i chápání celé liturgie, z jehož bohatství čerpáme dodnes. Jistě je dobré studovat jejich skvělá díla a nechat na sebe zapůsobit jejich myšlenky, avšak je nutné je též aktualizovat, neboť liturgie se stále vyvíjí, i když nepatrně. Jisté praktiky nebo způsoby vyjádření určitého symbolu nebo symbolického znaku, které v dějinách vedly k lepšímu prožívání a uvědomování toho, co se při liturgii zpřítomňuje, dnes mohou přinést jisté zamlžení a zastření jejich významu. Proto je třeba stále znovu očišťovat tyto představy skrze analýzu současných textů liturgie sv. Jana Zlatoústého. Vždyť v nich se nachází to podstatné, tedy to, co není v žádném případě zkreslené nebo zavádějící. Ty totiž mohou každému z nás ukázat pravou tvář Krista, připomenout a zpřítomnit dějiny spásy s jeho vrcholem – Ježíšem Kristem. Právě toto je předmětem bohaté symboliky byzantského obřadu, která člověku zprostředkovává situace, kdy se můžeme skrze vnější znak a vyřčená nebo zazpívaná slova stát svědkem Kristova narození, jeho mluvení k člověku ve sdělování Božího slova, jeho poslední večeře, jejíž památka je zároveň centrem liturgie, skrze níž jsme přítomni Kristově oběti, pohřbu, vzkříšení, nanebevstoupení, zasednutí po Otcově pravici i jeho druhého příchodu, které se děje tady a teď. Proměněný a vzkříšený Kristus, pravé světlo, přichází ke každému z nás a čeká na své přijetí do našeho srdce, v němž zanechá svého svatého Ducha, který může dále působit na naši víru, nás proměnit a posvětit.

Závěrem tedy zbývá dodat, že v žádném případě nelze pochybovat o tom, že dějiny spásy s jeho vrcholem v Ježíši Kristu jsou připomínány a zpřítomňovány v celé liturgii skrze

²⁵³ Srov. KŘIVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 4. [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>>.

²⁵⁴ Srov. KUNETKA, F. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*. s. 224.

symbolické znaky doprovázené slovem. Lze dojít k názoru (o tom svědčí celá práce), že *proskomidie* je připomínkou a zpřítomněním jak Kristovy oběti, neboť je těsně propojená s *anaforou*, tak jeho vtělení a narození, neboť *beránek* vedený na porážku a určený k oběti, při níž vytéká z jeho boku krev a voda, se rodí z *prosforu*, tedy chleba, z kterého je jeho větší část proměněna v Kristovo tělo a krev. Jestliže toto platí o *proskomidii*, nelze opomenout ani další část, bez níž liturgie není myslitelná. V liturgii katechumenů si skrze různé zpěvy a antifony připomínáme proroctví předpovídající příchod slíbeného Mesiáše, aby po té sám Pán, který přichází ve slově symbolizovaném evangeliem, promluvil ke každému z nás. Slovo zaznělo, my jsme se s Božím slovem a Kristem, jako ohlašovatelem seznámili, a nastává chvíle, kdy nestačí být pouhými svědky jeho slov, ale je třeba, abychom se stali svědky naší spásy a byli působením Ducha svatého proměněni - stalo se to tedy i na nás. Tak jsme v liturgii věrných skrze jeho odkaz přítomni jeho večere na rozloučenou, která je předpovědí toho, co se v nejbližší budoucnosti stane (smrt a vzkříšení...), ale díky které se zároveň, skrze prorocká znamení daná Kristem na památku, uskutečňují i dnes – tady a teď.²⁵⁵ Jsme přítomni Kristově oběti, jeho pohřbu, vzkříšení, nanebevstoupení, jeho převzetí vlády a druhému příchodu, kdy vzkříšený a proměněný Pán, symbolizovaný skrze chléb a víno proměněné v tělo a krev, znovu přichází a sesílá nám svého Ducha, aby se znovu mohl vrátit k Otci a přenechat nás jeho působení. Posuďte sami, nakolik je toto vše velké a nepochopitelné, stejně jako je velká a nepochopitelná Boží láska ke každému z nás.

²⁵⁵ Srov. GIRAUDO, C. *Fate questo in memoriale di me* in ed. MARANI, G. *Omellie di Pasqua*. s. 19-38.

Literatura

- ADAM, A. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001. 471 s. ISBN 80-7021-420-1.
- *Agnec* [online]. 2005 [cit. 2007-02-26]. Mir slovaroj. Rusky. Dostupný z WWW: <http://mirslovari.com/content_rel/Agnec-5.html>
- Anafora z liturgie sv. Jakuba. *Getsemany* [online]. 2003, roč. léto 2003, č. 141 [cit. 2007-03-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.getsemany.cz/node/557>>. ISSN 1210-485X.
- *Antidor* [online]. www.pravoslavie.ru, ©2000 , 24.10.2006 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: <<http://days.pravoslavie.ru/Life/slovar2134.htm>>
- ARCHIMANDRIT AVKCENTIJ. *Liturgika*. Plovdiv: Praxis, 2005. 759 s. ISBN 954-493-004-3.
- ARCHIMANDRIT JONA. *Učebnik po liturgika: Kratko rǎkovodstvo za izučavane na pravoslavnoto bogosluženie*. Sofía: Duchovna seminaria, 1950. 146 s. ISBN 9548877-03-1.
- ARCHIMANDRIT SERAFIM. *Vjara, nadežda, ljubov: Sveštena istorija na Starija i Novija Zavet, pravoslaven katechizis, pravoslavno bogosluženie*. Vidin: Čǎrkovno-obštestveno sdruženie, 1994. 543 s. ISBN neuvedeno.
- *Archimandrita* [online]. Wikipedia - The Free Encyclopedia, ©2001, 21. 2. 2007 [cit. 2007-03-06]. Dostupný z WWW: <<http://it.wikipedia.org/wiki/Archimandrita>>.
- AUGÉ, M. *Liturgická spiritualita*. Trnava: Dobrá kniha, 2001. 131 s. ISBN 80-7141-341-0.
- BABIC, G. *Ikony*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. 240 s. ISBN 80-7192-325-7.
- BELEJKANIČ, I. *Pravoslávne dogmatické bohoslovie I*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1995. 220 s. ISBN 80-7097-314-5.
- BELEJKANIČ, I. *Pravoslávne dogmatické bohoslovie II*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1996. 222 s. ISBN 80-7097-341-2.
- BENOIST, L. *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 122 s. ISBN 80-85865-49-1.

- BIČ, M. (red.) *Žalmy: Starý zákon 9 – překlad s výkladem*. Praha: Kalich, 1982. 558 s. ISBN neuvedeno.
- BISKUP KRYŠTOF. *Teologie církevní obce*. [online]. 7. 3. 2000. © Pravoslavné publikační dílo 1997-2006 [cit. 2006-12-06]. Dostupný z WWW: <http://www.pravoslav.gts.cz/theolog/cirk_ob.htm>
- BOUBLÍK, V. *Setkání s Ježíšem*. Řím: Křesťanská akademie, 1970. 361 s. ISBN neuvedeno.
- ČEKAN, J. *Biblia v liturgii svätého Jána Zlatoústeho*. Dizertačná práca Jána Čekana, gréckokatolíckeho farára v Úbreži, Bratislava : [s.n.], 1942, strojopis nachádzajúci sa v archíve Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. 98 s.
- ČÍŽEK, A. *Řád svaté Božské liturgie* [online]. [2002], 13.4.2002 [cit. 2007-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.acizek.nfo.sk/teolog/liturgtexty/index.htm>>
- DANCÁK, M. *Epikléza v súčasnom ekumenickom dialógu cirkvi východu a západu*. Prešov: Petra, 2003. 159 s. ISBN 80-89007-38-4. Dostupný z WWW: <<http://www.grkatpo.sk/publikacie/subory/FedorF-BiblickeHorizontyBozskejLiturgieJanaZlatousteho.doc>>
- DE CLERC, P. *Moudrost liturgie a jak jí porozumět*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 179 s. ISBN 80-7192-453-9.
- DIONISIJ AREOPAGIT. *O nebesnoj ierarchii* [online]. Biblical studies - ruskije stranici, [2005] [cit. 2007-03-02]. Ruský překlad Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Dionis1.html>>
- ELDÁROV, G. (red.) *Služebnik*. Řím: Poliglotta, 1985. 617 s. ISBN neuvedeno.
- FEDOR, P. *Biblické horizonty Božskej liturgie Jána Zlatoústeho.: Biblia v neverejných častiach byzantskej liturgie*. Papieska Akademia Teologiczna v Krakově, 2003. 172 s. Slovenský překlad. Obhájeno dne 6.3.2003 na Wydział Teologiczny Papieskiej Akademii Teologicznej v Krakově. Vedoucí dizertační práce Prof. Tomasz Bolesław Jelonek. Dostupný z WWW: <<http://www.grkatpo.sk/publikacie/subory/FedorF-BiblickeHorizontyBozskejLiturgieJanaZlatousteho.doc>>.

- *First council of Nicaea (325)* [online]. Tidewater, VA USA : Legion of Mary, ©2006 , 25.2.2007 [cit. 2007-03-13]. Anglický překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.legionofmarytidewater.com/faith/Ecum01.htm#2>>.
- FLORENSKIJ, P. A. *Ikonostas*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2000. 134 s. ISBN 80-86263-13-4.
- GIRAUDO, C. *Fate questo in memoriale di me* in MARANI, G. (red.) *Omelie di Pasqua*. Roma: Lipa, 1998. 84 s. ISBN 88-86517-35-1.
- GOGOL, N. V. *Rozjímání o božské liturgii*. Velehrad: Refugium, 1996. 62 s. ISBN 80-901957-7-6.
- HERIBAN, J. *Príručný lexikón biblických vied*. Druhé, revidované vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Don Bosco, 1994. 1348 s. ISBN 80-85405-13-X.
- HORÁK, J. *Ježíš v evangeliu podle Marka*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1986. 362 s. ISBN neuvedeno.
- HYPOLIT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. Velehrad: Refugium, 2000. 55 s. ISBN 80-86045-45-5.
- ILKO, M. *Duch východných obradov*. [online]. 1.10.2001. E-zine prešovskej eparchie. ©2006-2007 [cit. 2006-12-08]. Dostupný z WWW: <http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t_duch_vychodnych_obradov.pdf>
- ILKO, M. *Nábederník* [online]. Zoe.sk - E-zine Prešovskej eparchie, 2006-2007 [cit. 2007-06-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/?zoepedia&heslo=N%E1bedern%EDk>>.
- ILKO, M. *Omofoř* [online]. Zoe.sk - E-zine Prešovskej eparchie, 2006-2007 [cit. 2007-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/?zoepedia&heslo=Omofoř>>.
- ILKO, M. *Ripida* [online]. Zoe.sk - E-zine Prešovskej eparchie, 2006-2007 [cit. 2007-06-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/?zoepedia&heslo=Ripida>>.
- JOHSON, L. T. *Evangelium podle Lukáše.: Sacra Pagina*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 458 s. ISBN 80-7192-560-8.
- *Kako se pravi prosfořa* [online]. [2006] [cit. 2007-02-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpc.org.mk/Kalendar/prosfořa.asp>>.
- *Katechismus katolícké církve*. Praha: Zvon, 1995. 793 s. ISBN 80-7113-132-6.
- KIPRIAN KARFAGENSKIJ. *Kniga o molitve Gospodnej* [online]. Biblical studies -

ruskije stranici, [2005] [cit. 2007-03-26]. Ruský překlad Dostupný z WWW:

<<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father3/Kiprian2.html>>

- KIROV, D., DENEV, I. *Sbornik materialy za kandidat-studenti po bogoslovie*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“, 1999. 342 s. ISBN 954-07-1324-2.
- KOČÍ, M. Prostřený stůl Božího slova. *Amen: Měsíčník pro vzdělávání ve víře* [online]. 1998, roč. 1998, č. 2 [cit. 2007-03-06]. Dostupný z WWW: <<http://krystal.op.cz/amen/1998/amen2-98/a4.htm>>.
- KONGREGACE PRO VÝCHODNÍ CÍRKVE. *Inštrukcia na aplikáciu bohoslužobných predpisov Kódexu kánonov východných cirkví*. [online]. 1996. Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana,: Congregazione per le Chiese Orientali., 2001 [cit. 2007-04-21]. Slovenský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.grkat.nfo.sk/Texty/instrukcia.html>>.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 1997. 147 s. ISBN 80-7178-150-9.
- KRATOCHVÍL, J. *Přehledné dějiny filosofie*. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1924. 188 s. ISBN neuvedeno.
- KŘIVKA, J. Zamyšlení nad Božskou liturgií. *Hlas pravoslavi*. 2007, roč. LXII, č. 1/2, s. 4-6. [cit. 2007-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.hlas.pravoslavi.cz/pdf/hp-2007-1-2.pdf>>.
- KUNETKA, F. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci – Cyrilometodějská teologická fakulta, 2004. 231 s. ISBN 80-244-0920-8.
- KUNETKA, F. *Liturgika: Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-455-5.
- KUNETKA, F. *Slavnost našeho vykopení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. 110 s. ISBN 80-7192-184-X.
- KUNETKA, F. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. 101 s. ISBN 80-7067-398-2.
- LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*. Řím: Křesťanská akademie Velehrad, 1991. 658 s. ISBN neuvedeno.
- Liturgie sv. Jana Zlatoústého. *Getsemany* [online]. 2003, roč. říjen 2003, č. 143 [cit.

- 2007-03-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.getsemany.cz/node/580>>. ISSN 1210-485X.
- LUKJANOV, V. *O síle modlitebních vzpomínek při proskomidii* [online]. Z časopisu Pravoslavná Rus 6/96 (upraveno, rozšířeno), Pravoslavné publikační dílo, 1997 [cit. 2007-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://orthodoxia.cz/liturg/proskom.htm>>.
 - MACHULA, T. *Osob, jako rozumové bytí ve vztahu*. [online]. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity - eAmos, 2004 [cit. 2004-04-02]. Dostupný z WWW: <http://www.eamos.cz/amos/kfi/externi/kfi_744/fil-antrop.pdf>.
 - MATEOS, CH. *Razvoj vizantijske litrugije* [online]. Iskon, ©1998-1999 [cit. 2007-03-09]. V srbštině. Dostupný z WWW: <http://www.iskon.co.yu/6/liturgija_c.html>.
 - MAXIM IZPOVEDNIK. *Mistagogija* [online]. Biblical studies - ruskije stranici, 2005 [cit. 2007-03-16]. Ruský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.biblicalstudies.ru/Lib/Father58/Maksim7.html>>.
 - MEN, A. *Tajnstvo, slovo, obraz: Glava III. - Liturgija* [online]. Biblioteka Jakova Krotova, 1991 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/pictures/20/tso/prosfory.jpg>>.
 - MILKO, Pavel. *Rozdělení chrámu*. [online]. 19. 2. 2005. www.dogmatika.wz.cz. 2005 [cit. 2007-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/liturg.pdf>>
 - MILKO, Pavel. *Theosis*. [online]. 2. 8. 2006. www.dogmatika.wz.cz. 2006 [cit. 2006-12-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/theosis.pdf>>
 - MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika I*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1994. 181 s. ISBN 80-7097-280-7.
 - MIRKOVIČ, L. *Pravoslávna liturgika*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001. 358 s. ISBN 80-8068-079-5.
 - MÜLLER, PAUL-G. *Evangelium sv. Lukáše.: Nový zákon 3.: Malý stuttgartský komentář*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. 175 s. ISBN 80-7192-261-7.
 - NIKOLAJ KAVASILA. *Izjasnenie Božestvennoj liturgii* [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-03-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/library/k/kavasila.html>>.
 - NOVÁK, J. (red.) *Učení Pána, hlásané národům dvanácti apoštolů (Didaché)* in

Druhá patristická čítanka (Teol. Studie). Praha: Česká katolická charita, 1985. 125 s. ISBN neuvedeno.

- *O síle modlitebních vzpomínek při proskomidii* [online]. Z časopisu Pravoslavná Rus 6/96 in www.pravoslav.gts.cz, 1996 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.pravoslav.gts.cz/liturg/proskom.htm>>
- *Órigenés* [online]. Wikipedia - The Free Encyclopedia, 2001 , 12.1.2007 [cit. 2007-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%93rigen%C3%A9s>>.
- *Passover: The Passover Seder* [online]. 20.11.2006. Wikipedia - The Free Encyclopedia, 2001, 20.11.2006 [cit. 2006-11-24]. Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Passover>>
- PORSCH, F. *Mnoho hlasů, jedna víra*. Praha: Zvon, 1993. 246 s. ISBN 80-7113-077-X.
- *Pravoslaven molitvenik*. Kostelec: Vitezda. Rok neuveden. 197 s. ISBN 954-8825-09-0.
- *Pravoslavnij chram: Nebesnoe a zemnoe v symbolike pravoslavnogo chrama*. [online]. Liturgy.ru, 2000, 27.11.2006 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.liturgy.ru/docs/1hram1.php>>
- NADZAM, M. (red.) *Liturgia sv. Jána Zlatoústeho*. Prešov: Eparchiálna rada pravoslavnej cirkvi, 1996. 127 s. ISBN 80-967477-0-3.
- SIMEON SOLUNSKI. *O svetoj liturgiji* [online]. Verujem.org, ©1998 [cit. 2007-03-02]. Srbský překlad. Dostupný z WWW: <<http://www.verujem.org/pdf/simeonsol.pdf>>.
- STEFANOV, I. *Pravila na Svetija Laodikijski Pomesten Sabor*. [online]. 1936. Sofía : Sabor na svešteničeskite bratstva v Bǎlgaria - Omofor, ©2005 [cit. 2007-03-09]. Bulharský překlad. Dostupný z WWW: <http://pravoslavie.bg/component/option,com_remository/Itemid,327/func,select/id,52/page,2/>.
- SV. CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagógické katechese*. Velehrad: Refugium, 1997. 78 s. ISBN 80-86045-09-9.
- ŠKRABAL, P. *Příruční slovník biblický*. Praha: Nakladatelství Kropáč & Kucharský, 1940. 735 s. ISBN neuvedeno.

- ŠPIDLÍK, T. *Eucharistie – lék nesmrtelnosti*. Velehrad: Refugium, 2005. 93 s. ISBN 80-86715-39-6.
- ŠPIDLÍK, T. *Systematická příručka. 1.díl: Spiritualita křesťanského východu*. Velehrad: Refugium, 2002. 614 s. ISBN 80-86045-84-6.
- ŠPIDLÍK, T. *Modlitba. 2.díl: Spiritualita křesťanského východu*. Velehrad: Refugium, 1999. 557 s. ISBN 80-86045-33-1.
- TAFT, R. F. *Katolicismus východního obřadu: Jeho dědictví a poslání* [online]. Velké Meziříčí, 2001: Překlad ze slovenštiny: Čížek A., 20.08.2005 [cit. 2006-12-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.acizek.nfo.sk/teolog/teolclanky/taft/katvychohr.zip>>.
- *Velikaja pjatnica: Večernja Velikoj Pjatrici* [online]. Liturgy.ru, 2000, 27.11.2006 [cit. 2006-11-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.liturgy.ru/nav/triod/7triody28.php#pm>>
- VON ALLMEN, J.-J. *Biblický slovník*. 1. vydání Praha: Kalich, 1987. 360 s. ISBN neuvedeno.
- WYBREW, H. *Pravoslavnata liturgija*. Silistra: Demos, 2002. 207 s. ISBN 954-9111-2-1.
- Z DOPISU PRAVOSLAVNÉHO KNĚZE. *Modlitby za nepravoslavné* [online]. Pravoslavné publikační dílo, ©1997 [cit. 2007-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.orthodoxia.cz/srovn/proskom2.htm>>.
- ZIÓŁKOWSKI, Z. *Nejtěžší stránky Bible*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 462 s. ISBN 80-7192-450-4.
- ŽIVOV, V. M. *Mistagogia Maksima Ispovednika i razvitie vizantijskoj teorii obraza*. §2. [online]. Jakova Krotova biblioteka, ©1997 [cit. 2007-02-28]. Dostupný z WWW: <http://www.krotov.info/history/00/zhivov/zhivov_01.html>.

Abecední rejstřík

- Anafora* 12, 22n., 65, 68nn., 69, 71, 75n., 79, 84, 85, 88, 123
- Anamneze* 22, 65, 76nn., 83, 125, 146
- Andělská píseň* 22, 65, 76, 124
- Mikuláš z Andidy* 34n., 39n., 53nn., 68, 70nn., 83, 88
- Beránek* 19, 21, 26, 39nn., 43, 69, 72nn., 78, 84, 100, 131, 134
- Cherubímská píseň* 21, 52, 106, 117
- Dialog* 64n., 70, 76, 123
- Diptychy* 65, 76, 128
- Ektenie* 20n., 23, 47nn., 51n., 58, 62, 64nn., 69, 76, 106, 109, 114n., 120, 129
- Epikleze* 17, 22, 33, 65, 76nn., 126
- Eucharistie* 6nn., 18, 21n., 26, 28n., 32nn., 37n., 40, 42nn., 47, 51n., 57, 62n., 66n., 70, 72, 75nn., 76, 79, 81, 83, 88, 91, 146
- Evangelium* 20n., 43, 45n., 46, 48, 51, 54nn., 56, 58, 68, 87, 89, 113nn., 142
- sv. German* 34, 40, 48, 52nn., 64, 68, 70, 72, 83
- Il futuro immediato* 74n., 77, 82
- Il futuro lontano* 74n., 75, 77, 82
- Ježíšův život* 6n., 15, 26, 30n., 35, 40, 46, 68, 146
- sv. Justin* 32, 38, 48, 52, 64
- sv. Mikuláš Kabasilský* 35, 40n., 53n., 56, 68n., 71, 83
- Liturgie katechumenů* 4n., 7, 17, 20n., 31, 39, 42, 46n., 49, 52, 57, 73n., 84, 106, 116, 146
- Krev (Kristova, obecně)* 8, 12, 19, 22n., 26nn., 37, 40nn., 63n., 66n., 69, 71, 73, 74, 75nn., 84, 99n., 118, 125, 131, 133n.
- Liturgie sv. Bazila Velikého* 7
- Liturgie sv. Jana Zlatoústého* 2, 7, 57, 76, 83, 88, 94, 146
- Malý vchod* 20, 48, 54, 61, 110
- sv. Maxim Izpovednik* 34n., 38, 41, 48, 54n., 68nn., 72, 83, 89
- Naratio institutionis* 22, 65, 75nn., 125
- Oběť* 8, 22, 26, 28nn., 40nn., 42, 54, 63, 69, 71n., 76, 77n., 78, 83, 96, 101, 120n., 123
- Obraz* 10n., 14n., 18, 25, 34nn., 40, 46, 54, 56, 59nn., 68nn., 82, 89, 91, 96, 111, 131
- Prestol* 19nn., 23, 39, 48, 53, 64, 68n., 71nn., 75n., 94, 105, 110nn., 117nn., 122, 124, 126n., 133, 135, 141n., 142
- Prolog* 22, 64n., 76, 123
- Prosfora* 19, 39nn., 73, 76, 84, 87, 89, 94, 99nn., 143
- Proskomidie* 7, 17nn., 18, 31, 37nn., 39, 47, 54, 63, 72n., 75, 84, 89n., 95, 106, 146
- Připomínka a zpřítomnění* 7, 31, 40, 55, 68, 75, 146
- sv. Simeon Soluňský* 35, 41, 53, 55n., 66, 69, 71n., 83, 90
- Lidské smysly* 9, 11
- Spása, dějiny spásy* 1n., 6n., 14n., 18n., 22n., 25nn., 32nn., 36, 40nn., 48n., 51n., 54, 57n., 60n., 64, 68nn., 72nn., 82nn., 97n., 100, 106n., 115, 122, 125, 128, 137n., 146
- Struktura liturgie* 17n., 38, 49, 82

-
- Symbol, symbolické jednání* 1n., 6nn., 11nn., 18, 23, 30, 32nn., 34, 40n., 43nn., 48, 53nn., 57, 58n., 64, 66nn., 72, 75n., 80nn., 90, 146n.
- Svaté tajiny (svátosti)* 15, 36, 80
- Tělo (Kristovo, lidské)* 8, 10nn., 14, 19, 22n., 27nn., 37, 43, 63n., 66, 69, 71, 73, 77nn., 82, 84, 118n., 122, 125, 131nn.
- sv. Teodor z Mopsuestie* 34, 64, 68n., 83, 101
- Trojsvatá píseň* 21, 49, 53, 112
- Úvodní požehnání* 64, 76
- Velký vchod* 21, 48, 68, 73
- Liturgie věrných* 4n., 7, 17, 21, 27, 31, 42, 52, 63, 67, 72, 84, 118, 146
- Žertvenik* 19, 23, 40n., 98n., 105, 118, 135

Seznam příloh

- I. Český překlad liturgie sv. Jana Zlatoústého
- II. Bohoslužebné oděvy
- III. Bohoslužebné předměty
- IV. Rozdělení kostela a prostor u ikonostasu
- V. Prestol
- VI. Prosfora
- VII. Píseň vzkříšení

Přílohy

Příloha I. - Řád svaté Božské liturgie

Proskomidie

Kněz, který chce konat Božskou liturgii, má být smířen se všemi lidmi, nemá proti nikomu nic mít a své srdce má, nakolik je toho schopen, chránit před zlými myšlenkami. Před liturgií má zachovat stanovený půst. Když nastává doba ke konání liturgie, vchází do chrámu a spolu s jáhnem konají tři poklony směrem na východ před královskými dveřmi.

Ⲗ.

Pak říká jáhen:

Požehnej, otče.

Kněz:

Požehnaný je Bůh náš stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Jáhen: Amen.

A pokračuje:

Sláva tobě, Bože náš, sláva tobě.

Králi nebeský, utěšiteli, Duchu pravdy, který jsi všude a všechno naplňuješ, poklade dobra a dárce života, přijď a přebývej v nás, očisti nás od každé poskvrny a spas, dobrotivý, naše duše.

Svatý Bože, svatý silný, svatý nesmrtelný, smiluj se nad námi. 3x.

Sláva Otci i Synu i svatému Duchu i nyní i vždycky a na věky věků, amen.

Přesvatá Trojice, smiluj se nad námi: Pane, očisti nás od našich hříchů: Vládce, odpusť nám naše nepravosti: Svatý, přijď k nám a uzdrav nás pro své jméno z našich nemocí.

Pane, smiluj se, 3x. Sláva, i nyní:

Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvět' se jméno tvé. Přijď království tvé. Bud' vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi. Chléb náš vezdejší dej nám dnes. A odpust' nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům. A neuved' nás v pokušení, ale zbav nás od zlého.

Kněz:

Neboť tvé je království i moc i sláva, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Těž se společně modlí:

Smiluj se nad námi, Pane, smiluj se nad námi, neboť žádná jiná slova nemáme, jen touto modlitbou k tobě my, tví hříšní služebníci, Vládce, voláme, smiluj se nad námi.

Sláva...

Pane, smiluj se nad námi, neboť v tebe doufáme. Nehněvej se velmi na nás, ani nevzpomínej naše nepravosti, ale shlédni na nás laskavě a zbav nás našich nepřátel, neboť ty jsi náš Bůh a my jsme tvůj lid. Všichni jsme dílem tvých rukou a vzýváme tvoje jméno.

...I nyní...

Dveře milosrdenství nám otevři, požehnaná Bohorodičko. Nedej zahynout nám, kteří v tebe doufáme, ale osvobod' nás z béd, neboť ty jsi záchrana křesťanského lidu.

Pak odcházejí před ikonu Spasitele, líbají ji a říkají:

Tvému přecházejícímu obrazu se klaníme a prosíme za odpuštění našich hříchů, Kriste Bože. Ty ses dal dobrovolně přibít na kříž, abys vykoupil své stvoření z nepřátelského otroctví. Proto ti vděčně zpíváme: „Radostí jsi všechny naplnil, náš Spasiteli, neboť jsi přišel, abys spasil svět.“

Těž líbají i ikonu Bohorodičky a modlí se tropar:

Bohorodičko, ty jsi pramenem milosrdenství, proto nás učíš hodnými milostí. Pohlédni na lid, který zhřešil, a zjev nám jako vždy svoji sílu. Vždyť v tebe doufáme a jako kdysi vůdce nebeských zástupů Gabriel ti zpíváme.

Pak se modlí kněz se sklopenou hlavou tuto modlitbu:

Pane, vztáhni svou ruku z výšin svého svatého příbytku a posilni mě k této nastávající službě, abych mohl bez odsouzení stát před tvým vznešeným trůnem a vykonal nekrvavou obět'. Vždyť tvá je moc na věky věků. Amen.

Též oba konají poklony směrem k lidu a odcházejí do svatyně se slovy:

Vstoupím do tvého domu, padnu na tvář před tvým svatým chrámem v bázni před tebou, Hospodine! Ved' mě ve své spravedlnosti kvůli mým nepřátelům; urovnej přede mnou cestu k sobě! Vždyť není upřímnosti v jejich ústech, jejich nitro strojí úklady, jejich hrdlo je otevřený hrob, lichotí svým jazykem. Trestej je, Bože, ať zajdou na vlastní záměry! Pro jejich četné zločiny je vyžeň, vždyť se vzpouzejí proti tobě, Hospodine! Ale všichni, kdo se k tobě utíkají, ať se veselí, ať jásají bez přestání; chraň je, ať se radují v tobě, kdo milují tvé jméno, protože ty, Hospodine, žehnáš spravedlivému, jako štítem nás věncíš svou přízní.

B.

Když vejdou do svatyně, třikrát se klanějí před oltářem a líbají evangeliář, svatý stůl a příruční kříž. Pak si jáhni vezmou do rukou stichary, třikrát se klaní směrem na východ a potichu říkají:

Bože, bud' milostiv mně hříšnému.

Pak jáhen přistoupí ke knězi. V pravé ruce drží stichar a orár a se skloněnou hlavou říká:

Požehnaný je Bůh náš stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Jáhen poodstoupí stranou, a když si obléká stichar, říká:

Má duše zaplesá v Hospodinu, neboť mi oblékl roucho spásy, oděl mě šatem spravedlnosti jako ženicha okrášleného věncem, jako nevěstu ozdobenou šperky.

Pak líbá orar a položí si ho na levé rameno. Když si natahuje narukávníky, modlí se u pravé ruky:

Tvá pravice, Hospodine, se proslavila mocí, tvá pravice, Hospodine, zasáhla nepřítele. Svou nesmírnou vznešeností zničil jsi své protivníky.

A u levého:

Tvé ruce mě učinily a utvořily, pouč mě, abych se naučil tvým předpisům.

Pak odejde k žertveniku, aby připravil svaté nádoby. Diskos dává vlevo, kalich vpravo a ostatní vedle nich.

Kněz se obléká takto: stichar vezme do levé ruky, třikrát se pokloní směrem k východu, žehná jej křížem a říká:

Požehnaný je Bůh náš stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Když si obléká stichar, říká:

Má duše zaplesá v Hospodinu, neboť mi oblékl roucho spásy, oděl mě šatem spravedlnosti jako ženicha okrášleného věncem, jako nevěstu ozdobenou šperky.

Pak si bere epitrachil, žehná jej a obléká si ho se slovy:

Požehnaný je Bůh, který vylévá svou milost na své kněze. Je to jak nejlepší olej na hlavě, který stéká na vousy, na vousy Árónovy, který stéká na lem jeho roucha.

Také si obléká pás a modlí se:

Požehnaný je Bůh, který mě opásává silou, činí mé chování dokonalým, mým nohám dal hbitost jako nohám laní a postavil mě na výšiny.

Pak si obléká narukávníky. U pravého se modlí:

Tvá pravice, Hospodine, se proslavila mocí, tvá pravice, Hospodine, zasáhla nepřítele. Svou nesmírnou vznešeností zničil jsi své protivníky.

A u levého:

Tvé ruce mě učinily a utvořily, pouč mě, abych se naučil tvým předpisům.

Pak si obléká nábederník, pokud má právo ho nosit,²⁵⁶ líbá ho a říká:

Svůj bok si, hrdino, přepásej mečem, svou nádherou a vznešeností! Vyprav se do úspěšného boje za pravdu a právo, ať tě proslaví tvá pravice stále, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Pak si bere felon, žehná ho a líbá se slovy:

Tvoji kněží ať obléknou spravedlnost a tvoji zbožní ať se jáсотem rozjásají stále, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

²⁵⁶ "Nábederník je štvorhranné plátno, ktoré sa zavesuje za jeden zo štyroch cípov na pás na pravé bedro (od toho pochádza aj názov). Je symbolom duchovného meča, t.j. Božie slovo, ktorým je slúžiteľ vyzbrojený proti bludárom a ktorým poráža a zaháňa tých, ktorí neveria a ktorí sa ponorili do nečistého života. Podľa Simeona Solúnskeho nábederník znamená víťazstvo nad smrťou a vzkriesenie Ježiša Krista. Nábederník nosí iba biskup, ale získavajú ho tiež aj kňazi, ako čestné vyznamenanie za horlivosť a bdelosť pri obrane viery. Jedná sa buď o kňazov s vyššou hodnosťou alebo tých, ktorí majú aktívnu účasť v cirkevnej hierarchii (moci). Prvé zmienky o používaní nábederníka pochádzajú zo 6. storočia." - II'KO, M. Nábederník [online]. Zoe.sk - E-zine Prešovskej eparchie, 2006-2007 [cit. 2007-06-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/?zoepedia&heslo=N%E1bedern%EDk>>.

Pak kněz i jáhen odcházejí k žertveniku a omývají si ruce se slovy:

V nevinosti si myji ruce a kráčím okolo tvého oltáře, Hospodine, abych veřejně zvěstoval chválu a vyprávěl tvé podivuhodné činy. Hospodine, miluji dům, kde přebýváš, a místo, kde sídlí tvá sláva. Nezahlazuj mou duši s hříšníky ani můj život s vražedníky; na jejich rukou lpí zločin, jejich pravice je plna úplatků. Já se však chovám bezúhonně, vysvobod' mě a smiluj se nade mnou, Hospodine! Má noha stojí na rovné cestě, ve shromážděních budu velebit Hospodina.

Ⓒ.

Pak se klanějí před žertvenikem, přičemž každý říká:

Bože, buď milostiv mně hříšnému.

Vykoupil jsi nás z prokletí zákona skrze svou drahocennou krev: dal ses přibít na kříž a kopím probodnout. Tak jsi lidem otevřel pramen nesmrtelnosti. Spasiteli náš, sláva tobě.

Pak jáhen:

Požehnej, otče.

Kněz začíná:

Požehnaný je Bůh náš stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Jáhen: Amen.

Ⓒ1.

1. Nato bere kněz do levé ruky prosforu, do pravé kopí a žehná jim třikrát pečet' prosfory se slovy:

Na památku Pána, Boha a Spasitele našeho Ježíše Krista. 3x

Pak zabodává kopí z pravé strany pečeti se slovy:

Byl veden jako beránek na porážku.

A na levé straně:

A jak ovce, která mlčí před střihači, neotevřel svá ústa.

Na horní straně pečeti:

Pro jeho mírnost byl zrušen soud nad ním.

Na dolní straně:

Kdo vzpomene na jeho pokolení.

*Jáhen zbožně sleduje toto tajemství a při každém řezu říká: **K Pánovi modleme se, když drží současně v ruce orár.***

*Nakonec vyzve: **Vyjmi, otče.***

Pak kněz vbodne kopí šikmo z pravé strany prosfory a vyjme svatý chléb se slovy:

Neboť byl vyrván ze země život jeho.

A když kněz položí svatý chléb obrácenou stranou na diskos, říká jáhen:

Probodni, otče.

Kněz svatý chléb krájí v podobě kříže se slovy:

Obětuje se beránek Boží, který snímá hříchy světa, za život světa a jeho spásu.

A obrátí ho na druhou stranu, kde je kříž.

*Jáhen říká: **Probodni, otče.***

Kněz probodne kopím pravou stranu se slovy:

Jeden z vojáků mu kopím probodl bok a hned vyšla krev a voda. Ten, který to viděl, vydává o tom svědectví a jeho svědectví je pravdivé.

Jáhen vezme víno a vodu a říká knězi:

Požehnej, otče, svaté spojení.

Kněz je žehná a současně nalévá do kalicha víno a trochu vody.

Ⓒ2.

2. Kněz bere do ruky druhou prosforu se slovy:

Ke cti a památce přeblahoslavené Vládkyně naší, Bohorodičky a vždy panny Marie. Na její přímluvy přijmi, Pane, tuto oběť na svém nebeském oltáři.

A vezme částici, pokládá ji vpravo od svatého chleba do blízkosti jeho středu se slovy:

Po své pravici máš královnu, oděnou ve zlatém šatu.

C3.

3. Pak bere třetí prosforu se slovy:

Ke cti a památce nebeských beztělesných sil.

3.1. A bere první částici, klade ji z levé strany svatého chleba, čímž začíná první řadu. Přitom říká:

Ctihodného a slavného proroka, předchůdce a křtitele Jana a všech svatých proroků.

3.2. A vezme částici, kterou klade pod první.

Pak říká: Svatých, slavných a všechvalných apoštolů Petra a Pavla i ostatních svatých apoštolů.

3.3. Též pokládá třetí částici pod druhou a ukončuje tak první řadu.

Znovu říká: Našich svatých otců biskupů Bazila Velkého, Řehoře Teologa a Jana Zlatoustého, Atanáše a Cyrila, Mikuláše Myrského, slovanských učitelů Cyrila a Metoděje, svatého biskupa a mučedníka Josafata a všech svatých biskupů.

3.4. Vezme čtvrtou částici, kterou klade nedaleko první, a tak začíná druhou řadu.

Pak říká: Svatého apoštola, prvomučedníka a arcijáhna Štěpána, svatých velkomučedníků Dimitrie, Jiřího, Teodora Tirona, svatých mučedníků českých Václava a Ludmily i všech svatých mučedníků a mučednic.

3.5. A vezme pátou částici, kterou klade pod čtvrtou, která začíná druhou řadu.

A znovu říká: Našich ctihodných otců Antonína, Eutimia, Sávy, Onufria, Prokopa Sázavského a Ivana Českého i všech ctihodných otců a matek.

3.6. A bere šestou částici, klade ji pod pátou, čímž ukončí druhou řadu.

Pak říká: Svatých nezištných divotvůrců Kosmy a Damiána, Kyra a Jana, Pamteleimona a Hermolaje i všech svatých nezištníků.

3.7. A bere sedmou částici. Tu pokládá svrchu, a tak začíná třetí řadu.

A pak říká: Svatých a spravedlivých předchůdců Páně, Jáchyma a Anny.

3.8. A pokládá osmou částici dolů pod sedmou.

A ještě říká: Svatého jméno, (jehož je chrám a jehož je den) a všech svatých. Pro jejich přímluvu na nás, Bože, shlédni.

3.9. Bere devátou částici a pokládá ji na konec třetí řady, čímž ji zakončí.

☩4.

4. Pak bere čtvrtou prosforu a říká:

Rozpomeň se, láskyplný Vládce, na našeho Svatého otce, velekněze všeobecné církve N., papeže římského, na našeho nejdůstojnějšího arcibiskupa a metropolitu N. a na našeho bohumilého biskupa N. a všechny pravověrné biskupy, na ctihodné kněze a jáhny v Kristu a veškeré duchovenstvo (v kláštorech: na naše úctyhodné otce: protoarchimadritu N., archimadritu N., protoigumena N. a igumena N.), na naše bratry koncelebrující kněze a jáhny i na všechny naše bratry, které jsi pozval, nejmilostivější a nejdobrotivější Pane, do svého společenství.

A bere částici, kterou klade dolů pod svatý chléb.

Též vzpomíná na živé, jejichž jména má vzpomenout. Při každém jménu vyřezává částici se slovy:

Rozpomeň se, Pane, na N.

A částice ukládá pod svatý chléb.

☩5.

5. Pak bere pátou prosforu se slovy:

K blažené památce a odpuštění hříchů blažených zakladatelů tohoto svatého chrámu (v kláštorech: tohoto kláštera).

Též vzpomíná na biskupa, který ho vysvětil, a jiné zesnulé, které sám chce, podle jména. Při každém jménu vyřezává částici se slovy:

Rozpomeň se, Pane, na duši svého zesnulého služebníka N.

A na konci říká:

A na všechny naše pravověrné otce a bratry, zesnulé v naději ve vzkříšení, život věčný a společenství s tebou, láskyplný Pane.

A vyřezává částici. Nakonec říká:

Rozpomeň se, Pane, ve své hojné milosti i na mne nehodného a odpusť mi všechny vědomé i nevědomé hříchy.

A vyřezává částici. Pak upraví hubkou částice pod svatým chlebem tak, aby žádná nespadla.

D.

Jáhen vezme kadidelnici, vloží do ní kadidlo a říká knězi:

Požehnej, otče, kadidlo.

A hned na to říká:

K Pánovi modleme se.

A kněz se modlí modlitbu kadidla:

Přinášíme ti kadidlo, Kriste, Bože náš, jako líbeznou duchovní vůni. Přijmi ho na svůj nebeský oltář a sešli nám milosti tvého přesvatého Ducha.

Jáhen: K Pánovi modleme se.

Kněz okuřuje hvězdu a rozloží ji nad svatý chléb se slovy:

A hvězda šla před nimi, až se zastavila nad místem, kde bylo dítě.

Jáhen: K Pánovi modleme se.

Kněz okuřuje první pokrovec, přikrývá svatý chléb s diskosem a říká:

Hospodin kraluje, oděl se velebností, oděl se Hospodin, opásal se mocí. Dal světu základ, že nezakolísá. Pevný je tvůj trůn od pradávna, jsi od věčnosti. Zdvihají řeky, Hospodine, zdvihají řeky svůj hlas, zdvihají řeky svůj hukot. Mocnější než hukot mnohých vod, mohutnější než mořský příboj, mocný je Hospodin na výsosti. Tvé výroky jsou nejvýš spolehlivé, tvému domu přísluší svatost, Hospodine, na věčné časy.

Jáhen: K Pánovi modleme se. Přikryj, otče.

Kněz okuřuje druhý pokrovec, přikrývá jím kalich a říká:

Nebesa se halí tvou dobrotou, Kriste, země je plna tvé chvály.

Jáhen: K Pánovi modleme se. Přikryj, otče.

Kněz okuřuje velký pokrovec - vozduch, přikrývá jím diskos i kalich a říká:

Přikryj nás, Pane, stínem svých křídel, odezeň od nás každého nepřítele a násilníka. Dej pokoj našim dnům, smiluj se nad námi i nad svým světem a ve své dobrotě a lásce spas naše duše.

Pak bere kněz kadidelnici, okuřuje dary a říká:

Požehnaný je Bůh náš, jemuž se takto zalíbilo.

Jáhen říká: Stále, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

A oba se zbožně klaní. Pak jáhen říká: Za předložené vzácné dary k Pánovi modleme se.

Kněz vezme kadidelnici a modlí se modlitbu předložení:

Bože, Bože náš, tys poslal celému světu za pokrm nebeský chléb, našeho Pána a Boha Ježíše Krista, Spasitele, Vykupitele a Dobrodince, který nás žehná a posvěcuje. Sám tedy požehnej tyto dary a přijmi je na svůj nebeský oltář. Rozpomeň se ve své dobrotě a lásce na ty, kdo je přinášejí, i na ty, za něž jsou přinášeny, a nás zachovej bez odsouzení při posvátném konání tvé svátostné služby.

Neboť je svaté a slavné tvé čestné a velkolepé jméno, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Nakonec koná propuštění. Říká: Sláva tobě, Kriste Bože, naděje naše, sláva tobě.

Jáhen: Sláva, i nyní: Pane, smiluj se 3x. Pane, požehnej nás.

A kněz říká propuštění:

Kristus, (je-li neděle přidává se: který vstal z mrtvých,) Kristus, pravý Bůh náš, na přímluvu své přecisté Matky (a dalších), našeho svatého otce Jana Zlatoústého, arcibiskupa cařihradského (nebo Bazila Velkého, arcibiskupa Cézareje Kappadocijské), a všech svatých, necht' se nad námi smiluje a spasí nás, neboť je dobrý a miluje nás.

Jáhen: Amen.

Po propuštění okuřuje jáhen žertvenik. Též odchází a okuřuje křížem prestol. Přitom se potichu modlí:

V hrobě jsi byl tělem a v podsvětí s duší, i když jsi Bůh. Též v ráji se zločincem a na prestolu jsi byl s Otcem i Duchem. Ty vše naplňuješ, neobsáhnutelný Kriste.

Též žalm 50.

Po okouření svatyně a celého chrámu se jáhen vrací do svatyně, okouří oltář a kněze a odkládá kadidelnici na její místo. Pak přistoupí ke knězi.

E.

Když stojí společně před oltářem, třikrát se klanějí a potichu se modlí:

Králi nebeský, utěšiteli, Duchu pravdy, který jsi všude a všechno naplňuješ, poklade dobra a dárce života, přijď a přebývej v nás, očisti nás od každé poskvrny a spas, dobrotivý, naše duše.

Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle. 2x.

Pane, otevři mé rty a má ústa budou zvěstovat tvou chválu.

Pak líbá kněz evangeliář a jáhen oltář.

Pak jáhen skloní hlavu před knězem, drží orár třemi prsty pravé ruky a říká:

Je čas, aby Hospodin jednal. Požehnej, otče.

Kněz žehná jáhna se slovy: Požehnaný je Bůh náš stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Těž jáhen: Pomodli se za mě, otče.

Kněz: Kéž Hospodin vede tvé kroky.

A jáhen opět: Rozpomeň se na mne, svatý otče.

Kněz:

Kéž se na tebe rozpomene Hospodin Bůh ve svém království stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Jáhen: Amen.

A po pokloně vychází severními dveřmi. Postaví se na své místo před královskými dveřmi, třikrát se klaní a potichu se modlí:

Pane, otevři mé rty a má ústa budou zvěstovat tvou chválu.

Pak začíná zpívat: Požehnej, otče.

A kněz začíná: Požehnané je království:

Je vhodné vědět, že pokud slouží kněz bez jáhna, neříká slova, která jsou na proskomidii určena jáhnovi, ani na liturgii slova, která jsou před evangeliem určena jáhnovi. Neříká ani

výzvy: *Požehnej, otče, ani Probodni, otče, ani Je čas, aby Hospodin jednal, ale jen ektenie a modlitby při předkládání darů.*

Jestliže společně slouží více kněží, koná proskomidii pouze jeden z nich. Ostatní necht' z proskomidie neříkají nic.

Na biskupské liturgii začíná kněz proskomidii jako obvykle, pak uloží částice na počest Bohorodičky a svatých. Diskos a kalich přikryje vzduchem, ale nic při tom neříká. Když se zpívá Cherubímská píseň, dokončí biskup sám proskomidii před velkým vchodem.

Liturgie katechumenů

℟.

Požehnané je království Otce i Syna i svatého Ducha nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

℟.

Veliká ektenie

Jáhen nebo kněz: V pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se. (po každé ektenii)

- **Za pokoj z výsosti a za spásu našich duší k Pánovi modleme se.**
- **Za pokoj na celém světě, za blaho svatých Božích církví a za sjednocení všech k Pánovi modleme se.**
- **Za tento svatý chrám a za ty, kteří do něj s vírou, zbožností a bázní Boží vstupují, k Pánovi modleme se.**
- **Za našeho Svatého otce, velekněze všeobecné církve jméno, papeže římského, k Pánovi modleme se.**

- Za našeho nejdůstojnějšího arcibiskupa a metropolitu jméno a za našeho bohumilého biskupa jméno, za ctihodné kněze a jáhny v Kristu, za veškeré duchovenstvo a lid k Pánovi modleme se.
- Za naše světské představitele (nebo našeho krále jméno nebo našeho vladaře jméno) a za veškeré vojsko k Pánovi modleme se.
- Za toto město (nebo tuto vesnici nebo tento svatý klášter), za každé město a zemi a za ty, kteří v nich podle víry žijí, k Pánovi modleme se.
- Za příznivé počasí, hojnost plodů zemských a za pokojné časy k Pánovi modleme se.
- Za cestující, nemocné, trpící, zajaté a za jejich spásu k Pánovi modleme se.

Koná-li se vzpomínka na zemřelé, přidává se toto:

- Za duše všech od věků v pravé víře, v naději ve vzkříšení a život věčný zesnulých našich otců a bratrů, zakladatelů a dobrodinců tohoto svatého chrámu, za naše rodiče a příbuzné zde odpočívající i zapsané i za všechny zemřelé pravověrné křesťany a jejich blažený pokoj k Pánovi modleme se.
- Aby obstáli bez odsouzení na strašném Kristově soudu a jejich duše vstoupily do krajiny živých a na místo světla, kde všichni svatí a spravedliví odpočívají, k Pánovi modleme se.

Za jednotlivé zesulé:

- Za Božího služebníka (nebo Boží služebnici nebo Boží služebníky) jméno a jeho blažený pokoj, a aby mu (nebo jí nebo jim) bylo odpuštěno každé provinění dobrovolné i nedobrovolné, k Pánovi modleme se.
- Aby obstál (nebo obstála nebo obstáli) bez odsouzení na strašném Kristově soudu a jeho duše vstoupila (nebo její duše vstoupila nebo jejich duše vstoupily) do krajiny živých a na místo světla, kde všichni svatí a spravedliví odpočívají, k Pánovi modleme se.
- Abychom byli zbaveni všeho zármutku, hněvu a nouze, k Pánovi modleme se.
- Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Při vzpomínce na přesvatou, přechistou, přeblahoslavenou, slavnou vládkyni naši Bohorodičku a vždy pannu Marii a všechny svaté sami sebe, jeden druhého a celý svůj život Kristu Bohu oddejme.

Lid: Tobě, Pane.

III.

Modlitba první antifony

Kněz se potichu modlí modlitbu první antifony:

Pane, náš Bože, tvá moc je nepopsatelná a tvá sláva nevýstižná, tvá milost je nezměrná a láska k lidem nevýslovná. Ty sám, Vládce, shlédni ve své dobrotě na nás i na tento svatý chrám a uděl nám i těm, kteří se s námi modlí, své hojné milosrdenství a slitování.

Vozhlas:

Nebot' tobě patří veškerá sláva, čest a klanění, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

A sbor zpívá první antifonu.

Jáhen se pokloní, odchází ze svého místa a postaví se před ikonu Krista. Třemi prsty pravé ruky v ní drží orár.

Po ukončení antifony se jáhen vrátí před královské dveře, pokloní se a zpívá:

Znovu a znovu v pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

Při vzpomínce na přesvatou, přechistou, přeblahoslavenou, slavnou vládkyni naši Bohorodičku a vždy pannu Marii a všechny svaté sami sebe, jeden druhého a celý svůj život Kristu Bohu oddejme.

Lid: Tobě, Pane.

II.

Modlitba druhé antifony

Pane, Bože náš, spas svůj lid a žehnej svému dědictví, ochraňuj plnost své církve a posvět' ty, kteří milují krásu tvého domu. Oslav je ve své Božské moci a neopouštěj nás, kteří v tebe doufáme.

Vozhlas:

Neboť tvá je vláda a tvé je království, moc a sláva, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

A sbor zpívá druhou antifonu. Jáhen postupuje stejně jako u první antifony.

Jednorozený Synu i Slovo Boží, jenž jsi nesmrtelný a jenž jsi se kvůli našemu spasení uvolil, že se vtělíš skrze svatou Bohorodičku a pannu Marii a bez toho, aniž by ses změnil byl jiný (než člověk), stal jsi se člověkem a když jsi byl ukřižován, Kriste Bože, smrtí jsi pokořil smrt. Ty, který jsi jedním ze Svaté Trojice a jsi oslavován s Otcem i Duchem svatým, spas nás.

Malá ektenie

A opět jáhen: Znovu a znovu v pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

Při vzpomínce na přesvatou, přechistou, přeblahoslavenou, slavnou vládkyni naši Bohorodičku a vždy pannu Marii a všechny svaté sami sebe, jeden druhého a celý svůj život Kristu Bohu oddejme.

Lid: Tobě, Pane.

III.

Modlitba třetí antifony:

Pane, od tebe máme dar této společné modlitby. Tys slíbil dvěma nebo třem shromážděným ve tvém jménu, že splníš jejich prosby. Vyslyš tedy nyní prosby svých

služebníků k jejich užítku a daruj nám, abychom již v tomto čase poznali tvou pravdu a v budoucím věku nám daruj věčný život.

Vozhlas:

Vždyť ty jsi dobrotivý a milující Bůh a tobě slávu vzdáváme, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Zde se otvírají dveře na malý vchod.

Když sbor zpívá třetí antifonu nebo v neděli blahoslavenství, pak při Sláva: se kněz a jáhen postaví před prestol a třikrát se klanějí. Pak vezme kněz evangeliář a podá ho jáhnovi. Společně obcházejí z pravé strany prestol, vycházejí severními dveřmi a konají malý vchod. Před nimi jdou světloňosi. Na obvyklém místě se zastaví, oba skloní hlavu a jáhen říká: K Pánovi modleme se. Na to se kněz potichu modlí modlitbu vchodu.

℟.

Modlitba vchodu

Pane, náš Vládce a Bože, ty jsi na nebesích ustanovil sbory andělů a archandělů, aby sloužili tvé slávě. Připoj k našemu vchodu i vchod svatých andělů, kteří spolu s námi slouží a oslavují tvou dobrotu.

Neboť tobě patří veškerá sláva, čest a klanění, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Po ukončení modlitby ukazuje jáhen pravou rukou, v níž drží třemi prsty orár, na východ a říká knězi:

Požehnej, otče, svatý vchod.

Kněz žehná vchod a říká:

Požehnaný je vchod tvých svatých nyní i vždycky a na věky věků.

Pak dává jáhen evangeliář knězi k políbení. Když skončí poslední tropar, jáhen se postaví před kněze, trochu pozvedne ruce, ukazuje evangeliář a volá:

Velemoudrost. Povstaňme.

Pak se ukloní a vchází do svatyně. Za ním jde kněz. Jáhen klade evangeliář na prestol a sbor zpívá:

Pojďte, pokloňme se a padněme před Kristem. Spas nás, Synu Boží, který jsi obdivuhodný ve svých svatých, kteří ti zpíváme. Aleluja.

Je-li neděle:

Pojďte, pokloňme se a padněme před Kristem. Spas nás, Synu Boží, který jsi vstal z mrtvých, kteří ti zpíváme. Aleluja.

Těž obvyklé tropary. Kněz se modlí tuto modlitbu:

℣.

Modlitba Trojsvaté písně

Svatý Bože, ty přebýváš mezi svatými, serafíni tě opěvují trojsvatým hlasem, cherubíni tě oslavují a klanějí se ti všechny nebeské mocnosti. Ty jsi vše přivedl od nebytí k bytí, ty jsi stvořil člověka podle svého obrazu a podoby a ozdobil jsi jej všemi svými dary. Ty dáváš prosícímu moudrost i rozum a nepřehlížíš hříšníka, ale vedeš ho ke spasitelnému pokání. Ty jsi učinil, abychom mohli stát i my, tví ubozí a nedůstojní služebníci, v této chvíli před slávou tvého svatého oltáře a vzdávat ti náležitou úctu a slávu. Ty sám, Vládce, přijmi z našich hříšných úst Trojsvatou píseň a navštiv nás ve své dobrotě. Odpusť nám všechny vědomé i nevědomé hříchy, posvět' naše duše i těla a na přímluvu svaté Bohorodičky a všech svatých, v nichž máš od věků zalíbení, nám daruj, abychom ti zbožně sloužili po všechny dny svého života.

Když zpěváci začnou zpívat poslední tropar, jáhen skloní hlavu, třemi prsty pravé ruky drží orár a říká knězi:

Požehnej, otče, čas Trojsvaté písně.

Kněz ho požehná a zvolá:

Vždyť ty jsi svatý, Bože náš, a tobě slávu vzdáváme, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky.

Jáhen přistoupí ke královským dveřím, pozdvihne orár a zvolá k těm, kteří stojí ve chrámě:

A na věky věků.

Lid: Amen.

M.

Trojsvatá píseň

Svatý Bože, svatý Silný, svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi (tříkrát). Sláva Otci, i Synu, i Svatému Duchu, nyní i vždycky, až na věky věků. Amen. Svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi. Svatý Bože, svatý Silný, svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi.

Když lid zpívá Trojsvatou píseň, recitují ji společně i kněz a jáhen. Současně konají před prestolem tři poklony.

Pak jáhen ke knězi:

Rozkaž, otče.

A odcházejí k hornímu sedadlu. Když kněz odchází, říká:

Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně.

Jáhen: Požehnej, otče, horní místo.

Kněz nato: Požehnaný jsi na trůně své královské slávy, jenž sedíš na cherubech, stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Kněz nemá vystupovat na horní místo ani na něm sedět, ale má sedět po jeho straně z jižní strany.

N.

Po ukončení trojsvaté písně vychází jáhen před královské dveře a zpívá:

Vnímejme!

Kněz zvolá: Pokoj všem!

A opět jáhen: Velemoudrost, vnímejme!

Sbor zpívá prokimen, tj. Davidův žalm.

Pak jáhen: Velemoudrost!

A lektor nadpis Apoštola: Čtení z listu svatého apoštola...

A jáhen opět: Vnímejme!

Po přečtení Apoštola kněz říká: Pokoj tobě.

Jáhen: Velemoudrost, vnímejme!

Lid: Aleluja (s verši)

Během zpěvu Aleluja vezme jáhen kadidelnici a kadidlo, přistoupí ke knězi, přijme od něho požehnání, okuřuje křížem prestol, celou svatyni a kněze.

Kněz stojí před prestolem a modlí se tuto modlitbu:

⓪.

Modlitba před evangeliem

Rozněť v našich srdcích, láskyplný Vládce, nehasnoucí světlo tvého Božského poznání a otevři náš duchovní zrak, abychom pochopili zvěst tvého evangelia. Vlož do nás bázeň před tvými příkázáními, abychom překonali žádosti těla, žili duchovním životem a vždy smýšleli a jednali podle tvé vůle. Vždyť ty jsi světlo našich duší i těl, Kriste Bože, a tobě vzdáváme slávu i tvému bezpočátečnému Otci i přesvatému, dobrému a životodárnému tvému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Jáhen odloží kadidelnici na obvyklé místo, přijde ke knězi, skloní před ním hlavu, drží krajními prsty orár, ukazuje na evangeliář a říká:

Požehnej, otče, ohlašovatele poselství svatého apoštola a evangelistu N.

Kněz ho požehná a říká:

Na přimluvu svatého, slavného a ctihodného apoštola a evangelisty jméno ať ti dá Bůh řeč velké moci, aby se naplnilo evangelium jeho milovaného Syna, našeho Pána Ježíše Krista.

A podá mu evangeliář.

Jáhen odpoví: Amen, pokloní se před svatým evangeliářem, přijme jej, vyjde královskými dveřmi a postaví se na ambon nebo na jiné určené místo. Před ním jde přísluhující se svící, přijde k ambonu

Kněz stojí před prestolem obrácen k západu a volá:

Velemoudrost, povstaňme a vyslechněme svaté evangelium.

A dále: Pokoj všem.

Lid: I duchu tvému.

Jáhen: Čtení svatého evangelia od N.

Lid: Sláva tobě, Pane, sláva tobě.

Kněz: Vnímejme.

Jsou-li dva jáhni, ať jeden zpívá

Velemoudrost, povstaňme a také i vnímejme.

*Po ukončení evangelia kněz říká: **Pokoj tobě, hlasateli dobré zvěsti.***

*Lid: **Sláva tobě, Pane, sláva tobě.***

Jáhen vstoupí do svatých dveří, předá evangeliář knězi. Pak svaté dveře zavřou.

ℙ.

Soguba ektenie

Jáhen se postaví na obvyklé místo a začíná:

- **Z celé duše a z celé své mysli všichni vroucně prosme.**

*Lid: **Pane, smiluj se.** (po každé ektenii)*

- **Hospodine, Vševládce, Bože našich otců, prosíme tě, vyslyš nás a smiluj se.**
- **Smiluj se nad námi, Bože, pro své velké milosrdenství, prosíme tě, vyslyš nás a smiluj se.**
- **Prosíme tě i za přítomný lid, který od tebe očekává velké a hojné milosrdenství, za naše dobrodince a všechny pravověrné křesťany.**
- **Ještě se modlíme za pokoj zesnulých služebníků Božích jméno, aby jim bylo odpuštěno každé provinění dobrovolné i nedobrovolné.**

*Lid: **Pane, smiluj se** 3x (po každé ektenii)*

Modlitba úpěnlivé prosby:

Pane, náš Bože, přijmi tyto úpěnlivé modlitby svých služebníků, ve svém velkém milosrdenství se nad námi smiluj a sešli bohatství svých darů nám i všemu svému lidu, který od tebe očekává hojné milosti.

Vozhlas:

Vždyť ty jsi milostivý a láskyplný Bůh a tobě slávu vzdáváme, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

*Lid: **Amen.***

℞.

Pak jáhen:

- **Katechumeni, k Pánovi modlete se.**

Lid: Pane, smiluj se. (po každé ektenii)

- **Pokřtění, modleme se za katechumeny, aby se nad nimi Pán smiloval.**
- **Aby jim zvěstoval slovo pravdy.**
- **Aby jim otevřel evangelium pravdy.**
- **Aby je připojil ke své svaté, všeobecné a apoštolské církvi.**
- **Spas je, smiluj se nad nimi, ochraňuj a zachovej je, Bože, svou milostí.**
- **Katechumeni, skloňte své hlavy před Pánem.**

Lid: Před tebou, Pane.

Modlitba za katechumeny:

Pane, náš Bože, ty přebýváš na výsostech a na ponížené pohlížíš. Tys seslal ke spáse lidského rodu svého jednorozeného Syna a Boha, našeho Pána Ježíše Krista. Shlédni na své služebníky katechumeny, kteří se před tebou sklání a učíň je v příhodný čas hodny koupele znovuzrození, odpuštění hříchů a roucha neporušitelnosti. Připoj je ke své svaté, všeobecné a apoštolské církvi a připočítej je ke svému vyvolenému stádcí.

Vozhlas:

Aby i oni s námi oslavovali tvé slavné a vznešené jméno, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

A kněz rozprostírá obvyklým způsobem iliton.

Jáhen zpívá: Kdo jste katechumeni, odejděte!

Je-li druhý jáhen, volá i on: Katechumeni, odejděte!

A znovu první: Kdo jste katechumeni, odejděte!

Pokřtění, není-li již přítomen nikdo z katechumenů, znovu a znovu v pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Je-li jen jeden jáhen nebo se slouží bez jáhna, tehdy se zpívá:

Kdo jste katechumeni, odejděte! Katechumeni, odejděte! Kdo jste katechumeni, odejděte! A my, věřící, není-li již přítomen nikdo z katechumenů, znovu a znovu v pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

§.

První modlitba věřících

Děkujeme ti, Pane Bože mocností, žes nám dovolil, abychom mohli i v této chvíli stát před tvým svatým oltářem, zvelebovat tvé milosrdenství a prosit tě za hříchy své i lidské poklesky. Přijmi, Bože, naši modlitbu a učiň nás hodnými, abychom ti přinášeli modlitby, prosby a nekrvavé oběti za všechen tvůj lid. A mocí tvého svatého Ducha uschopni nás, které jsi povolal k této službě, abychom tě v každé době a na každém místě s čistým svědomím bez odsouzení a bezúhonně vzývali, abys nás v hojnosti své dobroty vyslyšel a byl k nám milostiv.

Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

Jáhen: Velemoudrost.

Vozhlas:

Neboť tobě patří veškerá sláva, čest a klanění, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Jáhen: Znovu a znovu v pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Druhá modlitba pokřtěných

Znovu a mnohokrát před tebou padáme a k tobě se modlíme, Dobrotivý a plný lásky. Pohlédni na naši modlitbu, očisti naše duše i těla od každé tělesné i duchovní poskvrny a daruj nám v nevinosti a bez odsouzení stát před tvým svatým oltářem. A také těm, kdo

se s námi modlí, daruj, Bože, zdar v životě, prospívání ve víře a v duchovním poznání. Dej jim, aby ti vždy s bázní a láskou sloužili, měli nevinnou a beztrestnou účast na tvých svatých svátostech a stali se tak hodnými tvého nebeského království.

Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

Opět zpívá: Velemoudrost.

Jáhen vchází do svatyně severními dveřmi.

Vozhlas:

Abychom pod ustavičnou ochranou tvé moci vzdávali slávu tobě, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

A otvírají se královské dveře.

Během zpěvu Cherubímské písně bere jáhen kadidelnici, do níž vloží kadidlo, přistupuje ke knězi, přijímá od něho požehnání, okuřuje křížem prestol a celou svatyni, též ikonostas, kněze, sbor a lid. Přitom se modlí 50. žalm.

†.

Cherubímská píseň

Nyní, když cherubíny tajemně představujeme, a životodárné Trojici trojsvatou píseň zpíváme, odložme všechny světské starosti.

Kněz se modlí potichu tuto modlitbu:

Nikdo z těch, kdo jsou spoutáni žádostmi a rozkošemi těla, není hoden předstoupit ani se přiblížit k tobě nebo ti sloužit, Králi slávy. Vždyť sloužit tobě znamená i pro samy nebeské mocnosti velké a úžasné poslání. Ty ses však z nevýslovné a nesmírné lásky k lidem stal beze změny a proměny člověkem a naším veleknězem. Jako Vládce veškerenstva jsi nám odevzdal slavení této liturgické a nekrvavé oběti. Vždyť ty jediný, Pane, náš Bože, vládneš nebem a zemí, cherubíni tě nosí na trůnu, jsi Pán serafínů a král Izraele. Ty jediný jsi svatý a mezi svatými přebýváš. Ty jediný jsi dobrý a ochotný mě vyslyšet. Proto tě prosím: Pohlédni na mě, svého hříšného a nepotřebného služebníka, očisti mou duši a srdce od zlého svědomí a uschopte mě v síle tvého svatého Ducha,

abych oblečen v milost kněžství stál před tímto tvým svatým oltářem a obětoval tvé svaté a přecisté tělo a drahocennou krev. Vždyť přicházím k tobě s hlavou skloněnou a modlím se: Neodvracej ode mě svou tvář a nevylučuj mě z počtu svých služebníků, ale učiň, abych ti mohl já, tvůj hříšný a nehodný služebník, přinést tyto dary. Vždyť ty sám, Kriste Bože náš, je přinášíš a jsi přinášený, ty sám je přijímáš a jsi rozdávaný a tobě slávu vzdáváme i tvému bezpočátečnému Otci i tvému přesvatému, dobrotivému a životodárnému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Po ukončení modlitby a okuřování se kněz s jáhnem postaví před prestol a společně se třikrát modlí cherubímskou píseň. Pokaždé když ji ukončí, jednou se klanějí.

Nyní, když cherubíny tajemně představujeme, a životodárné Trojici trojsvatou píseň zpíváme, odložme všechny světské starosti.

Abychom přijali Krále veškerenstva, andělskými sbory neviditelně provázeného. Aleluja, aleluja, aleluja.

U.

Liturgie věrných

Kněz a jáhen odcházejí k žertveniku. Jáhen jde před knězem. Kněz okuřuje dary a potichu se modlí:

Bože, buď milostiv mně hříšnému.

*Jáhen říká knězi: **Vezmi, otče.***

A kněz bere vozduch a pokládá ho na levé rameno jáhna se slovy:

Pozvedněte ruce ke svatyni a velebte Pána.

Pak bere kněz diskos, který staví velmi pozorně a zbožně jáhnovi na hlavu. Jáhen nese v pravé ruce i kadidelnici. Kněz sám bere do rukou kalich a oba vycházejí severní stranou, přičemž se modlí. Před nimi jdou světlonoši.

Jáhen zpívá:

Na všechny vás, pravověrné křesťany, ať se rozpomene Hospodin Bůh ve svém království stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Kněz zpívá:

Na našeho Svatého otce, velekněze všeobecné církve N., papeže římského, na našeho nejdůstojnějšího arcibiskupa a metropolitu N., na našeho bohumilého biskupa N., (na našeho úctyhodné otce: protoarchimadritu N., archimadritu N., protoigumena N., igumena N.), na všechny kněze, jáhny a mnichy, na naše světské představitele (nebo našeho imperátora nebo našeho krále) a veškeré vojsko, na šlechtné a nezapomenutelné zakladatele a dobrodince tohoto svatého chrámu (nebo tohoto svatého kláštera) i na vás všechny pravověrné křesťany ať se rozpomene Hospodin Bůh ve svém království stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

A zpívá:

Abychom přijali Krále veškerenstva, andělskými sbory neviditelně provázeného. Aleluja, aleluja, aleluja.

Kněz vejde královskými dveřmi a položí kalich na prestol. Z hlavy jáhna bere diskos, který klade vlevo od kalicha. Pak bere pokrývky z diskosu a kalicha a odkládá je na jednu stranu prestolu. Pak bere z ramene jáhna vzduch, který okouří, a přikrývá jím svaté dary. Současně říká:

Ctihodný Josef sňal z kříže tvé přecisté tělo, ovinul je čistým plátnem, natřel vonnými mastmi a položil je do nového hrobu.

Pak vezme kadidelnici z ruky jáhna, třikrát okouří svaté dary a říká:

Pane, obšťastni Sión svou přízní, znovu zbuduj hradby Jeruzaléma. Pak opět najdeš zalíbení v zákonitých obětech, v celopalech a žertvách, na oltář ti budou klást býčky.

Když vrátí kadidelnici, obrátí se k jáhnovi: Vzpomeň na mě, oltářní bratře.

Jáhen k němu: Kéž se na tvé kněžství rozpomene Hospodin Bůh ve svém království.

A kněz: Modli se za mě, oltářní bratře.

Jáhen skloní hlavu, drží třemi prsty pravé ruky orár a obrátí se ke knězi:

Duch svatý na tebe sestoupí a moc Nejvyššího tě zastíní.

Kněz: Týž Duch kéž s námi působí po všechny dny našeho života.

A jáhen k němu: Vzpomeň na mě, svatý otče.

Kněz:

Kéž se na tebe rozpomene Hospodin Bůh ve svém království stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Jáhen: Amen.

∇.

Ektenia nad dary

Pak se ukloní knězi, vyjde severními dveřmi, postaví se na obvyklé místo a zpívá:

Doplňme naše modlitby k Pánovi.

Lid: Pane, smiluj se.

Za předložené vzácné dary k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Za tento svatý chrám a za ty, kteří do něj s vírou, zbožností a bázní Boží vstupují, k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Abychom byli zbaveni všeho zármutku, hněvu a nouze, k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Modlitba předkládání darů po jejich postavení na prestolu:

Pane, Bože všemohoucí, ty jediný jsi svatý a přijímáš oběť od těch, kdo tě celým srdcem vzývají. Přijmi modlitby i nás hříšných, přines je ke svému svatému oltáři a učiň nás způsobilými přinášet ti dary a duchovní oběti za hříchy své a lidskou nevědomost. Dej, ať u tebe nalezneme milost, aby ti byla naše oběť příjemná. Kéž milost tvého svatého Ducha spočine na nás, na předložených darech i na všem tvém lidu.

Jáhen: Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

Abychom tento den prožili dokonale, svatě a bez hříchu, Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane.

Anděla pokoje, věrného strážce a ochránce našich duší a těl, od Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane.

Odpuštění našich hříchů a provinění od Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane.

To, co je dobré a užitečné pro naše duše a pokoj pro svět, od Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane.

Abychom zbývající čas našeho života prožili v pokoji a pokání, Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane.

Aby ukončení našeho života bylo křesťanské, bez bolesti a zahanbení a abychom dali dobrou odpověď na strašném Kristově soudu, Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane.

Při vzpomínce na přesvatou, přecistou, přeblahoslavenou, slavnou vládkyni naši Bohorodičku a vždy pannu Marii a všechny svaté sami sebe, jeden druhého a celý svůj život Kristu Bohu oddejme.

Lid: Tobě, Pane.

Vozhlas:

Pro štědrost tvého jednorozeného Syna, s kterým jsi velebený spolu s tvým přesvatým, dobrým a životodárným Duchem nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Kněz: Pokoj všem.

Lid: I duchu tvému.

Jáhen: Milujme se navzájem, abychom jednomyslně vyznávali:

Lid: Otce i Syna i svatého Ducha, Trojici jednopodstatnou a nerozdílnou.

Kněz se třikrát pokloní a potichu se modlí:

Miluji tě, Hospodine, má sílo, Hospodine, má skálo, mé útočiště. 3x.

A líbá zakryté svaté dary. Nejdříve diskos, pak kalich a okraj prestolu před sebou. Je-li více kněží, líbají dary všichni a též i sebe navzájem na ramena.

Představený říká: Kristus mezi námi.

A ten, kdo byl pozdraven políbením, říká: Je a bude.

Jsou-li dva jáhni, líbá každý z nich svůj orár tam, kde je znamení kříže, pak i sebe navzájem na ramena a zdraví se stejně jako kněží. Je-li jáhen sám, uklání se na místě, kde stojí, líbá svůj orár na místě, kde je na něm znamení kříže, a hlasitě zpívá:

Dveře, dveře, velemoudrost, vnímejme!

W.

Vyznání víry

Kněz nadzdvihne vozduch a drží ho nad svatými dary. Slouží-li více kněží, drží společně vozduch nad svatými dary, pohybují jím a spolu s lidem se modlí vyznání víry.

Věřím v jednoho Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země, všeho viditelného i neviditelného. Věřím v jednoho Pána Ježíše Krista, jednorozeného Syna Božího, který se zrodil z Otce přede všemi věky: Světlo ze Světla, pravý Bůh z pravého Boha, zrozený ne stvořený, jedné podstaty s Otcem: skrze něho všechno je stvořeno. On pro nás lidi a pro naši spásu sestoupil z nebe. Skrze Ducha svatého přijal tělo z Marie Panny a stal se člověkem. Byl za nás ukřižován, za dnů Poncia Piláta byl umučen a pohřben. Třetího dne vstal z mrtvých podle Písma. Vstoupil do nebe, sedí po pravici Otce. A znovu přijde, ve slávě, soudit živé i mrtvé a jeho království bude bez konce. Věřím v Ducha svatého, Pána a dárce života, který z Otce [i Syna] vychází, s Otcem i Synem je zároveň uctíván a oslavován a mluvil ústy proroků. Věřím v jednu, svatou, všeobecnou, apoštolskou církev. Vyznávám jeden křest na odpuštění hříchů. Očekávám vzkříšení mrtvých a život budoucího věku. Amen.

Jáhen: Stůjme důstojně a v bázni, pozorně vnímejme, abychom v pokoji přinesli svatou oběť.

Lid: Milost pokoje a oběť chvály.

X.

Kněz políbí vozduch a odkládá ho na určené místo. Přitom říká:

Milost našeho Pána Ježíše Krista

Jáhen se pokloní a vchází do svatyně. Pak vezme ripidu²⁵⁷ a ovívá dary. Nepoužívá-li se ripida, ovívá je jedním z pokrovců.

Anafora

Vozhlas s úvodním požehnáním a dialogem:

Milost našeho Pána Ježíše Krista, láska Boha Otce a společenství svatého Ducha ať je se všemi vámi.

Lid: I s duchem tvým.

Kněz se obrací na východ: Vzhůru srdce.

Lid: Máme je u Pána.

Kněz: Vzdávejme díky Pánovi.

Lid: Je důstojné a správné klanět se Otci i Synu i svatému Duchu, Trojici jednopodstatné a nerozdílné.

Prolog

Kněz se modlí:

Je důstojné a spravedlivé, abychom tě opěvovali, žehnali tě, chválili, děkovali ti a klaněli se ti na každém místě, kde vládneš. Vždyť ty jsi Bůh nevýslovný, nepochopitelný, neviditelný a nevýstižný. Ty jsi věčný, jsi stále stejný, ty i tvůj jednorozený Syn i tvůj svatý Duch. Ty jsi nás od nebytí přivedl k bytí, a když jsme padli, opět jsi nás pozvedl a neopustil jsi nás, ale učinil jsi vše, abys nás dovedl do nebe a daroval nám své budoucí království. Za to všechno ti děkujeme i tvému jednorozenému Synu i tvému svatému Duchu: za vše o čem víme i o čem nevíme, za všechna tvá dobrodiní zjevná i skrytá, která jsi nám prokázal. Děkujeme ti i za tuto službu, kterou ses rozhodl přijmout z našich rukou, i když tě obklopují tisíce archandělů a desetitisíce andělů, cherubové i šestikřídlí mnohoocí serafové, na perutích se vznášející.

²⁵⁷ "Sú to vejare, ktorými sa odháňal hmyz od svätých darov. Zvyčajne sú z plátne alebo z dlhších doštičiek, na ktorých sú zobrazené podoby šesťkridlych serafínov. Znamenajú neviditeľné obletovanie nebeských mocností okolo svätých Darov." - IFKO, M. Ripida [online]. Zoe.sk - E-zine Prešovskej eparchie, 2006-2007 [cit. 2007-06-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.zoe.sk/?zoepedia&heslo=Ripida>>.

Jáhen vezme hvězdu z diskosu, činí jí nad diskosem znamení kříže, políbí ji a odkládá.

Vozhlas:

Vítěznou píseň zpívají, jásají, plesají a volají.

Andělská píseň

Lid:

Svatý, Svátý, Svátý, Pán, Bůh zástupů. Nebe i země jsou plny tvé slávy. Hosana na výsostech. Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně. Hosana na výsostech.

Jáhen přichází k prestolu a postaví se z jeho pravé strany. Do ruky vezme ripidu, tiše, soustředěně a s bázní jí ovívá svaté dary, aby na ně nic nepadlo.

Y.

Poandělská píseň

Kněz se modlí:

S těmito blaženými mocnostmi, láskyplný Vládce, i my zpíváme a voláme: Vpravdě jsi svatý a přesvatý, ty i tvůj jednorozený Syn i tvůj svatý Duch. Svátý jsi a přesvatý a velkolepá je tvá sláva. Ty jsi tak miloval svět, že jsi daroval svého Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný:

Naratio institutionis (ustavující vypravování) se slovy ustanovení

On přišel mezi nás, a když naplnil celý tvůj plán spásy, v noci, kdy byl vydán, či spíše, když sám sebe vydal za život světa, vzal do svých svatých a přechistých rukou chléb, vzdal díky, požehnal jej (a žehná), posvětil, lámal, dal svým svatým učedníkům apoštolům a řekl:

Z.

Vozhlas:

VEZMĚTE A JEZTE, TOTO JE MOJE TĚLO, KTERÉ SE LÁME ZA VÁS NA ODPUŠTĚNÍ HŘÍCHŮ.

Kněz s jáhnem se klanějí.

Lid: Amen.

Když kněz říká tato slova, jáhen ukazuje orárem, který drží třemi prsty pravé ruky, na diskos. Stejně i při slovech: Pijte z něho všichni: ukazuje orárem na kalich.

Kněz potichu:

PODOBNĚ VZAL PO VEČEŘI I KALICH (a opět žehná) A ŘEKL:

Vozhlas:

PIJTE Z NĚHO VŠICHNI, TOTO JE MÁ KREV NOVÉ SMLOUVY, KTERÁ SE VYLÉVÁ ZA VÁS A ZA MNOHÉ NA ODPUŠTĚNÍ HŘÍCHŮ.

A opět se kněz a jáhen klanějí.

Lid: Amen.

Slouží-li Božskou liturgií více kněží, říkají slova Páně společně.

Anamneze s obětováním

Kněz se modlí:

Když si tedy připomínáme toto spasitelné přikázání a vše, co se pro nás stalo: kříž, hrob, zmrtvýchvstání třetího dne, vstoupení na nebesa, zasednutí po pravici, slavný a strašný druhý příchod,

Vozhlas:

tvé z tvého tobě přinášíme za všechny a za všechno.

Při těchto slovech překříží jáhen ruce, pozdvihuje jimi diskos a kalich a pokorně se sklání.

Lid: Opěvujeme tě, velebíme tě, děkujeme ti, Pane, a prosíme tě, Bože náš.

Ž.

Epikleze (konsekrační i komunální)

Kněz se modlí:

**Při přinášení této duchovní a nekrvavé služby tě prosíme, vzýváme a pokorně žádáme:
Sešli svého svatého Ducha na nás a tyto předložené dary.**

Jáhen odloží ripidu, přijde blízko ke knězi a oba se třikrát pokloní před svatým prestolem.

Jáhen též skloní hlavu, ukazuje orárem na svatý chléb a potichu říká:

Požehnej, otče, svatý chléb.

Kněz se skloní, žehná svatý chléb a říká:

A učň chléb tento drahocenným tělem tvého Krista.

Jáhen: Amen.

A znovu jáhen: Požehnej, otče, svatý kalich.

Kněz jej žehná a říká: A co je v kalichu tomto drahocennou krví tvého Krista

Jáhen: Amen.

Kněz žehná oboje svaté způsoby a říká: Proměniv je Svatým Duchem tvým.

Jáhen: Amen, amen, amen.

Jáhen se ukloní knězi a přejde na místo, kde stál dříve.

Kněz se modlí:

Aby byly přijímajícím k občerstvení duše, k odpuštění hříchů, ke společenství ve tvém svatém Duchu, k uskutečnění nebeského království, k posílnění důvěry v tebe a ne k soudu či odsouzení.

Přímluvná modlitba

Přinášíme ti tuto duchovní službu za ve víře zesnulé praotce, otce, patriarchy, proroky, apoštoly, kazatele, zvěstovatele evangelia, mučedníky, vyznavače, askety i za každou spravedlivou duši, která ve víře skonala.

Kněz vezme kadidelnici a zvolá:

Především za přesvatou, přechistou, přeblahoslavenou, slavnou Vládkyni naši Bohorodičkou a vždy pannu Marii.

A okuřuje třikrát zpředu prestol.

Pak okuřuje jáhen dokola prestol a vzpomíná na zemřelé dle vlastního uvážení.

Lid zpívá:

Je důstojné velebit tě, Bohorodičko, vždy blahoslavenou a neposkvrněnou Matku Boha našeho. Čestnější jsi nežli cherubíni a neporovnatelně slavnější než serafíni, bez porušení jsi porodila Boha Slovo, jsi pravá Bohorodička a my tě velebíme.

Místo Je důstojné se o určených svátcích zpívá irmos 9. písni s jeho přízpěvem.

Kněz se modlí:

Za svatého proroka, předchůdce a křtitele Jana, za svaté, slavné a ctihodné apoštoly, za svatého jméno, jehož památku slavíme, a za všechny tvé svaté, na jejichž přímluvu na nás, Bože, shlédni.

A rozpomeň se na všechny, kteří zemřeli v naději na vzkříšení a věčný život.

A vzpomíná jmenovitě zesnulé, které chce, a říká:

A dej jim odpočinek tam, kde září světlo tvé tváře.

Ještě tě, Pane, prosíme, aby ses rozpomněl na všechny pravověrné biskupy, kteří správně hlásají slovo tvé pravdy, na všechny kněze, jáhny v Kristu a veškeré duchovenstvo.

Přinášíme ti též tuto duchovní službu za svatou, všeobecnou a apoštolskou církev, za ty, kdo zachovávají čistotu a přebývají v počestném životě, za naše světské představitele (nebo za našeho krále jméno nebo za našeho vladaře jméno) a za veškeré vojsko. Daruj jim (nebo mu) vládu v míru, abychom pod jejich (nebo jeho) ochranou žili pokojně a tiše počestným a čistým životem.

AB.

Diptychy (prosby za živé i zemřelé)

A pak:

Především se rozpomeň, Pane, na našeho Svatého otce, velekněze všeobecné církve N., papeže římského, na našeho nejdůstojnějšího arcibiskupa a metropolitu N., na našeho

bohumilého biskupa N. Zachovej je svým svatým církvím v pokoji, neporušené, statečné, v plném zdraví, aby po mnohé dny svého života správně hlásali slovo tvé pravdy.

Jáhen vzpomíná na živé.

Lid: I na všechno i na všechny.

Kněz se modlí:

Rozpomeň se, Pane, na toto město, v němž (nebo na tuto vesnici, v níž nebo na tento klášter, v němž) žijeme a na všechna města a krajiny a všechny, kdo v nich podle víry žijí. Rozpomeň se, Pane, na cestující, choré, trpící, zajaté a jejich spásu. Rozpomeň se, Pane, na dárce a dobrodince tvých svatých chrámů a na ty, kdo se starají o potřebné, a nám všem sešli své milosti.

Zde jmenovitě vzpomíná na všechny živé, které chce.

Vozhlas:

A dej nám, abychom jedněmi ústy a jedním srdcem oslavovali a opěvovali tvé vznešené a úctyhodné jméno, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Kněz se obrátí ke dveřím, žehná a zvolá:

A milost velkého Boha a Spasitele našeho Ježíše Krista ať je se všemi vámi.

Lid: I s duchem tvým.

AC.

Ektenie před modlitbou Otče náš

Jáhen se postaví na obvyklé místo a zpívá:

Při vzpomínce na všechny svaté znovu a znovu v pokoji k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Za předložené a posvěcené četné dary k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Aby je náš láskyplný Bůh přijal na svůj svatý, nebeský a vznešený oltář jako libou duchovní vůni a nám seslal svou milost a dary svatého Ducha, k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Abychom byli zbaveni všeho zármutku, hněvu a nouze, k Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

Kněz se modlí:

Tobě, láskyplný Pane, svěřujeme celý náš život i naději, prosíme tě, vzýváme tě a pokorně žádáme: Učiň nás hodnými, abychom tvé nebeské svátosti tohoto svatého duchovního stolu přijali s čistým svědomím, k odpuštění hříchů a prominutí vin, ke společenství ve tvém svatém Duchu, k získání dědictví v nebeském království, k posílení důvěry v tebe a ne k soudu nebo odsouzení.

Jáhen:

Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

- Abychom tento den prožili dokonale, svatě a bez hříchu, Pána prosme.

Lid: Dej nám, Pane. (po každé ektenii)

- Anděla pokoje, věrného strážce a ochránce našich duší a těl, od Pána prosme.
- Odpuštění našich hříchů a provinění od Pána prosme.
- To, co je dobré a užitečné pro naše duše a pokoj pro svět, od Pána prosme.
- Abychom zbývající čas našeho života prožili v pokoji a pokání, Pána prosme.
- Aby ukončení našeho života bylo křesťanské, bez bolesti a zahanbení a abychom dali dobrou odpověď na strašném Kristově soudu, Pána prosme.
- Vyprosíte si jednotu ve víře a společenství svatého Ducha, sami sebe, jeden druhého a celý svůj život Kristu Bohu oddejme.

AD.

Kněz vozhlás:

A dovol, Vládce, abychom s důvěrou a bez odsouzení směli vzývat tebe, nebeského Otce, a modlit se.

Lid:

Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvět' se jméno tvé. Přijď království tvé. Bud' vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi. Chléb náš vezdejší dej nám dnes. A odpust' nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům. A neuved' nás v pokušení, ale zbav nás od zlého.

Kněz:

Neboť tvé je království i moc i sláva, Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Kněz: Pokoj všem.

Lid: I duchu tvému.

Jáhen: Hlavy svoje před Pánem skloňte.

Lid: Před tebou, Pane.

Kněz se modlí:

Děkujeme ti, neviditelný Králi, neboť svou nesmírnou mocí jsi vše stvořil a hojností své milosti jsi vše přivedl od nebytí k bytí. Ty sám, Vládce, pohlédni z nebes na ty, kteří před tebou sklánějí své hlavy, vždyť se neklanějí bytosti z těla a krve, ale tobě, vznešený Bože. Proto, Pane, urovnávej naše cesty podle našich potřeb k dobrému: plav se s plavíci, cestuj s cestujícími a choré uzdravuj, lékaři duší i těl.

Vozhlas:

Milostí, štědrostí a láskou tvého jednorozeného Syna, s nímž jsi velebený spolu s tvým přesvatým, dobrým a životodárným Duchem nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Kněz se modlí:

Pane Ježíši Kriste, Bože náš, shlédni na nás ze svého svatého příbytku, z trůnu slávy tvého království. Přijď a posvět' nás. Ty s Otcem na výsostech trůníš a s námi zde neviditelně přebýváš. Rač nám svou mocnou rukou podat své přecisté tělo a drahocennou krev a skrze nás všem lidem.

Během této modlitby stojí jáhen před královskými dveřmi a přepásává se orárem ve znaku kříže.

AE.

Kněz se pokloní, stejně tak i jáhen, a na místě, kde stojí, se oba třikrát potichu modlí:

Bože, buď milostiv mně hříšnému.

Když jáhen vidí, že se kněz dotýká rukama svatého chleba, aby pozdvihoval, zpívá:

Vnímejme.

Kněz pozvedne svatý chléb a volá:

Svaté svatým!

Lid:

Jediný je svatý, jediný je Pán, Ježíš Kristus, ke slávě Boha Otce. Amen.

A zpívá se při častech dne nebo svatého.

Jáhen vejde do svatyně, postaví se vpravo od kněze a říká:

Rozlom, otče, svatý chléb.

Kněz jej pozorně a zbožně láme na čtyři části a říká:

Láme a rozdělujeme se Beránek Boží, který se láme, ale nedělí, vždy je požíván, ale nikdy ho neubývá a přijímající posvěcuje.

Části svatého beránka ukládá kněz na diskos tak, aby vytvořily znak kříže, přičemž probodnutí je obrácené vzhůru. Částice označenou IC položí nahoru, tj. na východní stranu, XC dolů, tj. na západní stranu, NI na severní stranu a KA na jižní tak, jak je to zobrazeno:

Pak bere část IC a vkládá ji do kalicha. Částice XC rozdělí mezi kněze a jáhny. Zbývající částice NI a KA jsou pro přijímající. Ty se rozdělí na menší části, aby jich byl dostatek.

Jáhen ukazuje orárem na kalich a říká:

Naplň, otče, svatý kalich.

Kněz vezme částice IC, která je nahoře, dělá jí nad kalichem znamení kříže a říká:

Plnost svatého Ducha.

Jáhen: Amen.

AF.

[Jáhen bere teplotu, tj. nádobku s horkou vodou, a říká knězi:

Požehnej, otče, teplotu.

Kněz ji žehná a říká:

Požehnaná je teplota tvých svatých stále, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

A jáhen nalévá do kalicha trochu horké vody na způsob kříže se slovy:

Teplota víry, plná Ducha svatého. Amen.

Pak odloží teplotu a postaví se nedaleko.]

AG.

Kněz říká:

Jáhne, přístup.

Jáhen přistoupí a koná zbožně poklonu.

Kněz drží svatý chléb a podává ho jáhnovi. Jáhen mu libá ruku, přijímá svatý chléb a říká:

Podej mi, otče, drahocenné a svaté tělo Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista.

Kněz říká:

Drahocenné, svaté a přecisté tělo Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista se podává jáhnu N. na odpuštění jeho hříchů a k životu věčnému.

A jáhen odchází za prestol, sklopí hlavu a stejně jako kněz se modlí:

Věřím, Pane: a další.

Podobně vezme i kněz jednu z částic svatého chleba a říká:

Drahocenné, svaté a přecisté tělo Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista se podává mně, knězi jméno na odpuštění mých hříchů a k životu věčnému. Amen.

AHI.

Pak skloní hlavu a modlí se:

Věřím, Pane, a vyznávám, že ty jsi vskutku Kristus, Syn Boha živého, který jsi přišel na svět spasit hříšníky, z nichž první jsem já.

Těž:

Přijmi mě dnes, Synu Boží, za účastníka své tajemné večeře, neboť neznám tajemství nepřátelům tvým, ani tě nepolíbím jako Jidáš, ale jako lotr se ti vyznávám:

Těž:

Rozpomeň se, Pane, na mě, když přijdeš do svého království.

Rozpomeň se, Vládce, na mě, když přijdeš do svého království.

Rozpomeň se, Svatý, na mě, když přijdeš do svého království.

Aby mi přijímání tvých svatých svátostí, Pane, nebylo na soud nebo k odsouzení, ale k uzdravení duše a těla.

Bože, milostiv buď mně hříšnému. Bože, očisti mé hříchy a smiluj se nade mnou. Bezpočtukrát jsem zhřešil, Pane, odpusť mi.

A přijímají z dlaně se strachem a důvěrou svaté přijímání.

Kněz se též skloní, uchopí oběma rukama svatý kalich, přijímá z něj a říká:

Drahocennou a svatou krev Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista přijímám já, kněz jméno na odpuštění svých hříchů a k životu věčnému. Amen.

Utře si ústa a okraj kalicha do lentionu, který drží v rukou, se slovy:

Hle, dotkl se mých úst a snímá mé nepravosti a mé hříchy očistí.

Potom zve jáhna se slovy: Jáhne, přistup.

Jáhna přistoupí, jednou se ukloní a říká: Hle, přicházím k nesmrtelnému králi a Bohu našemu.

Podej mi, otče, drahocennou a svatou krev Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista.

Kněz říká:

Drahocennou a svatou krev Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista přijímá Boží služebník jáhen N. na odpuštění svých hříchů a k životu věčnému.

Když jáhen přijme, kněz říká:

Hle, dotkl se tvých úst a snímá tvé nepravosti a tvé hříchy očistí.

AI.

Pro věřící, kteří se chtějí účastnit svatého přijímání rozdrobí kněz dvě zbývající částice svatého Beránka, tj. NI a KA, na malé části a jáhen je společně s ostatními proměněnými částicemi vkládá do kalicha.

Kalich přikrývá pokrovcem a též na diskos klade hvězdu a pokrovec.

Pak se otvírají dveře svatyně. Jáhen se jednou ukloní před knězem, bere od něj zbožně kalich, vchází do královských dveří, pozvedá kalich, který ukazuje lidem, a zpívá:

S bázní Boží, s vírou a láskou přistupte!

Lid:

Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně. Bůh je Pán a zjevil se nám.

Po modlitbě Věřím, Pane, a vyznávám: věřící jednotlivě přistupují, s bázní a pokorou se klanějí a ruce mají složené na prsou. Takto přistupují k přijímání všichni věřící.

Kněz při podávání říká:

Drahocenné, svaté a přečisté tělo a krev Pána a Boha i Spasitele našeho Ježíše Krista přijímá Boží služebník (Boží služebnice) N. na odpuštění svých hříchů a k životu věčnému. Amen.

Takto se podává všem.

AJ.

Po přijímání vchází kněz do svatyně a klade svátost na prestol.

Pak kněz žehná lid kalichem na způsob kříže a zpívá:

Spas lid svůj, Pane, a požehnej dědictví své.

Kněz se obrátí k prestolu, třikrát jej okouří a potichu říká:

Bože, vznes se na nebesa a nad celou zemí necht' je tvá sláva.

Lid zpívá:

Viděli jsme světlo pravé, přijali jsme Ducha nebeského, našli jsme víru pravou. Nerozdílné Trojici se klaníme, vždyť ona nás spasila.

Kněz vezme diskos a položí ho na jáhnovu hlavu. Jáhen ho zbožně vezme, dívá se ke královským dveřím, nic neříká a odchází k žertveniku, kde diskos pokládá. Kněz se ukloní, vezme kalich, obrací se ke královským dveřím, dívá se na lid a tiše říká:

Požehnaný je Bůh náš...

A hlasitě:

...stále, nyní i vždycky a na věky věků.

A odchází k žertveniku, kde položí svaté dary.

Lid: Amen.

Ať se naplní ústa naše chválou tvojí, Pane, abychom opěvovali tvoji slávu, že jsi nás uznal za hodné přijmout tvoje svaté, Božské, nesmrtelné a životodárné svátosti. Upevni nás, Bože, ve své svatosti, abychom se po všechny dny učili tvé pravdě. Aleluja, aleluja, aleluja.

Jáhen si rozváže orár, vychází severními dveřmi, postaví se na obvyklé místo a zpívá:

Když jsme přijali Božské, svaté, přecisté, nesmrtelné, nebeské, životodárné a úžasné svátosti, důstojně děkujeme Pánovi.

Lid: Pane, smiluj se.

Zastaň se, spas, smiluj se nad námi a zachovej nás, Bože, svou milostí.

Lid: Pane, smiluj se.

Když jsme si vyprosili celý den dokonalý, svatý, pokojný a bez hříchu, sami sebe, jeden druhého a celý svůj život Kristu Bohu oddejme.

Lid: Tobě, Pane.

AK.

Modlitba díky

Děkujeme ti, láskyplný Vládce, dobrodinče našich duší, že jsi nás i dnes učinil hodné přijetí tvých nebeských a nesmrtelných svátostí. Urovnej naše cesty, upevňuj nás ve své bázni, ochraňuj náš život a upevňuj naše kroky na přímluvu a modlitby slavné Bohorodičky a vždy panny Marie i všech tvých svatých.

Vozhlas:

Vždyť ty jsi naše posvěcení a my ti slávu vzdáváme, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

AL.

Otpust

Kněz: Odejďme v pokoji.

Lid: Ve jménu Pánově.

Jáhen: K Pánovi modleme se.

Lid: Pane, smiluj se.

AM.

Zaambonová modlitba *hlasitě:*

Pane, ty žehnáš ty, kteří ti žehnají, a posvěcuješ ty, kteří v tebe doufají. Spas lid svůj a požehnej své dědictví, ochraňuj plnost své církve a posvěcuj ty, kteří milují krásu tvého domu. Oslav je svou Božskou mocí a neopouštěj nás, kteří v tebe doufáme. Daruj pokoj světu, svým církvím, kněžím, našim světským představitelům (nebo našemu vladaři nebo našemu králi) a všemu svému lidu. Vždyť vše dobré a každý dokonalý dar pochází od tebe, Otce světél. A tobě vzdáváme slávu, díky a poklonu, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Těž: Necht' je jméno Pánovo velebeno od nyní až na věky. 3x, a žalm 33: Ustavičně chci velebit Hospodina:

Když se kněz modlí zaambonovou modlitbu, stojí jáhen na pravé straně před ikonou Spasitele. Má sklopenou hlavu a v ruce drží orár až do ukončení modlitby. Po jejím ukončení vchází kněz královskými dveřmi do svatyně, jde k žertveníku a současně se modlí následující modlitbu.

Modlitba při požívání svatých darů:

Kriste, Bože náš, ty sám jsi naplněním zákona i proroků. Tys naplnil celý Otcův plán naší spásy. Naplň tedy naše srdce radostí a veselím stále, nyní i vždycky a na věky věků. Amen.

Jáhen vejde severní stranou a s bázní a úctou požije svaté dary. Kněz vyjde rozdávat lidu antidor.

Po ukončení žalmu a rozdání antidoru zvolá:

Ať na vás spočine požehnání Hospodinovo, skrze jeho milost a lásku stále, nyní i vždycky a na věky věků.

Lid: Amen.

Kněz: Sláva tobě, Kriste Bože, naděje naše, sláva tobě.

Lid: Sláva..., i nyní: Pane, smiluj se 3x. Pane, požehnej nás.

AN.

Kněz:

Kristus, pravý Bůh náš, na přímluvu své přečisté Matky (a dalších), našeho svatého otce Jana Zlatoústého, arcibiskupa cařihradského, svatého N., jemuž je zasvěcen chrám, svatého N., jehož památku dnes vzpomínáme a všech svatých necht' se nad námi smiluje a spasí nás, neboť je dobrý a miluje nás.

Lid: Amen.

AO.

Závěrečné modlitby a zpěvy

Při slavnostních a mimořádných liturgiích zpívá kněz „mnoholitstvie“, obrácen k lidu:

Uděl, Pane, Svatému otci, veleknězi všeobecné církve jméno, papeži římskému, mnohé a šťastné roky.

Lid zpívá: Mnoho roků. (Mnogalia lieta)

Kněz: Uděl, Pane, našemu biskupu N. mnohé a šťastné roky.

Lid: **Mnoho roků, šťastných roků, ať sám náš Pán daruje Vám. Pokoj, zdraví a spasení, mnoho roků, šťastných roků.**

Kněz: **Uděl, Pane, všem kněžím i mnichům, všem našim otcům i bratřím i všem pravověrným křesťanům mnohé a šťastné roky.**

Lid: **Mnoho roků.**

Kněz vstoupí do svatyně, odkládá kněžská roucha a říká:

Nyní můžeš, Pane, propustit svého služebníka podle svého slova v pokoji, neboť moje oči uviděly tvou spásu, kterou jsi připravil pro všechny národy: světlo k osvětlení pohanům a k slávě tvého izraelského lidu.

Trojsovaté až po Otče náš:

Tropar na propuštění, hlas 8:

Milost tvých úst zazářila jako světlo ohně a osvětila celý svět. Nehledala na světě poklady bohatství, ale ukázala nám velikost pokory. Nejen svými slovy nás uč, otče Jene Zlatoústý, ale pros Slovo, Krista Boha, aby spasil naše duše.

Sláva, kondak, hlas 6:

Podoben: Jéze o nás:

Z nebe jsi přijal milost Boží a svými ústy všechny učíš klanět se jedinému Bohu v Trojici, blažený a ctihodný Jene Zlatoústý. Za to ti chválu vzdáváme, vždyť ty jsi učitel, který nám zjevuje Boží pravdy.

I nyní, bohorodičnick:

Nezahanbitelná zastánkyně křesťanů a neustálá orodovnice u Tvůrce, nepohrdej hlasy modliteb hříšníků. Pospěš dobrotivě na pomoc nám, kteří vroucně k tobě voláme: „Urychli modlitbu a upros Vládce. Oroduj vždy, Bohorodičko, za ty, kteří tě uctívají.“

Jestliže kněz chce, může se pomodlit i tropar dne.

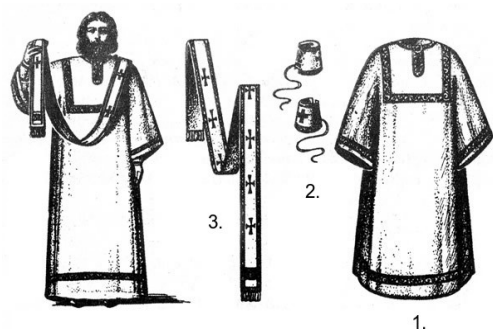
Pane, smiluj se 12x. Čestnější jsi: Sláva..., i nyní:

A koná propuštění.²⁵⁸

²⁵⁸ ČÍŽEK, A. *Řád svaté Božské liturgie* [online]. [2002], 13.4.2002 [cit. 2007-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.acizek.nfo.sk/teolog/liturgtexty/index.htm>>.

Příloha II.**Bohoslužebné oděvy**

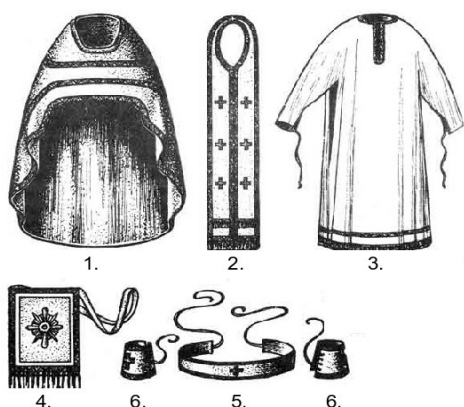
Diákon:

obr. 1

1. stichar – řec. sticharion
2. nárukávníky – řec. epimanika
3. orar – řec. oraion

Kněz:

Obr. 2

1. felon – řec. felonion
2. epitrichil – řec. epitrichelion
3. stichar – řec. stichavrion
4. nábederník
5. pás – řec. dzzone – slav. Pojas
6. nárukávníky – řec. epimanika²⁵⁹

²⁵⁹ MILKO, Pavel. *Rozdělení chrámu*. [online]. 19. 2. 2005. www.dogmatika.wz.cz. 2005 [cit. 2007-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/liturg.pdf>>.

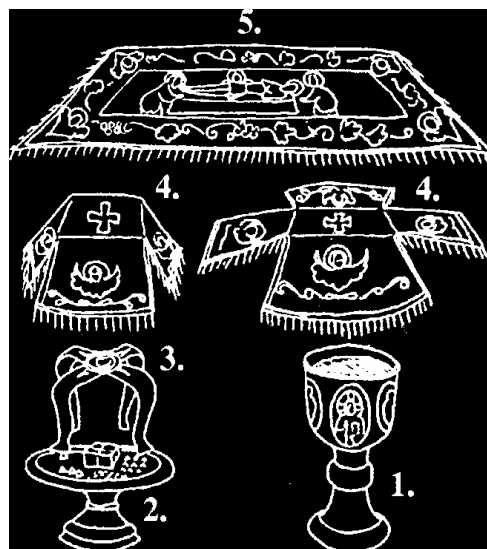
Příloha III.**Bohoslužebné předměty**

1. kalich – řec. poterion – slav. potir
2. diskos – řec. diskarion
3. hvězdice – řec. asther – slav. zvezdica
4. pokrovce (pokrytí) – řec. kalymma – slav. pokrov
5. aer – řec. aer – slav. vozduch

kopí – řec. logche – slav. kopie

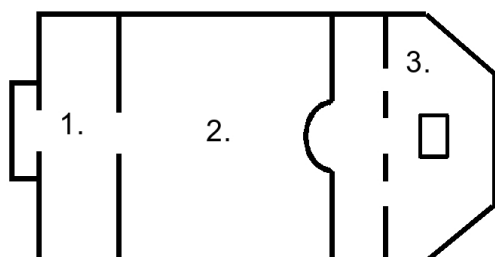
lžička – řec. lavis

houbička – řec. mysa – slav. guba²⁶⁰

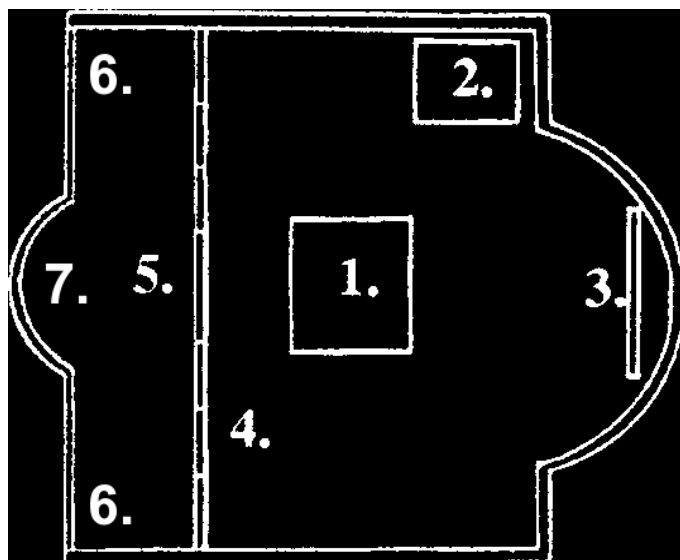
Obr. 3

²⁶⁰ MILKO, Pavel. *Rozdělení chrámu*. [online]. 19. 2. 2005. www.dogmatika.wz.cz. 2005 [cit. 2007-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/liturg.pdf>>.

Příloha IV.**Rozdělení kostela**

Obr. 4

1. předsíň – řec. pronaos - slav. Pritvor
2. loď – řec. naos – slav. Korabl
3. oltář – řec. thysiasterion (bema, hieration) – slav. altar

Prostor u ikonostasuZa ikonostasem (oltář):

Obr. 5

1. prestol – řec. trapedza
2. žertvennik – řec. thysiasterion
3. horní místo – řec. ano kathedra – slav. gornij prestol
4. ikonostas

Před ikonostasem (loď):

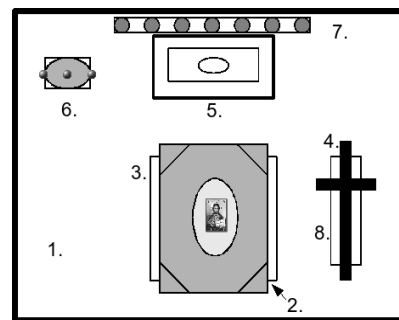
5. solea (solium)
6. kliros - řec. Kleros
7. ambon²⁶¹

²⁶¹ MILKO, Pavel. *Rozdělení chrámu*. [online]. 19. 2. 2005. www.dogmatika.wz.cz. 2005 [cit. 2007-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/liturg.pdf>>.

Příloha V.

Prestol

1. pokrytí prestolu: řec. katasarkion – slav. sračica; inditio – řec. endythe/trapedzoforon – slav. inditija
2. evangelium
3. antimins – řec. antimini/e(n)sion²⁶²
4. kříž
5. darochranitelnice – řec. artoforion
6. potřeby pro křest a myropomazání
7. sedmisvíčník
8. iliton²⁶³ – řec. eileton²⁶⁴

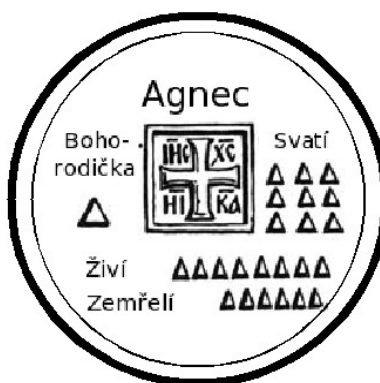
Obr. 6

Příloha VI.

Prosfora

Prosfora

Rozmístění částí prosfory na diskosu.

Obr. 7²⁶⁵

²⁶² V lat. obřadu = korporál

²⁶³ V lat. obřadu = purifikatorium

²⁶⁴ MILKO, Pavel. *Rozdělení chrámu*. [online]. 19. 2. 2005. www.dogmatika.wz.cz. 2005 [cit. 2007-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.dogmatika.wz.cz/liturg.pdf>>.

²⁶⁵ MEN, A. *Tajnstvo, slovo, obraz: Glava III. - Liturgija* [online]. Biblioteka Jakova Krotova, 1991 [cit. 2007-02-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.krotov.info/pictures/20/tso/prosfory.jpg>>.

Příloha VII.

Píseň vzkříšení

Liturgia sv. Jána Zlatoústého 112

K: Pričaščajetsja rab Božij - raba Božija (imjarek) Čestnaho i Svjataho Ťila i Krove Hospoda i Boha i Spasa našeho Isusa Christa, vo ostavlenije hričov svojich i v žižň vičnuju.

Čestné a sväté Telo a Krv Pána a Boha i Spasiteľa nášho Isusa Christa prijíma služobník Boží - služobnica Božia (meno) na odpustenie svojich hriechov a pre život večný.

Po prijímaní každému prijímajúcemu utrie diakon ústa a prijímajúci pobožká čašu. Po prijímaní sa kňaz s diakonom vracajú do oltárnej časti. Diakon utiera lyžičku a kňaz kladie čašu na prestol. Diakon potom zhŕňa všetky častice, ktoré zostali na diskose do čaše a hovorí pritom paschálne piesne:

D: Voskresenije Christovo vidivše, poklonimsja Svjatomu Hospodu Isusu, jedinomu bezhrišnomu, Krestu Tvojemu poklaňajemsja, Christe, i svjatoje Voskresenije Tvoje pojem i slavim: Ty bo jesi Boh naš, razvi Tebe inoho neznajem, imja Tvoje imenujem. Prijďte, vsi virnyji, poklonimsja svjatomu Christovu Voskreseniju: se bo prijde Krestom radost' vsemu miru. Vsehda blahoslovaže Hospoda, pojem Voskresenije Jeho: raspjatije bo preterpiv, smertiju smert' razruši.

Vidiac Christovo vzkriesenie, pokloňme sa svätému Pánu Isusovi, jedinému bezhrišnému. Christe, klaniam sa Tvojmu Krížu a Tvoje sväté vzkriesenie ospevujeme a oslavujeme, lebo Ty si náš Boh. Okrem Teba iného nepoznáme a Tvoje meno vyznávame. Pristúpte všetci verní, pokloňme sa svätému Christovmu vzkrieseniu, lebo hľa, cez kríž prišla radosť celému svetu. Vždy dobrorečiac Pánovi, ospevujeme Jeho vzkriesenie, lebo pretrpiac ukrižovanie, smrťou smrť premohol.

D: Svitisja, svitisja, novyj Jerusalime, slava bo Hospodňa na tebi vozsjija. Likuj nyňi i veseljsja, Sione: Ty že čistaja krasujsja, Bohorodiče, o vostoniji Roždestva Tvojeho.

Liturgia sv. Jána Zlatoústého 113

Skvej sa, skvej sa, nový Jeruzalem, lebo sa nad tebou zjavila Pánova sláva. Teraz plesaj a vesel' sa Sion: a Ty čistá Bohorodička, raduj sa zo vzkriesenia svojho Syna.

D: O Pascha velija i svjaščennijšaja, Christe, o Mudroste, i Slove Božij, i Šilo! Podavaj nam istije Tebe pričšačatisja, v nevečernem dni Carstvija Tvojeho.

Ó, veľká a najsvätejšia Pascha, Christe. Ó, Múdrost', Slovo Božie a Moc. Daj nám seba vrúčne prijímať v nepominuteľnom dni Tvojho Kráľovstva.

Ďalej diakon zhŕňajúc častice z diskosa do čaše hovorí:

D: Otnyj, Hospodi, hrichi pominavšichsja zďi Kroviju Tvojeju čestnoju, molitvami svjatyh Tvojich.

Pane, na prihovory Tvojich svätých zmyj svojou čestnou Krvou hriechy tu spomenutých.

Kňaz sa potom obracia k ľudu a žehná ho, hovoriac:

K: Spasi, Bože, ľudi Tvoja i blahoslovi dostojanije Tvoje.

Spas, Bože, ľud svoj a požehnaj svojmu dedičstvu.

L: Vid'ichom svit istinnyj, prijachom Ducha nebesnaho, obritochom viru istinnuju, nerazďifnij Trojci poklaňajemsja: ta bo nas spasla jest.

Videli sme pravé svetlo, prijali sme nebeského Ducha, našli sme pravú vieru, klaniam sa nerozdielnej Trojici, lebo tá nás spasila.

Kňaz sa otáča a pristupuje k prestolu. Preberá od diakona kadidlo, kadi sväté Dary a trikrát hovorí:

Naskenováno z knihy:

ed. NADZAM, M. *Liturgia sv. Jána Zlatoústého*. Prešov: Eparchiálna rada pravoslavnjej cirkvi, 1996. ISBN 80-967477-0-3

Abstrakt

FOGL, J. *Dějiny spásy v symbolice byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého*. České Budějovice 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Z. Demel.

Klíčové pojmy: liturgie sv. Jana Zlatoústého, symbolika v liturgii, dějiny spásy v liturgii, byzantská liturgie, anamneze dějin spásy, připomínka a zpřítomnění dějin spásy, proskomidie – příprava darů, liturgie Božího slova – liturgie katechumenů, liturgie eucharistie – liturgie věrných.

Práce se zabývá problematikou, jak si křesťané v byzantské liturgii sv. Jana Zlatoústého, prostřednictvím symboliky doprovázené slovem připomínají a zpřítomňují dějiny spásy (anamnezi dějin spásy).

V úvodní části se autor nejprve zamýšlí nad symbolickým jednáním křesťana při liturgii, jakožto způsobu vyjádření vztahu k Bohu, a dále se věnuje způsobu, jakým je dnes slavena liturgie sv. Jana Zlatoústého. Na tato témata, popisující vnější výraz slavení, pak navazuje kapitolou, která se zabývá duchovní stránkou této liturgie. Pro snazší orientaci v následujícím textu zakončuje úvodní část teologickými koncepcemi vybraných autorů liturgických komentářů.

Hlavní část práce autor zaměřuje na dějiny vzniku jednotlivých částí liturgie, na liturgické komentáře vybraných představitelů východního křesťanství, kteří ovlivnili vývoj byzantské liturgie, a na analýzu současného textu liturgie sv. Jana Zlatoústého, u něhož hledá způsob, jakým dochází k anamnezi dějin spásy.

V závěru práce autor shrnuje výsledky této analýzy a dochází k přesvědčení, že v jednotlivých částech byzantské liturgie se skutečně symbolicky připomíná a zpřítomňuje Ježíšův život.

Abstract

The history of salvation in the symbology of the Byzantic liturgy of Saint John Chrysostom.

Key terms: Liturgy of Saint John Chrysostom, the symbology of The Divine Liturgy, the history of salvation in the liturgy, The Byzantine Liturgy, the anamnesis of the history of salvation, the reminder and making of the history of salvation present, Proskomedie or the Office of Preparation, the liturgy of the Word – the liturgy of the catechumens, the liturgy of the Eucharist – the liturgy of the faithful.

The thesis deals with the questions, how the Christians in the Liturgy of Saint John Chrysostom remind themselves the history of salvation and how they make the history of salvation present (i. e. anamnesis of the history of salvation) through the symbols followed by the word.

In the first part the author deals with the Christians symbolic acts in the liturgy as the symbolic acts express their relation to God. In the next part he pays attention to the process of the celebration of the liturgy of Saint John Chrysostom. These themes that describe symbolic acts of celebration are followed by the chapter that deals with the spiritual aspects of the liturgy. For a better orientation in the next text he closes the introductory part with the theological conception of the selected authors of the liturgical commentaries.

In the main part of the thesis the author focuses on the history of the liturgy and on the liturgical commentaries of the selected authors of the Orthodox Christianity, who influenced the development of the Byzantine liturgy. Further, he focuses on the analysis of the present text of the liturgy of Saint John Chrysostom, where he searches for the ways the anamnesis of the history of salvation is reached.

In the final part of the work he presents the results of the analysis and concludes that the Jesus life is really reminded and made present in the particular parts of the Byzantine liturgy.